

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Zaadmarkt 88/Rodetorenstraat 63-65 ('De Wildeman'), Zutphen

Auteur Hylke Roodenburg
Begeleidend docent Ronald Stenvert

Datum 16 augustus 2023

Bouwhistorische verkenning
Zaadmarkt 88/Rodetorenstraat 63-65 ('De Wildeman'), Zutphen

Hylke Roodenburg

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Zaadmarkt 88/Rodetorenstraat 63-65 ('De Wildeman'), Zutphen

Auteur Hylke Roodenburg
Begeleidend docent Ronald Stenvert
Datum 16 augustus 2023

© Tekst, tekeningen en foto's: Hylke Roodenburg, 2023 (tenzij anders vermeld)

Disclaimer:

Onderliggend rapport is vervaardigd als studieopdracht voor Hogeschool Utrecht in het kader van de post-hbo opleiding Bouwhistorie & Restauratie. Het is uitsluitend bedoeld voor onderwijsdoeleinden. Het intellectuele eigendom ligt bij de auteur van het rapport. Het gebruiksrecht bij de auteur en de Hogeschool Utrecht. Zowel Hogeschool Utrecht als de auteur verklaren dat zij het rapport niet zonder onderlinge afstemming en voorafgaande goedkeuring van de eigenaar van het onderzoeksobject zullen verspreiden of reproduceren, dan wel op andere wijze zullen gebruiken dan voor onderwijsdoeleinden. Hergebruik van informatie uit het rapport geschiedt op eigen verantwoordelijkheid.

Inhoudsopgave

<u>Voorwoord</u>	6
<u>Inleiding</u>	7
1 <u>Samenvatting</u>	9
1.1 Bouwgeschiedenis	9
1.2 Waardering	9
1.3 Advies	10
2 <u>Bouwfaserig</u>	11
2.1 Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis	11
2.2 Bouw- en gebruiksgeschiedenis	17
<i>Kadertekst: Derk Lijsen (ca. 1767-1838)</i>	21
2.3 Bouwfaserigstekeningen	28
3 <u>Bouwhistorische beschrijving</u>	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Stedenbouwkundige situatie en context	33
3.3 Voorhuis	35
3.4 Tusselid	57
3.5 Pakhuis	64
3.6 Achterhuis	75
4 <u>Waardestelling</u>	79
4.1 Externe waardestelling	79
4.2 Interne waardestelling	80
4.3 Waardestellingsrepresentatietekeningen	84
5 <u>Adviezen</u>	89
5.1 Omgang met cultuurhistorische waarden van het complex	89
5.2 Nader onderzoek	89
<u>Bronnen</u>	91
<u>Bijlagen</u>	95
Bijlage 1: Gebruiksgeschiedenis Zaadmarkt	88
Bijlage 2: Bouwtekeningen	98
Bijlage 3: Vergelijking van kelderlichten in de binnenstad van Zutphen	110
Bijlage 4: Spanten, hoekstijlen en hangbalken in de kappen van het voorhuis	111
Bijlage 5: Daksporen en telmerken in de kappen van het voorhuis	112
Bijlage 6: Reconstructie van de sporenkap in het noordelijk voorhuis tot 1804	113

Voorwoord

Hoewel verknocht aan mijn eigen geboortestad Nijmegen, heb ik een zwak voor Zutphen sinds mijn eerste bezoek aan de binnenstad, ruim twintig jaar geleden. Een prachtige stad waar nog zoveel oude bouwwerken bewaard zijn gebleven. Welk straatje of steegje je ook inkijkt, je ziet overal 'oud', zonder dat het te veel is opgesmukt. Het komt authentiek over – een interessante vraag is dan wel: is het ook zo authentiek?

Het verheugde me dat ik de kans kreeg uitgerekend in deze stad een historisch pand te mogen onderzoeken in het kader van de opleiding Bouwhistorie & Restauratie. Nota bene huis 'De Wildeman', aan één van de voornaamste straten in de stad. Dat werd vorig jaar zomer mogelijk gemaakt dankzij hulp van Leonard Feenstra van Erfgoed Zutphen, toenmalig programmamanager erfgoed Hendrik Haafkens en bouwhistoricus Jeroen Krijnen van de Gemeente Zutphen, en Thijs Paré en Suzan te Brake als respectievelijk oud-voorzitter en voorzitter van de Stichting Wijnhuisfonds. Jeroen Krijnen dank ik ook voor het delen van zijn tijd en kennis over de plaatselijke bouwhistorie. Een ronde met hem door het complex leverde nuttige aanwijzingen en de nodige nieuwe inzichten op. Ook een aantal nieuwe hoofdbreken, trouwens. De directeur en medewerkers van IJssel Wonen, Wouter Versteeg, Jos Roodbergen en Shanti de Wilde, lieten mij alle ruimte om het gebouw rustig te bestuderen. De docenten keurden het pand goed, ondanks het feit dat er net een dik rapport was opgeleverd over de bouwhistorie van het pand. Dat rapport heeft de stichting zorgvuldig in een kluis opgeborgen, zodat ik mijn bevindingen zonder beïnvloeding heb kunnen doen.

Voor het uitvoeren van deze bouwhistorische verkenning is ook archief- en literatuuronderzoek uitgevoerd. Voor de hulp

in het Regionaal Archief Zutphen dank ik Jane Voskamp en Ron Elsinga.

Verder dank aan de mensen die tijdens mijn onderzoek ruimte in het pand huurden en mij de ruimte gaven voor het doen van onderzoek. Onder hen Brigiet Bluiminck en Christiane Orth. Ten slotte dank ik de coördinator van de opleiding Wido Choufour en docent Ronald Stenvert voor hun begeleiding. De rondgang door het pand met laatstgenoemde was erg leerzaam.

Hylke Roodenburg, 16 augustus 2023

Inleiding

Aanleiding en doel

Het onderzoek naar de bouwhistorie van het complex Zaadmarkt 88 en Rodetorenstraat 63-65 in Zutphen is uitgevoerd als afstudeeropdracht voor de opleiding Bouwhistorie & Restauratie aan de Hogeschool Utrecht. Het doel van het onderzoek is om de schrijver, die vorig jaar groepsgewijs een soortgelijk onderzoek deed, nu vrijwel helemaal zelfstandig een bouwhistorisch onderzoek te laten uitvoeren. De onderzoeker dient daarbij zelf de benodigde bronnen aan te boren. Voor de eigenaar van het complex, Stichting Wijnhuisfonds, geeft het rapport meer inzicht in de bouwgeschiedenis en de cultuurhistorische waarden ervan.

De resultaten van het bouwhistorisch onderzoek in het onderzoeksobject zelf en van literatuur- en archiefonderzoek zijn in het voorliggende rapport uitgewerkt.

Kort vóór de start van het onderzoek is uitgebreid (professioneel) bouwhistorisch onderzoek naar het complex gedaan door het Gelders Genootschap. Het rapport dat daarover is geschreven heeft de auteur dezes niet ingezien vóór inlevering van voorliggend rapport. Vergelijking van de onderzoeksbevindingen na afloop kan voor de stichting, de gemeente, de auteur en de begeleidende docenten interessant zijn. Elke onderzoeker kan immers tot net andere inzichten en conclusies komen.

Opzet van het rapport

Na de samenvatting worden in hoofdstuk 2 aan de hand van de onderzoeksresultaten de stedenbouwkundige context en de ontwikkelingsgeschiedenis van het complex in grote lijnen beschreven. Hierop volgt in hoofdstuk 3 een beschrijving van de

afzonderlijke onderdelen van het complex in bouwhistorische zin: het exterieur, de constructie en het interieur. De verzamelde gegevens en de interpretaties van die gegevens leiden in hoofdstuk 4 tot een waardestelling. Het rapport sluit af met een advisering over behoud en verder onderzoek.

Aanduiding van de onderdelen

Het onderzoeksobject is een complex, gelegen tussen de Zaadmarkt en de Rodetorenstraat. Er zijn vier bouwdelen te onderscheiden. In de tekst worden deze als volgt omschreven:

- Voorhuis (1): het bouwdeel aan de Zaadmarkt. Dit bestaat inwendig uit twee delen: noord (1a) en zuid (1b).
- Tussenlid (2): het rechthoekige bouwdeel tussen het voorhuis en het pakhuis.
- Pakhuis (3): het rechthoekige hoge pand aan de Rodetorenstraat 65.
- Achterhuis (4): het lage pand aan de Rodetorenstraat 63.

Waar het complex als geheel wordt bedoeld, zal de verwijzing 'Zaadmarkt 88' worden gemaakt.

Toegankelijkheid van het complex

Alle vertrekken in het complex waren voor het onderzoek beschikbaar. Desondanks waren sommige onderdelen onbereikbaar: voorzetwanden, stucplafonds en vastgelijmde vloerbedekking maakten het bijvoorbeeld onmogelijk om in een aantal vertrekken in het voorhuis de oorspronkelijke wanden, balklagen en vloeren te onderzoeken. In het achterhuis bleef de (al dan niet aanwezige oorspronkelijke) kapconstructie onzichtbaar.

Zakelijke gegevens

Huidige adressen	Zaadmarkt 88 7201 DE Zutphen Rodetorenstraat 63-65 7201 DH Zutphen	Omschrijvingen in Rijksmonumenten- register	Zaadmarkt 88: Vm. Kantongerecht. Statig patriciërshuis (XIXa) onder dwars schilddak met hoekschoorstenen, waarop kappen. Lijstgevel met gepleisterde zijlisenen en middenrisaliet met versierde vensterpartij: gecannelerde pilasters met hoofdgestel en siervazen, alsmede reliëf, voorstellend Mercuriusstaf en driestand [sic, HR]. Links van de risaliet ingang met gesneden deuren en bovenlicht. Schuiframen uit de bouwtijd
Oude adressen	Zaadmarkt C 261 Zaadmarkt C 285 Zaadmarkt C 300 Markt 88 Rode Torenstraat 23		
Huidige kadastrale gegevens	Zutphen, sectie F, nummers 10374 en 10375		Rodetorenstraat 65: Pand (XVI ?) achter Zaadmarkt 88 met balklagen van eiken stammen zonder sleutelstukken. Achter het linker deel van dit huis een vleugel (XVII b), waarin huiskapel onder houten tongewelf met beschildering van sterren
Kadastrale gegevens 1811-1832	Zutphen, sectie F, nummers 2392 en 2393		
Huisnaam	De Wildeman		
Huidige functie	Kantoor Stichting Wijnhuisfonds Kantoorverhuur, deels leegstaand		
Vroegere functies	Herberg met stal Woonhuis met pakhuis Schuilkerk (1628- uiterlijk 1794) Militair tehuis (ca. 1920) Kantongerecht (1942- 1959) Museum Henriette Polak (1975-2015) Geelvinck Muziek Museum (2017-2019)		
Status	Rijksmonument (Rodetorenstraat 63 heeft geen beschermd status)	Beschermd stadsgezicht	Van Rijksweg beschermd stadsgezicht nr. 1419, definitief aangewezen 9 januari 1986
Monumentnummers	41328 en 41408	Data veldwerk	31 augustus 2022 27 september 2022 11 oktober 2022 26 oktober 2022 13 december 2022 7 februari 2023 1 maart 2023
Inschrijvingsdatum Rijksmonumenten- register	24 mei 1966		

Samenvatting

1.1 Bouwgeschiedenis

Het complex aan Zaadmarkt 88 en Rodetorenstraat 63-65 bestaat uit verschillende bouwvolumes. Het oudste deel is het L-vormige voorhuis aan de Zaadmarkt, dat is ontstaan uit de samenvoeging van een dwars en een diep pand. Kelders, eikenhouten kapconstructies en dikke tussenmuren van deze panden zijn nog aanwezig en verraden de middeleeuwse oorsprong. Beide panden hadden oorspronkelijk een zadeldak. In de late middeleeuwen werden beide panden los van elkaar opgehoogd.

Nog in de vijftiende of in de vroege zestiende eeuw verrees midden achter het voorhuis een volume van twee bouwlagen met samengestelde balklagen – hierna het tussenlid genoemd. Het werd verbonden met het hoofdhuis en met een waarschijnlijk gelijktijdig aan de Rodetorenstraat gebouwde stal van drie bouwlagen en een kap. Later werd naast het pakhuis aan deze straat een klein huisje gebouwd: het achterhuis.

Kort voor of in 1628 werd de zolder met lessenaarsdak van het tussenlid vervangen door een volwaardige verdieping, waarin de katholieke eigenaar een schuilkapel inrichtte. Hij bezat het gehele huidige complex, misschien op het achterhuis na.

De twee panden aan de Zaadmarkt werden in 1804-1805 intern en extern samengevoegd. Toen werd het geheel voorzien van een gezamenlijke, vrijwel symmetrische voorgevel met daklijst en vensters in vroege empirestijl. Ook kreeg het achterhuis aan Rodetorenstraat 63, dat uiterlijk in de achttiende eeuw bij het complex was betrokken, zijn huidige gevels.

Intern onderging het voorhuis de nodige verbouwingen. De scheidingsmuur tussen de twee oorspronkelijke panden werd op diverse plaatsen doorbroken, een eigentijds trappenhuis werd gecreëerd, stucplafonds aangebracht, vertrekken samengevoegd en soms (weer) gescheiden.

De interieurs van het tussenlid en van het pakhuis zijn in de loop van de eeuwen in wezen weinig veranderd. Bij een ingrijpende restauratie in 1961-1963 verdwenen echter veel bouwsporen in deze volumes: de gevel aan de Rodetorenstraat, balklagen en schouwen werden deels vernieuwd, vloeren en de spiltrap in hun geheel.

1.2 Waardering

Alle buitenmuren van het complex krijgen een hoge waardering vanwege hun hoge ouderdom en relatieve gaafheid, al is op enkele plekken muurwerk gereconstrueerd. Ook de kelders, de dikke scheidingsmuren en de kapconstructies van het voorhuis krijgen een hoge waardering, evenals de kapconstructie van het pakhuis. Ondanks de stevige restauratie van 1961-1963 zijn de balklagen in het pakhuis en het tussenlid in het algemeen hoog gewaardeerd. Kruis- en kloostervensters zijn weliswaar (gedeeltelijk) gereconstrueerd, maar vormen een goede weergave van de reconstruerende restauratiepraktijk in de wederopbouwtijd en hebben een positieve monumentwaarde.

Als zeer waardevolle interieurelementen in het voorhuis zijn de met stucwerk versierde kachelnissen, de stucplafonds en de centrale trappartij uit 1804-1805 aan te wijzen. In het pakhuis hebben de spiltrap en de gereconstrueerde schouwen een positieve

monumentwaarde, al geven ze niet geheel de oorspronkelijke situatie weer. De hijsinstallatie met hijsrad heeft een hoge monumentale waarde vanwege de gaafheid en relatieve zeldzaamheid.

Het interieur van het achterhuis is grotendeels van indifferente waarde: oorspronkelijk materiaal is niet behouden, al geeft de gereconstrueerde begane grond enig inzicht in de vroegere indeling. Mogelijk heeft het pand nog een niet zichtbare authentieke sporenkap, daarom is de kapconstructie zekerheidshalve hoog gewaardeerd.

1.3 Advies

Uit de waardering volgt het advies tot integraal behoud van de hoog gewaardeerde onderdelen die hiervoor zijn genoemd. Van indifferente waarde zijn toevoegingen van na de restauratie in 1963. Nader onderzoek is te adviseren, vooral naar de aanwezigheid van bouwsporen op de binnenmuren achter de bepleistering en voorzetwanden in het voorhuis. Waarschijnlijk gaan boven de stucplafonds balkenlagen schuil. In het algemeen kan dendrochronologisch onderzoek naar de balkenlagen en kapconstructies meer inzicht geven in de ouderdom van de afzonderlijke delen van het complex.

Bouwfasering

Huis 'De Wildeman' is een complex dat in hoofdpijnen uit vier volumes bestaat. Dit hoofdstuk beschrijft, aan de hand van de bouwsporen die in hoofdstuk 3 gedetailleerder worden besproken, hoe het in de loop der eeuwen is gebouwd, verbouwd en uitgegroeid. Het complex staat niet zomaar waar het staat: het heeft een directe relatie met zijn omgeving. Daarom wordt het hoofdstuk ingeleid met een kort verhaal over de stedenbouwkundige geschiedenis van het pand en zijn omgeving.

2.1 Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis

De locatie van het pand in de stad

De Wildeman staat in de binnenstad van Zutphen, aan de westzijde van de Zaadmarkt. Dit is een in stedenbouwkundige opzicht bijzondere plaats. De brede Zaadmarkt werd, samen met de in het verlengde gelegen Houtmarkt en Groenmarkt, in de dertiende eeuw aangelegd op de gedempte gracht van Zutphens eerste, ringvormige omwalling uit het eind van de negende eeuw.

Om bij het begin te beginnen: Zutphen ontstond op een hoog rivierduin nabij de monding van de Berkel in de IJssel. Hier liet hertog Everhardus van Hamaland, graaf van de IJsselgouw, in opdracht van de Frankisch-Lotharingse koning tussen 886 en 895 een ringwalburcht bouwen.¹ De nederzetting lag aan de zuidkant van een waterrijk gebied en werd daarom 'Sut-fene' ofwel Zuid-venne genoemd.² De nederzetting, met het huidige 's-Gravenhof als middelpunt, was omringd door een aarden wal waarbuiten een dubbele droge gracht lag. Van binnen naar buiten lagen er achtereenvolgens een smalle V-vormige greppel waarin mogelijk doornhagen

groeiden, een kleine vlakte en ten slotte een acht meter brede en twee meter diepe U-vormige gracht, die ook vrijwel droog moet zijn geweest.³

Afbeelding 2.1 *Huis De Wildeman aan de brede Zaadmarkt. Op de achtergrond buigt de straat naar links af.*

In de twaalfde eeuw ontwikkelde zich een kleine handelsnederzetting ten noordoosten van de ringwalburcht, rondom de huidige Beukerstraat. Die nederzetting werd rond 1175 ommuurd en omgracht, en door bruggen verbonden met de ringwalburcht.⁴ Nadat Zutphen rond 1195 stadsrechten had verkregen en de bevaarbaarheid van de IJssel was verbeterd, nam de handel toe. In de eerste helft van de dertiende eeuw breidde de stad zich verder uit, binnen een nieuwe

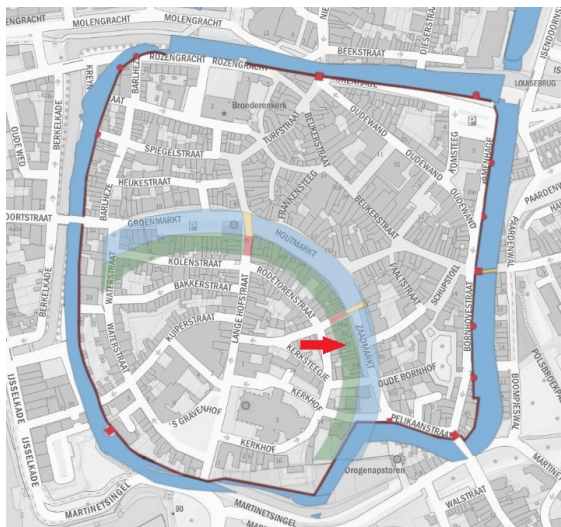
¹ Groothedde, M. en J. Krijnen, *Vestingstad Zutphen. Elf eeuwen versterken en verdedigen*, Zutphen 2005, 9.

² Frijhoff, W., M. Groothedde en C. te Strake, *Historische atlas van Zutphen. Torenstad aan Berkel en IJssel*, Zutphen 2011, 12.

³ Frijhoff, W.T.M., B. Looper en J. van der Kluit, *Geschiedenis van Zutphen*, Zutphen 1989, 44.

⁴ Erfgoedkaarten, Erfgoed Centrum Zutphen.

rechthoekige ommuring die de handelsnederzetting en het grootste deel van de oude ringwalburcht omsloot (afb. 2.2).⁵ In de loop van de dertiende eeuw dempten de stedelingen de dubbele gracht ten noorden en oosten van de ringwal, hoogstwaarschijnlijk met de aarde van de wal. Ter plaatse van de vroegere gracht ontwikkelde zich een lange en brede gordel van markten.

Afbeelding 2.2 De dertiende-eeuwse ommuring van Zutphen op een hedendaagse plattegrond. In transparantere kleuren zijn de ligging van de – dan verdwenen – ringwal (groen) en de gracht eromheen (blauw) uit ca. 900 aangegeven. Omwille van een duidelijk beeld is de uitbreiding van 1175 niet ingetekend. De rode pijl wijst Zaadmarkt 88 aan. Bron: Erfgoedkaarten, Erfgoed Centrum Zutphen.

Of er al direct huizen verrezen op de plaats waar de ringwal had gelegen, is niet duidelijk. In 1284 brandde het grootste deel van Zutphen af, rond 1305 teisterde een stadsbrand de bebouwing opnieuw.⁶ Hoewel de exacte omvang van de branden niet bekend is, is aan te nemen dat als er al panden aan de Zaadmarkt stonden, zij na de brand herbouwd moesten worden.

De dertiende en veertiende eeuw waren voor Zutphen een bloeiperiode: de stad dreef

handel met onder andere Vlaanderen, Engeland, de Rijnsteden en Noorwegen en trad begin veertiende eeuw toe tot het Hanzeverbond.⁷ In elk geval vanaf de eerste helft van de veertiende eeuw werden de percelen aan de nieuwe marktstraten bebouwd. Het waren veelal welvarende stedelingen die deze straten bewoonden, zoals kapittelheren en bestuurdersfamilies.⁸ Een groot deel van de percelen strekte zich uit tot aan de Rodetorenstraat. Deze smalle straat, (zuid)westelijk van de Houtmarkt en de Zaadmarkt gelegen, was voorheen binnen de vroegere ringwal opgenomen.

De locatie van Zaadmarkt 88 lag relatief dicht bij de stadsmuur: die stond aan het zuidelijk uiteinde van de straat. De dichtstbijzijnde stadspoort bevond zich aan het eind van de Pelikaanstraat. Omstreeks 1440, toen ten oosten van de stad de landelijke Spitaalstad werd ommuurd, werd de oude stadsmuur ten zuiden van de Zaadmarkt deels verlegd. De Saltpoort of Drogenapstoren zag in 1446 zijn voltooiing, maar de poort werd na amper twintig jaar gesloten. Niettemin lag de Zaadmarkt erg strategisch: de toegangswegen tot Zutphen vanuit het oosten en het zuiden leidden beide naar deze marktstraat. Waarschijnlijk was de bebouwing aan de marktstraten in de late middeleeuwen aaneengesloten en, na de verwoestingen van eerdere stadsbranden, uit baksteen opgetrokken.

Intussen ging het economisch langzaam bergafwaarts met de stad. De bevaarbaarheid van de IJssel verslechterde vanaf 1421 en de in 1473 uitgebroken oorlog tussen Gelre en de hertog van Bourgondië leidde tot het verval van de handel met het westen. Pas midden zestiende eeuw kwam Zutphen weer – tijdelijk – in rustiger vaarwater terecht.⁹

Een tijdelijke, maar ingrijpende verandering in de buurt van Zaadmarkt 88 vond plaats in

⁵ Stenvert, R., C. Kolman e.a., *Monumenten in Nederland. Gelderland*, Zeist/Zwolle 2000, 353.

⁶ Doornink-Hoogenraad, M.M., *Kleine historie van Zutphen*, Zutphen 1978, 16-17.

⁷ Doornink-Hoogenraad 1978 (noot 6), 15.

⁸ Doornink-Hoogenraad, M.M., G. van Herwijnen e.a., *Historische Stedenatlas van Nederland. Aflevering 3: Zutphen*, Delft 1983, 12.

⁹ Doornink-Hoogenraad 1978 (noot 6), 29-30.

1532: aan het zuidelijke uiteinde van de straat verrees toen in opdracht van Karel van Egmond een omgrachte dwangburcht. Afbraak volgde al in 1538, waarna het terrein werd bebouwd.

Aan de stedelijke structuur direct rondom de Zaadmarkt veranderde in de eeuwen daarna weinig. Her en der in de straat werden huizen samengevoegd, soms vond juist een opsplitsing van grote huizen plaats. Wel leed de stad zeer veel schade na de Spaanse herovering op Staatse troepen in 1572, en in de strijd daarna die tot 1591 duurde. Na zijn inname van de stad in 1591 trof Maurits meer dan duizend geruïneerde en verlaten huizen aan. Naar schatting tweederde van de stad was verwoest.¹⁰ In hoeverre dit onheil ook de Zaadmarkt had getroffen is niet duidelijk. Hoewel de bebouwing in de stad werd hersteld bleef (economische) groei in de zeventiende en achttiende eeuw uit. Wel werden de vestingwerken sterk uitgebreid.

Afbeelding 2.3 Een later ingekleurd vogelvlichtplan van Joan Blaeu uit ca. 1649. Het noorden is links. Zaadmarkt 88 is het pand links van het pand dat de spits van de kerktoeren aanwijst. Nummer 5 verwijst naar de 'Hout en Turff merckt'. Bron: website Universiteit Utrecht.

Begin negentiende eeuw bloeide Zutphen weer op, al leidde dat rondom de Zaadmarkt niet tot grote ontwikkelingen. Na 1832 vond aanwijsbaar enige schaalvergroting plaats, maar op de vernieuwing van de Bornhof na bleef die beperkt van omvang, zelfs in de twintigste eeuw. De laatmiddeleeuwse structuur van de straat en de omliggende buurt bleven dan ook vrij goed bewaard.

¹⁰ Doornink-Hoogenraad e.a. 1983 (noot 8), 13.

Afbeelding 2.4 Fragment van de kadastrale kaart van Zutphen, sectie F, tweede blad uit 1811-1832. Het noorden is boven. Zaadmarkt 88 en Rodetorenstraat 65 zijn aangeduid met nummer 2392, Rodetorenstraat 63 met 2393. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

Na de opheffing van de vesting in 1874 bleef de groei van Zutphen relatief beperkt. De Zaadmarkt behield zijn marktfunctie en was lange tijd een belangrijke verkeersader. Zo reed er in de periode 1902-1951 (met onderbrekingen) de stoomtram naar Doetinchem, 's-Heerenberg en Emmerich. Vooral vanaf de jaren 1960 breidde de stad zich buiten de voormalige vesting sterk uit naar het oosten en het zuiden.

Zaadmarkt

De Zaadmarkt maakt deel uit van een reeks straten die in de dertiende eeuw werd aangelegd ter plaatse van de gedempte gracht van de ringwalburcht. Aan deze brede, voor markten ingerichte straten verrees aanzienlijke huizen, een afwisseling van brede en smallere panden op diepe percelen. De percelen waren van een eigen stoep voorzien.

De benaming van wat we nu kennen als Groenmarkt, Houtmarkt en Zaadmarkt wijzigde in de loop van de tijd. De Zaadmarkt – die zijn naam dankt aan het oud-Hollandse woord voor graan, dat hier verhandeld werd¹¹ – kende in de loop der eeuwen uiteenlopende benamingen: Roggenmerckt (1466), Brede strate (1538), Breedestraat (1596, 1658), Saltmarkt (1595), Soltmerckt (1647, 1680),

¹¹ Noordegraaf, L., *Spectrum/Sijthoff Atlas van de Nederlandse marktsteden*, Utrecht/Amsterdam, 1985, 84.

Holtmarkt (1690, 1720, 1723), Zaatmarkt (1710) en Markt (in de periode 1665-1804).¹² Op de kadastrale kaart van 1832 worden de drie straten gezamenlijk 'De Markt Straat' genoemd. In 1863 onderscheidde men de drie afzonderlijke straten en tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de straten weer gezamenlijk 'Markt' genoemd. Tot nu toe hebben de drie straten één doorlopende huisnummering.

Vanwege de functie en het aanzien van de straat en de grootte van de percelen ligt het voor de hand dat de marktstraten werden omzoomd door aanzienlijke woonhuizen van handelaren en andere voornamelijk stedelingen, maar ook door herbergen. Handelswaar werd opgeslagen op zolders, in kelders en in pakhuizen achter de bebouwing.

Rodetorenstraat

De Rodetorenstraat lag binnen de ringwalburcht en behoort tot het oudste deel van Zutphen. Of er oorspronkelijk huizen stonden aan de oostzijde van de straat, tegen de wal aan, is niet duidelijk. Na het afgraven van de ringwal en de demping van de gracht zijn percelen tussen de Rodetorenstraat en de nieuwe Zaatmarkt in de veertiende eeuw opnieuw uitgegeven.¹³ Aan het vrij nauwe straatje wisselen brede en smalle, diepe en ondiepe percelen elkaar af.

Ten zuiden van de kruising met de Raadhuissteeg en het Ravenstraatje wordt de straat vandaag de dag omzoomd door garages, bedrijfsgebouwen en oude panden van wat minder aanzien. Ten noordwesten van voornoemde kruising staan wat aanzienlijker en bredere huizen en pakhuizen.

Afbeelding 2.5 *Beeld van de Rodetorenstraat in noordelijke richting.*

Het bouwblok

Het onderzoeksobject maakt deel uit van een bouwblok dat wordt begrensd door de Zaatmarkt (aan de oostzijde), het Kerkstraatje (zuidzijde), de Rodetorenstraat (westzijde) en het Ravenstraatje (noordzijde). Het vogelvluchtplan van Covens en Mortier uit ca. 1698 (afb. 2.6) – voor zover het een betrouwbare weergave is – toont een grotendeels bebouwd huizenblok met diepe panden. De voornaamste bebouwing staat aan de Zaatmarkt, die aan de Rodetorenstraat uit lagere (bij)gebouwen.

Afbeelding 2.6 *Vogelvluchtplan door Covens en Mortier uit ongeveer 1698. De groene pijl geeft Huis De Wildeman bij benadering aan. Bron: Erfgoed Centrum Zutphen.*

Situatie in 1832

Op de kadastrale kaart van 1820-1832 (afb. 2.4) is de verkaveling van het bouwblok en de omgeving duidelijker te zien. In grote lijnen

¹² Collectie Historisch Kadaster Zutphen 1440-1832, nummer toegang 0361, inventarisnummer 3.

¹³ Mondelinge informatie van bouwhistoricus Jeroen Krijnen.

volgen de percelen de lengterichting oostnoordoost-westzuidwest. Daarbinnen zijn afwijkende verkavelingen zichtbaar, mogelijk het gevolg van eerdere samenvoegingen dan wel opsplitsingen van panden. De bebouwing was aan de straatzijden vrijwel ononderbroken. Het binnenterrein was op enkele binnenplaatsen en een gang na geheel bebouwd.

Vergelijking 1832-2021

Vergelijking met de huidige situatie (afb. 2.8) leert dat tussen 1832 en 2022 van een relatief beperkte schaalvergroting sprake is geweest: waar het bouwblok in 1832 uit zestien percelen bestond zijn het er nu twaalf. Aan de noordzijde van het bouwblok zijn zeven percelen samengevoegd tot twee. De open binnenterreinen zijn in grote lijnen behouden, het steegje aan de noordzijde is verdwenen.

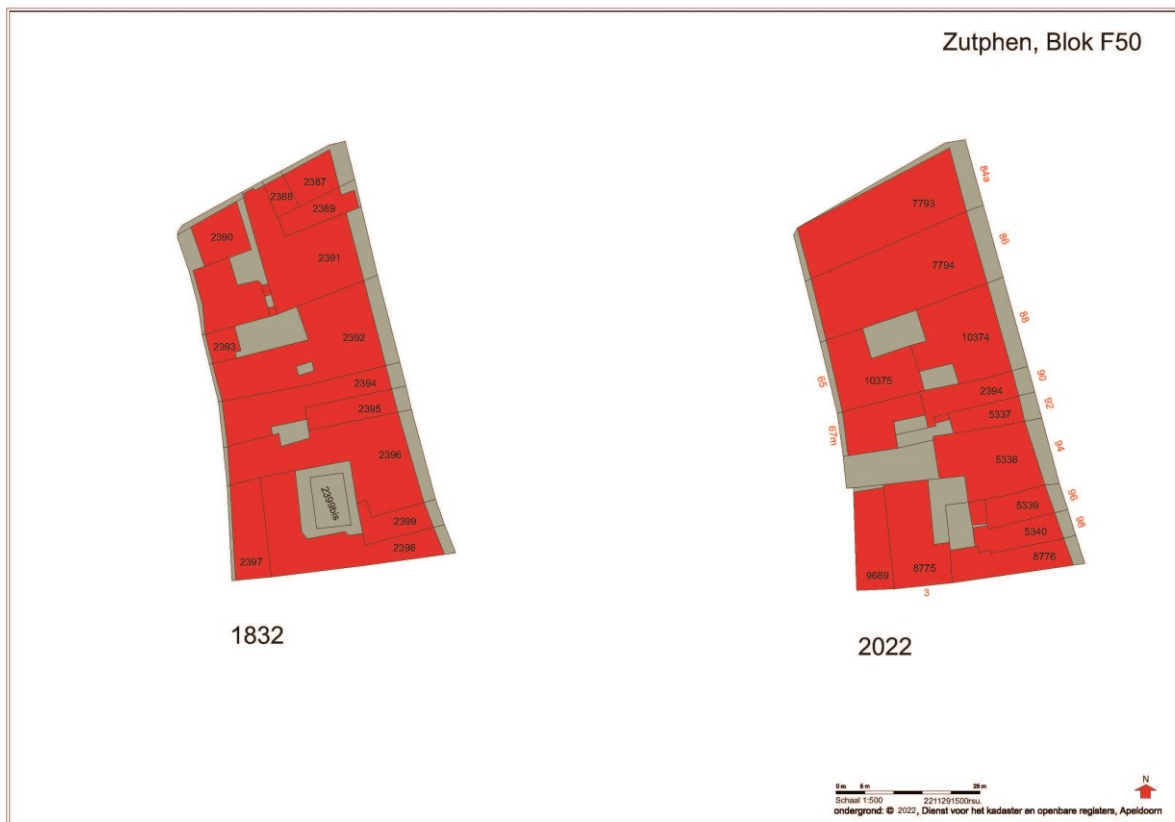
Afbeelding 2.7 *Het dakenlandschap van het bouwblok op een luchtfoto uit 2021. Bron: Google Earth.*

Het pand

Zaadmarkt 88 is een historisch gegroeid complex, waarvan de ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis hierna uitgebreider

worden beschreven. Het bestaat uit vier delen:

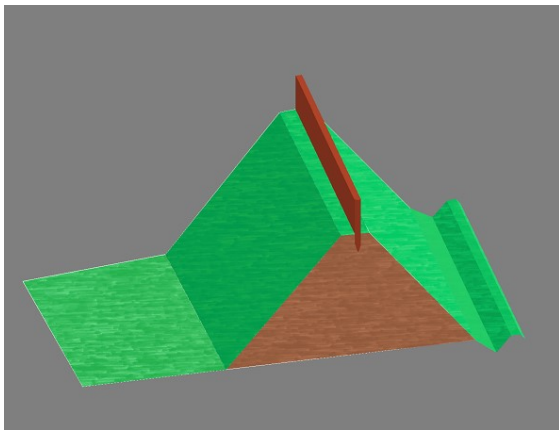
1. Een voorhuis aan de Zaadmarkt met een voorgevel uit de periode 1804-1805, met latere aanpassingen. De kelders, dikke buiten- en tussenmuren en de kapconstructies wijzen op een middeleeuwse oorsprong en maken duidelijk dat het voorhuis oorspronkelijk uit twee panden bestond.
2. Tussen het voorhuis en het pakhuis (nummer 3) bevindt zich een relatief smal tussenlid, dat waarschijnlijk tegelijk met het pakhuis is gebouwd en later is opgehoogd.
3. Het laatmiddeleeuwse pakhuis aan de Rodetorenstraat is in één fase gebouwd en heeft een kap met jukken en sporen.
4. Naast het pakhuis staat een klein en laag achterhuis met steile kap.

Afbeelding 2.8 *Vergelijking van de kadastrale kaart van 1832 met die van 2022. Het noorden is boven.
Bronnen: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Kadaster. Kaartbewerking door Ronald Stenvert.*

2.2 Bouw- en gebruiksgeschiedenis

De oostelijke helft van het huidige perceel waarop Zaadmarkt 88 staat was tussen ca. 895 en 1200 in beslag genomen door de ringwal van de nederzetting. Het westelijk deel, dat binnen de wal lag, was mogelijk bebouwd.¹⁴ Na de uitbreiding van de stad in de dertiende eeuw werd de droge dubbele buitengracht in fasen in de loop van de dertiende eeuw gedempt, waarschijnlijk met de aarde van de ringwal. Hoe snel er toen bebouwing verrees aan de nieuwe marktstraat is niet zeker. De stadsbrand van 1284 heeft bebouwing – als die er al was – hoogst waarschijnlijk verwoest.

Afbeelding 2.9 *Impressie van het perceel in de situatie tussen ca. 895 en 1200. Links ervan ligt de huidige Rodetorenstraat, rechts ligt nu de Zaadmarkt.*

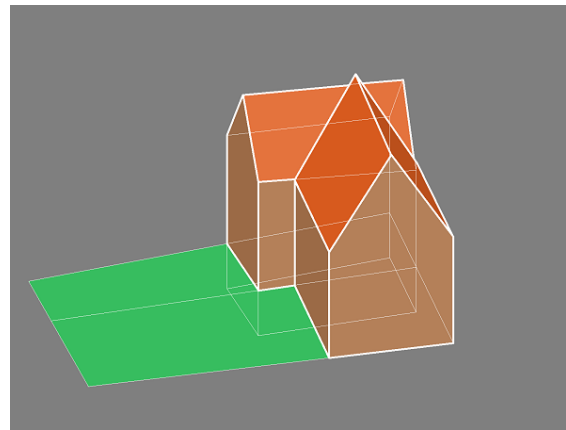
Eerste bouwfase: een dwars en een diep huis

De eerste bouwfasen van het complex, en de dateringen ervan tot begin zeventiende eeuw, zijn met allerlei onzekerheden omgeven. Op het huidige perceel verrezen aan de Zaadmarkt twee panden: mogelijk werd eerst alleen het zuidelijke pand (bouwdeel 1b) opgetrokken en korte tijd later het noordelijke (bouwdeel 1a), mogelijk verrezen ze gelijktijdig. Aangezien het terrein in het eerste kwart van de veertiende eeuw opnieuw verkaveld werd, zal de bouw omstreeks die

¹⁴ Voor een indruk van hoe de ringwal er als geheel heeft uitgezien, zie Frijhoff e.a. 2011 (noot 2).

tijd zijn gestart. Het zuidelijke pand was een dwars huis van – naar alle waarschijnlijkheid – twee bouwlagen onder een steil zadeldak tussen twee puntgevels met ezelsruggen. Of het voorzien was van een kelder is waarschijnlijk maar niet zeker.

Het noordelijke pand was een diep pand van waarschijnlijk twee bouwlagen, met een zadeldak gedekt en tuit- of trapgevels aan de voor- en achterzijde. Mogelijk lagen de goten al op de huidige hoogte, maar de aanname dat de spanten van de huidige kap van na de middeleeuwen dateren kan betekenen dat het pand bij die vernieuwing werd opgehoogd.¹⁵ Het pand was waarschijnlijk vanaf het begin voorzien van de huidige kelder met tongewelf.

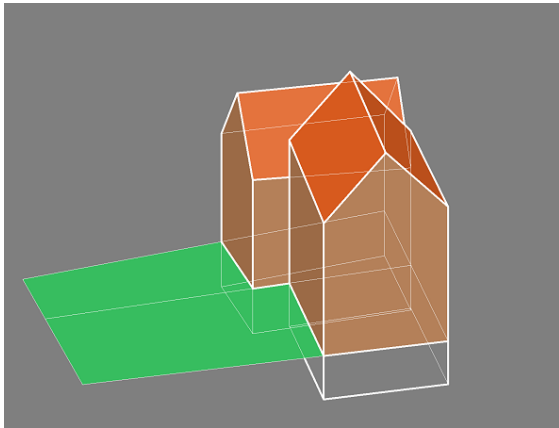
Afbeelding 2.10 *Impressie van de eerste bouwfase vanaf begin veertiende eeuw.*

Tweede fase: verhoging van het dwarse huis

Het zuidelijke pand werd in de late veertiende of in de eerste helft van de vijftiende eeuw opgehoogd tot ongeveer de huidige goothoogte. Mogelijk werd toen ook de kelder met twee troggewelven gebouwd. Het pand zal een insteekverdieping hebben gekregen. Op zolder plaatsten timmerlieden een kapconstructie met eikenhouten spanten. De puntgevel op de scheidende muur met het noordelijke pand werd aan weerszijden hoger

¹⁵ Er kan echter ook sprake zijn geweest van een latere vernieuwing van de kap – bijvoorbeeld na ernstige schade – zonder dat er een verhoging van de kap heeft plaatsgevonden.

opgetrokken. Hetzelfde zal met de zuidelijke puntgevel zijn gebeurd.

Afbeelding 2.11 *Impressie van de tweede bouwfase (ca. 1350-1450).*

Fase drie: aanbouw van een 'stal' en tussenlid

Dankzij het historisch kadaster Zutphen zijn vanaf midden vijftiende eeuw de eerste eigenaren van (delen van) het huidige complex bekend, al zijn er veel gaten. In 1449 wordt Willem Kraenleye als eigenaar vermeld.¹⁶ Of hij het noordelijke of het zuidelijke huis of beide bezat, is niet duidelijk. In 1470 verkocht Henrick Poppinck aan zijn zoon een '1/2 hoesinge waar hij in woont achter en voor (+ id. Rodetorenstraat)'.¹⁷

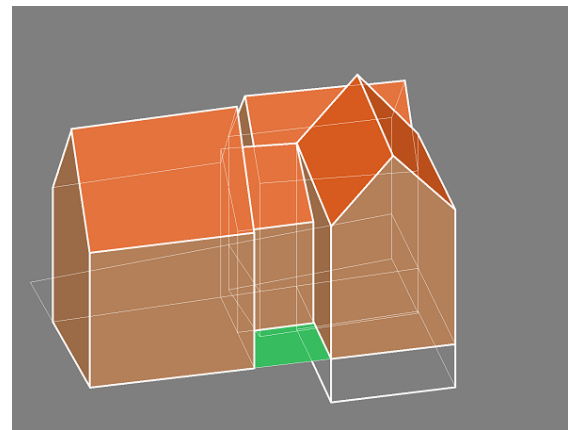
In de late vijftiende eeuw of in de eerste helft van de zestiende eeuw ging de eigenaar over tot een uitbreiding achter en haaks op zijn dwarse huis: dit is het huidige tussenlid. Deze aanbouw had twee bouwlagen en een zolder met lessenaarsdak, met de nok deels tegen de scheidende muur van het noordelijke en zuidelijke pand. Daar tegenaan werd gelijktijdig aan de Rodetorenstraat een diepe 'stal' – het pakhuis – gebouwd. De niveaus van de verdiepingvloeren sloten aan op die van het tussenlid. De aanwezigheid van rijen kaarsnissen en een schouw kan erop duiden

¹⁶ Bijlage 1 bevat een overzicht van alle bekende eigenaren tot heden.

¹⁷ Collectie Historisch Kadaster Zutphen 1440-1832 (noot 12).

dat een deel van het gebouw een woon- of verblijfsfunctie had.

De oprichting van het tussenlid en het pakhuis kan zijn uitgevoerd in opdracht van de familie Haeck (ook Haick of Haack), die vanaf 1517 eigenaar was van een deel van het complex – waarschijnlijk het zuidelijke perceel – en vanaf 1546 het gehele dubbele perceel bezat. Het complex vormde nu vrijwel één geheel: het zuidelijke voorhuis, tussenlid en pakhuis waren onderling verbonden. De twee voorhuizen bleven intern waarschijnlijk nog lange tijd van elkaar afgescheiden.

Afbeelding 2.12 *Impressie van de derde bouwfase (ca. 1450-1550).*

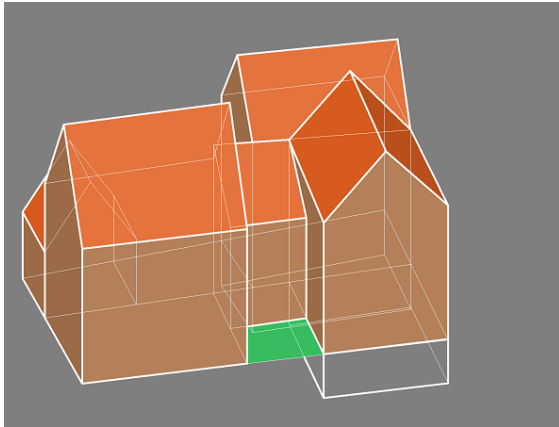
Fase vier: verbouwing van het diepe voorhuis en bouw van het achterhuis

Het noordelijke pand aan de Zaadmarkt kreeg mogelijk pas in de tweede helft van de zestiende eeuw zijn huidige hoogte, in elk geval zijn huidige kapconstructie.¹⁸ Die bestond uit drie spanten en sporen die op flieringen rustten. Het zadeldak dat deze constructie droeg zal zijn afgesloten met trap- of puntgevels, gebruikelijk voor die tijd.

Het achterhuis aan de Rodetorenstraat werd na de bouw van het pakhuis opgetrokken.

¹⁸ De precieze achtergrond van de bouw van deze kap blijft echter onduidelijk: was deze onderdeel van een ophoging of verbouwing van het pand, of was de kap herbouwd na verwoesting (bijvoorbeeld in de periode 1572-1591)?

Wanneer dat precies gebeurde is onduidelijk, maar aan de steile kapvorm en beschrijvingen van verkopen te oordelen was dat uiterlijk begin achttiende eeuw, dus mogelijk pas nadat het noordelijke voorhuis was verhoogd.¹⁹ Ook de functie van het achterhuis is niet duidelijk. Mogelijk herbergde het dienstvertrekken, diende het voor de opslag van goederen en/of werd het apart verhuurd.

Afbeelding 2.13 *Impressie van de vierde bouwphase, met het achterhuis en het opgehoogde dak van het noordelijk voorhuis (ca. 1550-1625).*

'De Wildeman'

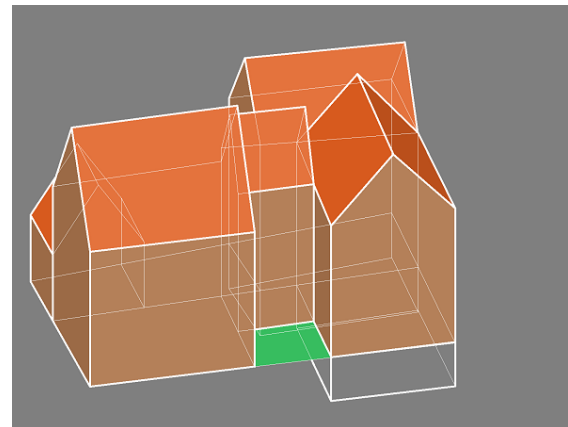
Huisnaam 'De Wildeman' wordt voor het eerst in 1494 in de Zutphense archieven vermeld: *Bernt Mengerincks-huis, genaamd 'De Wildeman'*. Deze gegevens betreffen een herberg aan de Houtmarkt. Nadat dit pand tijdens de tweede Spaanse bezettingsperiode in 1583-1591 was verwoest, besloot de familie Haeck de huisnaam over te nemen.²⁰ Zeker vanaf 1633, maar waarschijnlijk ook al daarvoor, was het pand in gebruik als woonhuis met herberg en wijnhandel.

¹⁹ Toch worden de bouw van het achterhuis en de ophoging van het diepe voorhuis hier in één bouwphase vermeld, aangezien – vooral vanwege een gebrek aan sporen in het achterhuis – niet is vast te stellen welke van beide activiteiten eerder plaatsvond.

²⁰ Wartena, R., *Een schuilkapel te Zutphen*, Zutphen 1976, 7-8.

Vanaf 1628: een schuilkapel in een katholiek huis

De katholieke familie Haeck hield De Wildeman tot begin achttiende eeuw voor een groot deel in eigendom. Ondanks de Reformatie en de onderdrukking van niet-gereformeerden bleef de familie katholiek. Omstreeks 1625 en uiterlijk in 1628 verving de familie het lessenaarsdak van het tussenlid door een tweede verdieping, die zij als schuilkapel lieten inrichten. Het houten, met sterren beschilderde tongewelf kwam toen tot stand. De in 1628 in gebruik genomen kapel was in principe alleen vanuit het pakhuis toegankelijk. In 1633 liet het stadsbestuur er een inval doen. De priester wist tijdig te ontsnappen door een verborgen muuropening, terwijl de dertig aanwezigen en de eigenaresse forse boetes kregen.²¹

Afbeelding 2.14 *Impressie van de vijfde bouwphase met de verhoging van het tussenlid rond 1625.*

Uit gegevens over verkopen blijkt dat het complex vanaf midden zeventiende eeuw verschillende eigenaren tegelijk kende.²² Tot

²¹ Wartena 1976 (noot 20), 7. Waar de verborgen muuropening zich bevond is niet te achterhalen: er is in later eeuwen nooit een opening gevonden. Mogelijk was er in de huidige ruimte een later verwijderde tussenmuur geplaatst, of leidde de opening naar de achterzijde van de zolder van het hoofdhuis (zie afb. 3.25)

²² Collectie Historisch Kadaster Zutphen 1440-1832 (noot 12). Zo werd in 1638 tweederde deel van het huis verkocht. Vanaf 1658 bezat Rudolph Haack tweederde deel van het huis. De

in 1794 eeuw bleef het huis eigendom van katholieke families. Zolang heeft de kapel waarschijnlijk nog bestaan.

Achttiende eeuw

In de achttiende eeuw zal het voorhuis ongetwijfeld wijzigingen hebben doorgemaakt: zo is de kans groot dat kruisvensters werden vervangen door hogere schuifvensters die meer licht binnenlieten. Helaas zijn hiervan geen sporen zichtbaar.²³

Het muurwerk op de zolderverdieping van het pakhuis werd aan de buitenzijde vervangen door bakstenen van klein formaat. Waarschijnlijk is schadeherstel hiervoor de reden.

Afbeelding 2.15 *De Zaadmarkt naar het zuiden op een pentekening uit de achttiende eeuw. Helaas is De Wildeman rechts niet te onderscheiden. Bron: beeldbank Erfgoed Centrum Zutphen, 0250-P 01085.*

Ook in deze eeuw ging het complex nu en dan (deels) in andere handen over. Tot 1711 was de familie Van Ommeren eigenaar, die

vraag blijft vooralsnog: was dit de grotere noordelijke vleugel of het zuidelijk gedeelte met de stal?

²³ De kozijnen van de huidige vensters in de voor- en achtergevel van het voorhuis zijn blijkens rekeningen allemaal pas in 1804-1805 aangebracht.

verkocht drie achtste deel van het huis 'daer de Wildeman uithangt' aan Henrica Schaep, weduwe van Nicolaes van Ommeren. Tot in 1723 waren Jacobus Rydtman en Harmina Esinck eigenaar van een deel van De Wildeman. Ze verkochten het 'huis, met huisje van achter eraan' aan Gosen Noordtwijck. Zijn nageslacht woonde hier tot in 1794.²⁴

Het gehele complex stond in 1794 te koop als 'huis met stal erachter en annex woonhuisje naast de stal'. Fredrik Albert graaf van Limburg-Stirum (1756-1817) hapte toe. Hij woonde er tot in 1804.²⁵

Een grote verbouwing in 1804-1805

In 1804 werd 'De Wildeman + stal erachter annex woonhuisje' verkocht aan Frederik Christiaan Colenbrander (1756-1836), politicus, koopman en onder andere vanaf 1816 eigenaar van een baksteenfabriek in Millingen aan de Rijn.²⁶ Met de familie Colenbrander als eigenaar werd huisnaam 'De Wildeman' niet meer gebezigd.

Een uitgebreide verbouwing volgde in 1804-1805. De Zutphense meester timmerman Derk Lijzen (zie kadertekst pagina 21) was hiervoor verantwoordelijk.²⁷ De twee panden werden aan de voorzijde voorzien van een nieuwe bekleding met een middenrisaliet met

²⁴ Regionaal Archief Zutphen, Bibliotheek en documentatie, codering 718.7: Huizen Gemeente Zutphen: Zaadmarkt 88 (De Wildeman).

²⁵ Collectie Historisch Kadaster Zutphen 1440-1832, nummer toegang 0361, inventarisnummer 3.

²⁶ Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de familie Colenbrander en Erven Van Sytzama (1720-1985), nummer toegang 0210, inventarisnummers 1228 en 1229.

²⁷ Het familiearchief bevat uitgebreide nota's voor materialen (stenen, zand, schelpkalk), bouwonderdelen (kozijnen, deuren) en arbeid uit de jaren 1804-1806. Daarbij wijzen stijlkenmerken van de gevel (zoals de symmetrische opzet, de vormen van de vensters vóór 1961 en de deuroplijsting) op een verbouwing in deze tijd.

Derk Lijsen (ca. 1767-1838)

Derk Lijsen was in 1804-1805 verantwoordelijk voor een ingrijpende verbouwing van het voorhuis aan de Zaadmarkt, waarbij het exterieur en het interieur tot een visuele eenheid werden gesmeed. Reden genoeg om deze meester-timmerman nader te onderzoeken. Deze kadertekst is een zeer bondige samenvatting van het verbredende onderzoek dat in het kader van de opleiding is uitgevoerd.

Derk Lijsen werd op 20 december 1767 in Aalten gedoopt. Na in 1797 te zijn getrouwd vestigde hij zich in Zutphen. Zijn vrouw kwam na de geboorte van hun tweede kind te overlijden. Hij hertrouwde en kreeg daarna nog vier kinderen. Op 26 oktober 1838 kwam hij te overlijden.

De verbouwing van 'De Wildeman' in Zutphen is waarschijnlijk niet Lijsens eerste werk, maar wel zijn eerst bekende. Hij bouwde een goede naam op, deels via contacten binnen de hervormde kerk, en werkte al snel in opdracht van de hoogste kringen. Zo voerde hij in opdracht van koning Lodewijk Napoleon (1778-1846) een kleine verbouwing uit in paleis Het Loo – hij moest de schilderijen van Daniël Marot (ca. 1661-1752) overpleisteren (!) – en maakte hij in 1813 een (niet uitgevoerd) ontwerp voor de keizerlijke stoeterij van Napoleon Bonaparte (1769-1821) in Borculo.

Lijsen ontwierp het eerste gemeentehuis van Winterswijk (1818). Hij bouwde, verbouwde en tekende schoollokalen in Warnsveld en in de provincie Overijssel, ontwierp voor een broer van staatsman Johan Rudolph Thorbecke een villa in Dieren (voltooid in 1840) en werkte veel aan kerken. Zo verbouwde hij de hervormde kerk in Vorden (1825 en 1836), de Broederenkerk (1826) en evangelisch-lutherse kerk (1832) in Zutphen en de schuurkerk in Baak (1836). Het ontwerp voor de hervormde kerk van Dedemsvaart (1834) komt ook van Lijsens hand. De eerder genoemde kerken van Warnsveld en Dedemsvaart voorzag hij van een radiaal bankenplan rondom de preekstoel.

Geheel naar de mode van zijn tijd maakte Lijsen vooral ontwerpen in neoclassicistische stijl. Zijn gebouwen waren sober, symmetrisch, vrijwel zonder uitzondering in baksteen opgetrokken. Als er al van enige stijlbreuk sprake is, dan is dat waar hij spitsboogvensters toepaste bij de verbouwing van enkele kerken.

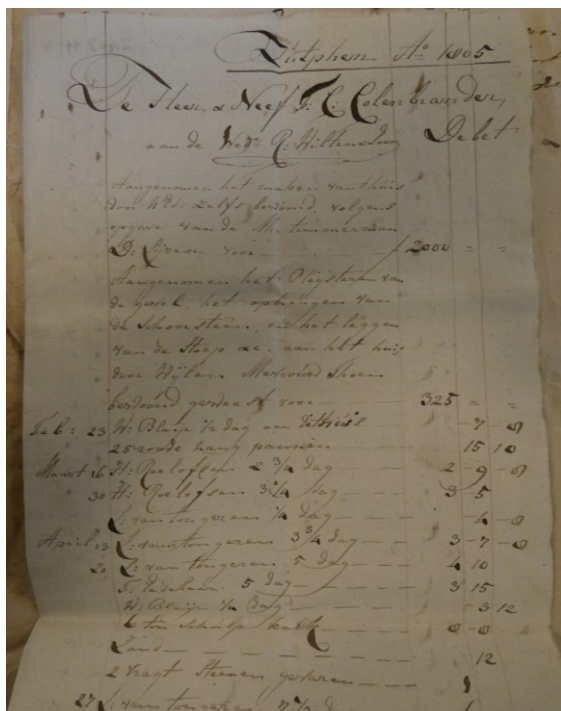
Hoewel niet alleszeggend zij toch opgemerkt dat alle nog bestaande panden waaraan Lijsen aantoonbaar werkte zijn beschermd als rijks- of gemeentelijk monument.

Derk Lijsen was niet de enige timmerman/architect in zijn familie. Zijn broer Hendrik Jan (1765-1838) schopte het tot opziener van paleis Het Loo en voerde rond dit paleis diverse bouwwerkzaamheden uit. Het Kleine Loo (1830) is van zijn hand, maar hij was ook verantwoordelijk voor de aanleg van het Grifftkanaal tussen Apeldoorn en Hattem (voltooid in 1829). Aan Derks zoon Jan Lijsen (1805-1883) zijn met enige onzekerheid vier werken toe te schrijven, die allemaal niet meer bestaan. De bekendste architect in de familie is Derk Lijsen (1835-1922), een kleinzoon van de oudere Derk. Hij drukte vooral in de periode 1865-1908 zijn stempel op het aanzien van Zutphen en omgeving, dankzij de bouw van onder andere de synagoge (1879), tientallen arbeiderswoningen voor de David Evekink's Stichting (1880-1896), de Buitensociëteit (1891) en krankzinnigeninstituut Groot Graffel (1900-1908).

Afbeelding 2.15a en b Links de hervormde kerk van Dedemsvaart in 1968, rechts het bankenplan in de hervormde kerk van Vorden in 2010. Foto's door A.J. van der Wal en C.S. Booms. Bron: beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 119.691 en 549.432.

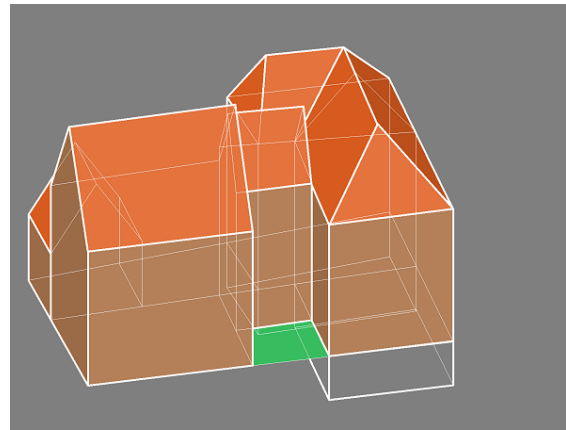
omlijsting, zandstenen hoekpilasters en empirevensters met op de begane grond hoekzwikken. De voorgevel kreeg zo een eigentijdse vorm in een overgang tussen de late Lodewijk XVI-stijl en vroege empire. De ingangspartij werd gehandhaafd in de travee links van het midden – de oude ingang van het zuidelijke voorhuis. Boven de doorlopende geprofileerde daklijst met attiek werd het dak aangepast: punt-, tuit- of trapgevels maakten plaats voor afgeschuinde daken. De schoorsteen van het noordelijke pand werd verslept naar het nokeinde, op het zuidelijk nokeinde verrees omwille van de gewenste symmetrie een tweede schoorsteen. De oude schoorsteen van het zuidelijke pand, op de scheidingsmuur, bleef behouden. De vensters aan de achterzijde, op de begane grond van het noordelijke bouwdeel, werden vervangen door empirevensters met zwikken.

Afbeelding 2.16 Een fragment van een kostenopgave voor F.C. Colenbrander uit 1805. In de zesde en zevende regel wordt 'Mr: timmerman D. Lijzen' genoemd.

Het interieur van het voorhuis kreeg min of meer de huidige indeling, met een hal, een voor- en achterkamer en een ruim trappenhuis. De trappartij, de versierde kachelnissen in de voorkamers en de

rijkversierde stucplafonds dateren uit 1804. Op de verdieping bevonden zich de slaapkamers. De keuken was mogelijk in de zuidelijke kamer van het voorhuis of op de eerste verdieping van het tussenlid gesitueerd.

Afbeelding 2.17 Impressie van de zesde bouwphase: de periode 1805-ca. 1875.

Ook het achterhuis werd flink verbouwd. De gevel aan de binnenplaats voorzag men van een venster en een deur met bovenlicht in de empirestijl, aansluitend op de vensters in het voorhuis. En het metselwerk van de straatgevel werd nu waarschijnlijk vernieuwd. Hoe de straatgevel voordien was ingedeeld, is onbekend. Bij de vernieuwing ontstond mogelijk pas de indeling van het achterhuis met de doorlopende gang.

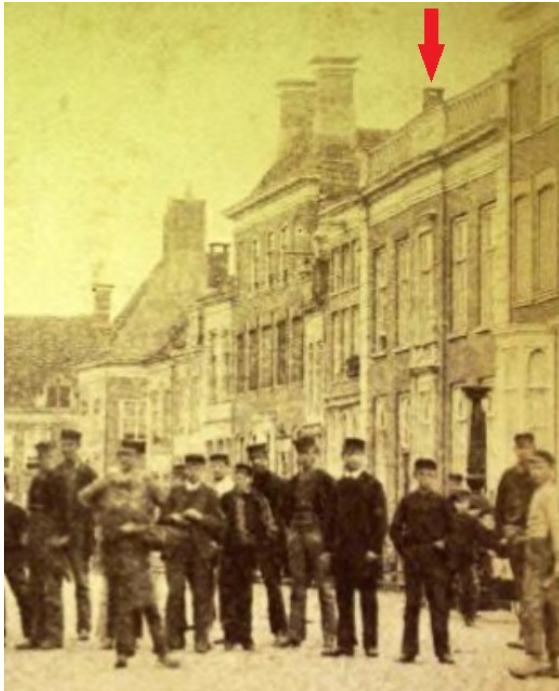
Tweede helft van de negentiende eeuw

Na zijn overlijden werd Colenbranders gelijknamige zoon (1792-1875) de hoofdbewoner van het pand. Hij was in 1848 de hoogst aangeslagen burger voor 's Rijks belastingen in Zutphen.²⁸ In april 1875 kwam hij te overlijden.²⁹ Zijn tweede zoon, advocaat en grondeigenaar Hermannus Engbertus Colenbrander (1837-1916) bewoonde het pand daarna. Hij stond in de adresboeken vanaf 1908 als steenfabrikant vermeld.

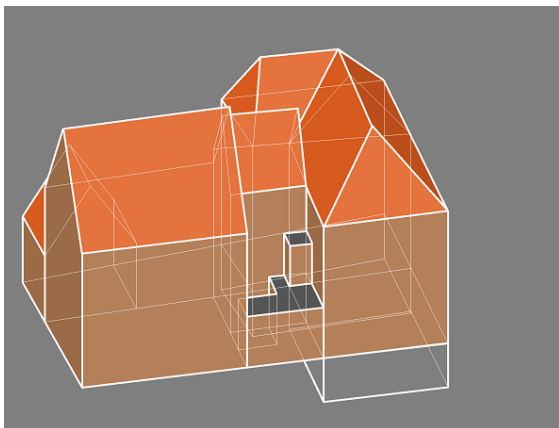
²⁸ Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant, 18 november 1848, 3.

²⁹ Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant, 21 april 1875, 2.

Rond 1875 liet Colenbrander de attiek op de daklijst van de voorgevel verwijderen. Mogelijk werd nu ook de zuidelijke binnenplaats voor driekwart bebouwd om er een keuken te herbergen, en werd op de eerste verdieping van het zuidelijke voorhuis een uitbouw gemaakt. Dit kan ook al in 1804 zijn gebeurd.

Afbeelding 2.18 *De Zaadmarkt naar het zuiden. Een fragment van de oudst bekende foto van Zaadmarkt 88, uit ca. 1880. Op het dak staat een attiek. Bron: beeldbank Erfgoed Centrum Zutphen, 0250-P 02046.*

Afbeelding 2.19 *Het complex in de periode ca. 1875-1941.*

Het is aannemelijk dat Colenbrander, vermoedelijk als beheerder van een flink familie- en bedrijfskapitaal, omstreeks 1900 de kluisdeur van Carl Kästner in het voorhuis liet plaatsnemen. Intussen wijzigde het adres van het pand in de tweede helft van de negentiende eeuw liefst drie keer.³⁰

Begin twintigste eeuw

Na 1916 verhuurden de erven Van Sytzama-Colenbrander het pand tot 1941 aan het bestuur van het Militair Tehuis (ca. 1923-1941) en aan de afdeling Zutphen van de Nationale Christen Geheelonthoudersvereniging (tot 1941).

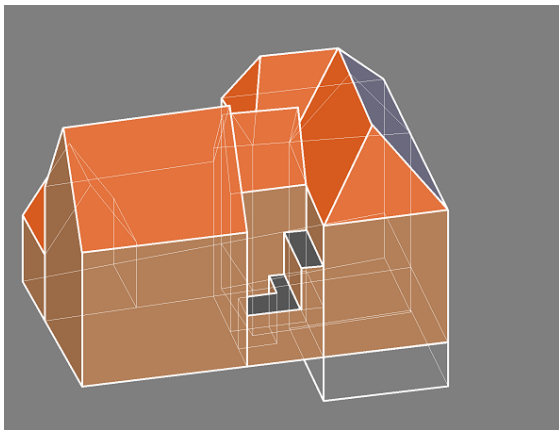

Afbeelding 2.20 *Het linker deel van het voorhuis in de periode 1916-1940. Uitsnede uit een foto. Bron: beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 31.293.*

³⁰ Het adres wijzigde in 1863-1864 (van Zaadmarkt C 261 naar C 285), in 1879-1880 (naar C 300) en in 1897-1898 (naar het huidige 88). De huisnummers van de directe burens maakten eenzelfde sprong. Bron: Adresboeken van Zutphen, 1863-1898.

1941-1959: kantonrechters en oorlogsschade

In 1942 nam het Rijk het voorhuis en het tussenlid in gebruik. Vanwege ruimtegebrek in het gerechtsgebouw aan de Martinetsingel werd hier vanaf juni 1942 het kantongerecht gevestigd.³¹ Hiervoor onderging het pand in 1941 enige veranderingen. De voor- en achterkamer op de begane grond werden bij elkaar getrokken om als rechtszaal met publieke tribune dienst te doen. De kelder direct eronder werd met wanden verdeeld in archiefruimten. De binnentrap naar de kelder werd deels verlegd en kreeg zijn huidige vorm. Op de eerste verdieping werd de toiletruimte aan de achterzijde van het voorhuis uitgebreid.

Afbeelding 2.21 Het complex in de periode 1941-1961.

In de nacht van 5 op 6 februari 1945 werd een naast het pakhuis gelegen pand getroffen door een bom en compleet verwoest. Het dak van het pakhuis liep fikse schade op. Herstel volgde kort na de bevrijding.³²

³¹ Montijn, L.R., B.E.P. Myjer en T.L. van der Veen, *Pracht en praal zijn geene hoofdvereischte bij eene goede justitie. Het Gerechtsgebouw te Zutphen*, Zutphen 1989, 32.

³² Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de familie Colenbrander en Erven Van Sytzama (1720-1985), nummer toegang 0210, inventarisnummer 573: brief van de erven Van Sytzama-Colenbrander aan Stichting Wijnhuisfonds, 31 augustus 1954.

In oktober 1958 keerde het kantongerecht terug naar het gerechtsgebouw aan de Martinetsingel.³³

Afbeelding 2.22 Oorlogsschade aan het pakhuis, februari 1945. Bron: beeldbank Erfgoed Centrum Zutphen, 0250-P 10075.

Afbeelding 2.23 Het voorhuis in 1949. Bron: beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 40.246.

1961-1963: een stevige restauratie

De erven Van Sytzama-Colenbrander verkochten het complex in augustus 1957 aan de in 1927 opgerichte Stichting Wijnhuisfonds.³⁴ Restauratie volgde in de

³³ Montijn e.a. 1989 (noot 31), 34-35; Gelders Archief, 3353 Kantongerecht te Zutphen, 1980-1989, inleiding op de inventaris (geraadpleegd 8 oktober 2022).

³⁴ Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de familie Colenbrander en Erven Van Sytzama (1720-1985), nummer toegang 0210, inventarisnummer 573: brief van de erven Van Sytzama-Colenbrander aan de heren

jaren 1961-1963, onder leiding van het architectenbureau A.A. Kok & Zn.³⁵

Afbeelding 2.24 Achterzijde van het pakhuis (links) en de vensters van de schuilkapel in deplorabele staat, 1956. Bron: beeldbank Erfgoed Centrum Zutphen, SZU002024531.

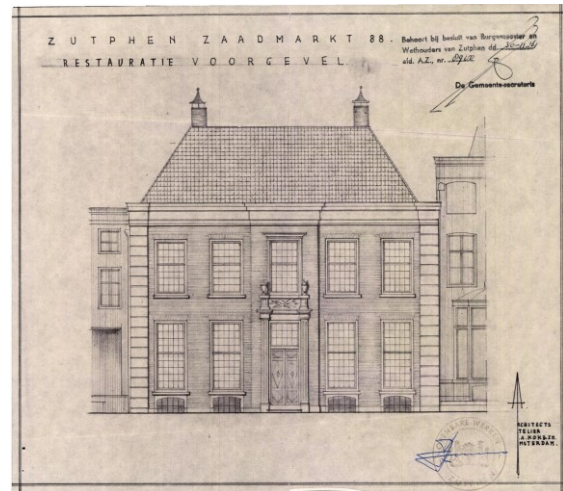
In de gevel aan de Zaadmarkt werd de voordeur (met behoud van de dubbele deuren) naar het midden verplaatst, wat architect Kok veronderstelde als de oorspronkelijke locatie.³⁶ Ter plaatse van de

Langeveldt-Schröder, 12 augustus 1957; Zutphens Dagblad, 15 juni 1957.

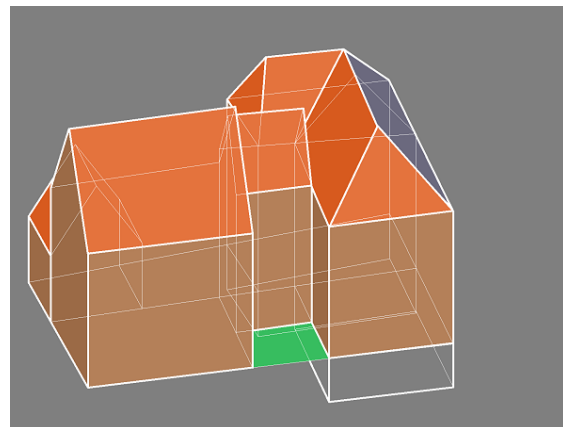
³⁵ A.A. Kok was al in 1951 overleden. Zijn zoon, restauratiearchitect IJsbrand Kok (1911-1980), nam het kantoor in 1962 over. Bron: hetnieuweinstituut.nl.

³⁶ Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de Stichting Wijnhuisfonds (1927-1999), nummer toegang 0247, inventarisnummer 1020. Uit brieven van 1 en 7 juni 1961 blijkt dat tussen de Stichting Wijnhuisfonds en architect Kok onenigheid bestond over de locatie van de voordeur anno 1804. Kok meende dat 'uit de nog aanwezige delen van oude dorpel e.d.' bleek dat de

verdwenen deur werd het venster met kelderlicht ge(re)construeerd. Kok liet alle vensters in de voorgevel van een vroeg achttiende-eeuwse roede-indeling voorzien. De gepleisterde achtergevel met vensters van het noordelijke voorhuis bleef ongewijzigd, de achtergevel van het zuidelijke deel werd deels gereconstrueerd. Verder werd de zuidelijke binnenplaats vergroot door de lage L-vormige bebouwing te slopen.

Afbeelding 2.25 Het in 1961 goedgekeurde ontwerp van de voorgevel door het bureau van A.A. Kok & Zn.

Afbeelding 2.26 Het complex in de periode van 1963 tot heden.

Tegelijk met de restauratie vonden kleine interne verbouwingen van het voorhuis plaats:

voordeur in de negentiende eeuw wel degelijk was verplaatst.

- De voor- en achterkamer op de begane grond werden weer gescheiden door een wand met een deur.
- De tot 1941 gebruikte keldertrap in de trapkast werd in ere hersteld, terwijl de in 1941 aangebrachte keldertrap werd dichtgezet om een wc op de begane grond te maken.

De bakstenen gevels van het pakhuis en van het tussenlid ondergingen een vrij harde restauratie. Muren grenzend aan de binnenplaatsen werden ontleisterd en vensters gereconstrueerd. In de zuidelijke pakhuismuur dichtte men de scheuren en aan de Rodetorenstraat keerden verdwenen luiken terug. Het achttiende-eeuwse metselwerk van de zolderverdieping werd vervangen door kloostermoppen. Vrijwel al het schone metselwerk werd voorzien van in het oog springende gesneden voegen.

Binnen in het pakhuis was de aanpak eveneens drastisch: de eiken balklagen werden deels vervangen, de vloeren in hun geheel – afgezien misschien van de zoldervloer. De volgens de bouwtekening nog aanwezige spiltrap en de schouwen werden geheel gereconstrueerd.

Verhuur en verbouwing tot museum

Stichting Wijnhuisfonds had het pand aan de Zaadmarkt in 1960 al doorverkocht aan de particulier H.J. Boers. Hij gebruikte het voorhuis als verkooplokaal voor zijn antiekhandel en verhuurde een deel. De schuilkapel en het achterhuis bleven eigendom van de stichting.³⁷

Rond 1970 kocht de stichting het complex terug, om het in 1974 grotendeels te verkopen aan de Amsterdamse stichting Henriette Antoinette. Deze verkocht De Wildeman vervolgens voor een symbolisch bedrag aan de gemeente Zutphen en nam het in juni 1975 in gebruik als Museum Henriette Polak, een museum voor modern-klassieke schilder- en

³⁷ Website van Stichting Wijnhuisfonds (geraadpleegd 8 oktober 2022).

beeldhouwkunst.³⁸ Daarvoor deed de Amsterdamse architect Bart van Kasteel (1921-1988) in 1974 een aantal interne aanpassingen:

- De tussenwanden in de noordelijke kelder werden verwijderd.
- De keldertrap werd weer verplaatst van de trapkast onder het trappenhuis naar de voormalige wc – de huidige locatie.
- Voor- en achterkamer werden door een deur in imitatie-Lodewijk XIV-stijl gescheiden.
- Enkele doorgangen tussen trappenhuis, tussenlid en achterkamer werden dichtgezet en tot kast verbouwd.
- Tussen de achterkamer en het tussenlid werd een doorgang in de muur gemaakt.
- Op de begane grond en eerste verdieping werden dichtgezette doorgangen tussen het pakhuis en het tussenlid heropend.
- Op de tweede verdieping van het pakhuis werd een balletschool gevestigd, waarvoor in de ruimte wandjes werden aangebracht.
- Tussen pakhuis en achterhuis werd op de begane grond een doorgang gemaakt.
- De trap in het achterhuis verdween en achterin (tegen de gevel aan de Rodetorenstraat) werden kleine vertrekken ingebracht.³⁹

Een groot deel van de vertrekken werd als expositieruimte ingericht. De kelders kwamen daar later bij.⁴⁰

Na 1975

Na de ingebruikname door het museum werden er nog diverse ingrepen gepleegd. Zo werd de doorgang in de scheidingsmuur op de zolder van het voorhuis dichtgezet, waarschijnlijk gelijktijdig met de bouw van een installatieruimte op de zuidelijke zolder.

³⁸ Contact Zutphen (geraadpleegd 8 oktober 2022). Henriette Antoinette Polak-Schwartz (1893-1974) was een in Zutphen geboren Amsterdamse mecenas.

³⁹ Bouwtekeningen 1974.

⁴⁰ Bouwtekeningen 1974 en beeldbank Erfgoed Centrum Zutphen, SZU002013398.

Daarvoor werd een betonnen vloer aangebracht.

Afbeelding 2.27 Het museum in 1981. Bron: beeldbank Erfgoed Centrum Zutphen, SZU002024544.

Afbeelding 2.28 Expositieruimte in de kelder, 1980. Bron: beeldbank Erfgoed Centrum Zutphen, SZU002013398.

Museum Henriette Polak sloot eind 2015 de deuren na een fusie met het Stedelijk Museum Zutphen.⁴¹ Op 30 juni 2017 opende Geelvinck Muziek Museum in De Wildeman om er historische piano's te exposeren. Ruim twee jaar later, na enkele tegenslagen, waaronder vochtprobleem in het pakhuis, verliet dit museum het pand: op 4 november 2019 sloot het zijn deuren.⁴² Stichting Wijnhuisfonds kocht het complex eind 2020 in zijn geheel terug van de gemeente en vestigde er vervolgens haar kantoor. Zij verhuurt de leegstaande vertrekken terwijl plannen voor

een definitieve herontwikkeling in de maak zijn.⁴³

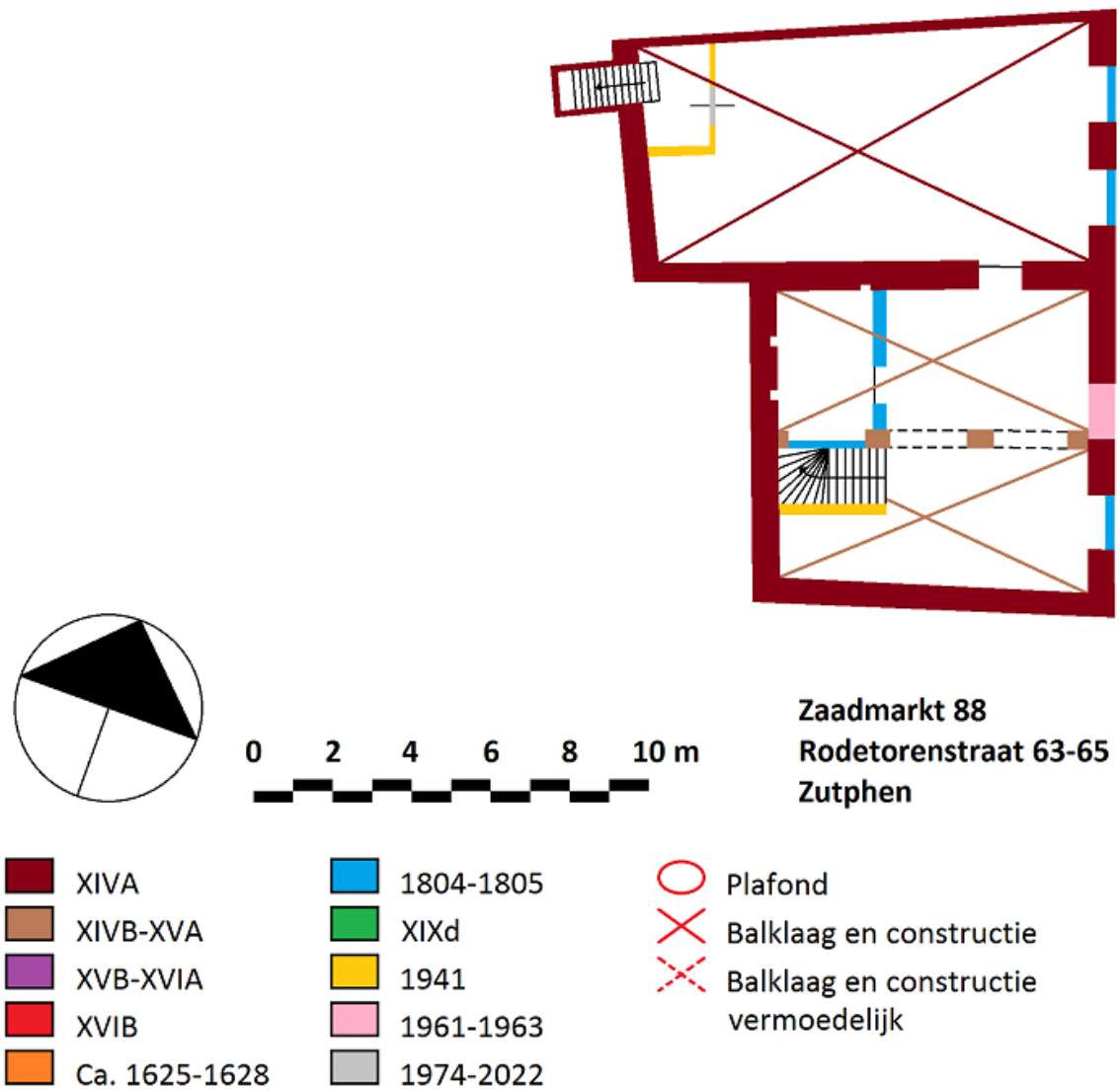
Afbeelding 2.29 Een ANWB-bordje naast de voordeur. De informatie blijkt te kloppen.

⁴¹ Wikipediapagina over Museum Henriette Polak (geraadpleegd 2 oktober 2022).

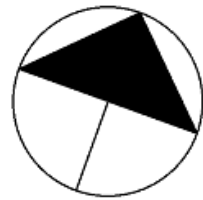
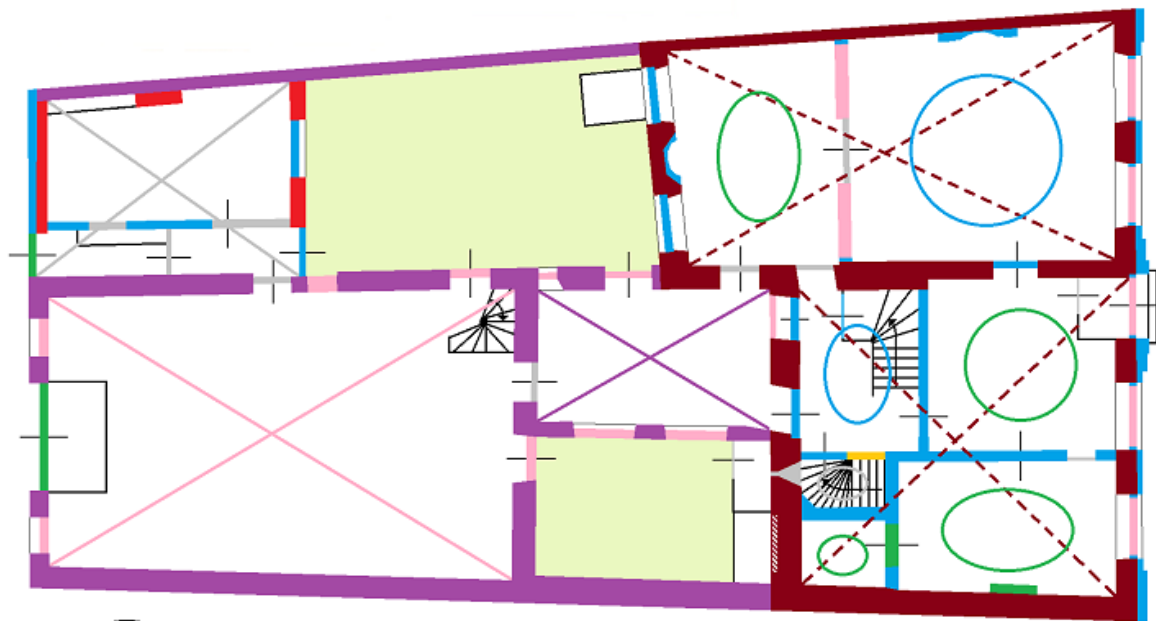
⁴² Wikipediapagina over Geelvinck Muziek Museum (geraadpleegd 2 oktober 2022) en .

⁴³ Website van Stichting Wijnhuisfonds (geraadpleegd 8 oktober 2022).

2.3 Bouwfaseringstekeningen

Afbeelding 2.30 Bouwfaseringstekening van de kelders. Als ondergrond voor deze en volgende tekeningen zijn bouwtekeningen gebruikt van architectenbureau Bart van Kasteel uit 1974.

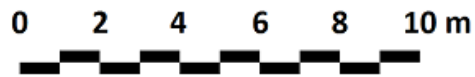
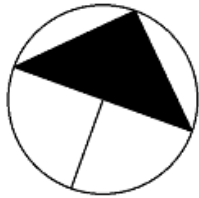
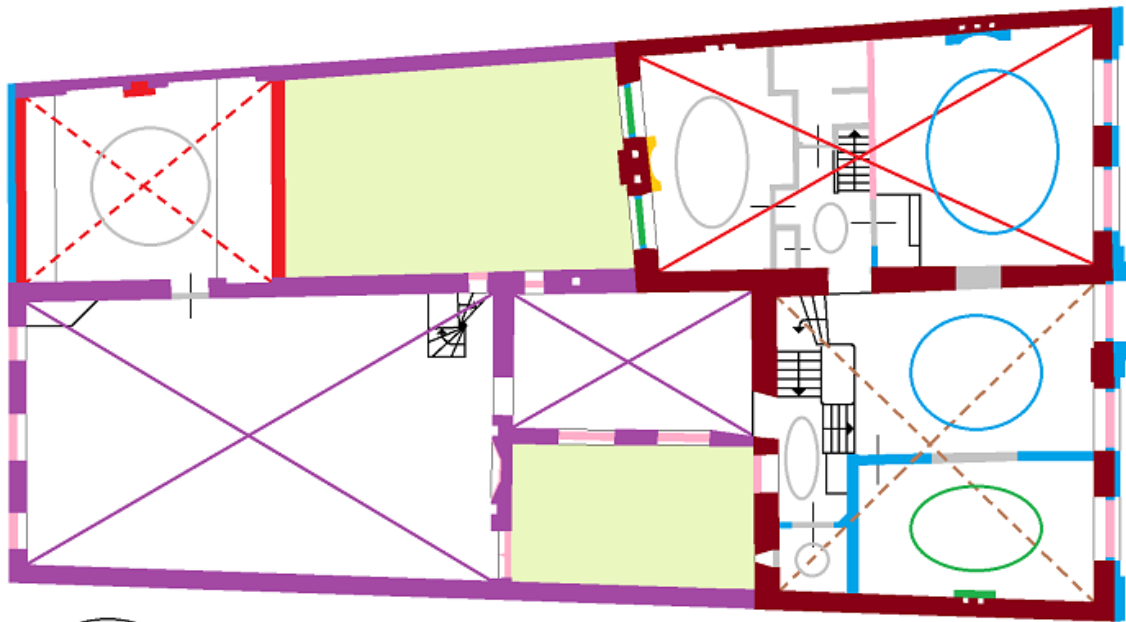

0 2 4 6 8 10 m

Zaadmarkt 88
Rodetorenstraat 63-65
Zutphen

XIVA	1804-1805	Plafond
XIVB-XVA	XIXd	Balklaag en constructie
XVb-XVIA	1941	Balklaag en constructie vermoedelijk
XVIB	1961-1963	
Ca. 1625-1628	1974-2022	

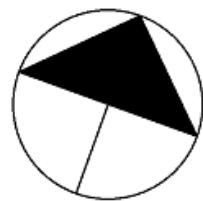
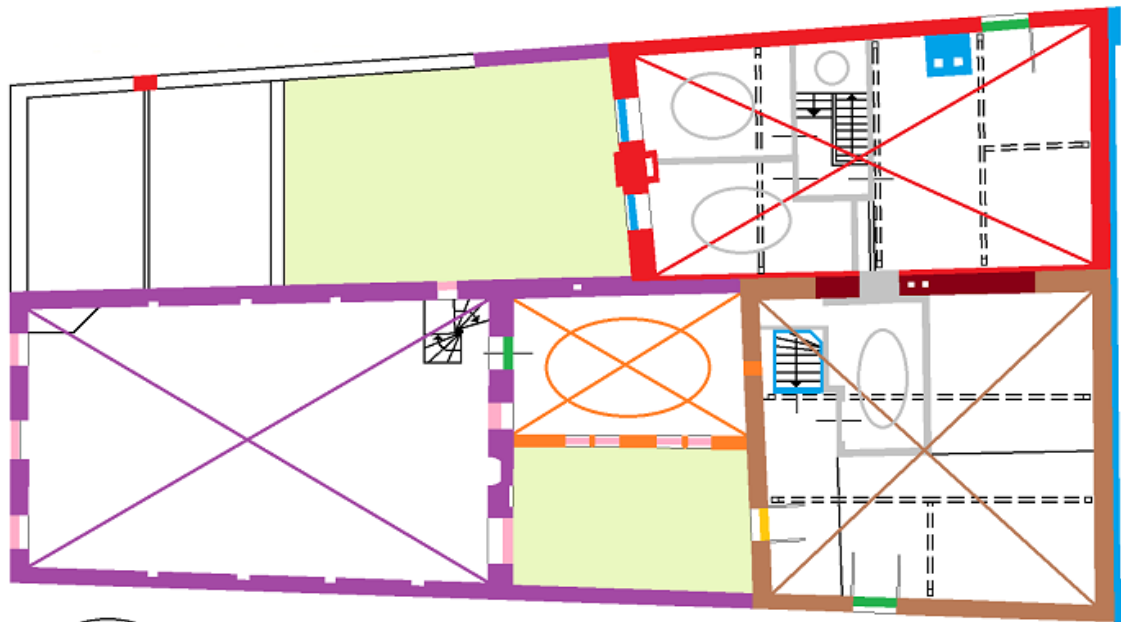
Afbeelding 2.31 Bouwfaseringstekening van de begane grond.

Zaadmarkt 88
Rodetorenstraat 63-65
Zutphen

XIVA	1804-1805	Plafond
XIVB-XVA	XIXd	Balklaag en constructie
XVB-XVIA	1941	Balklaag en constructie vermoedelijk
XVIB	1961-1963	
Ca. 1625-1628	1974-2022	

Afbeelding 2.32 Bouwfaseringstekening van de eerste verdieping.

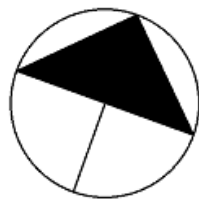
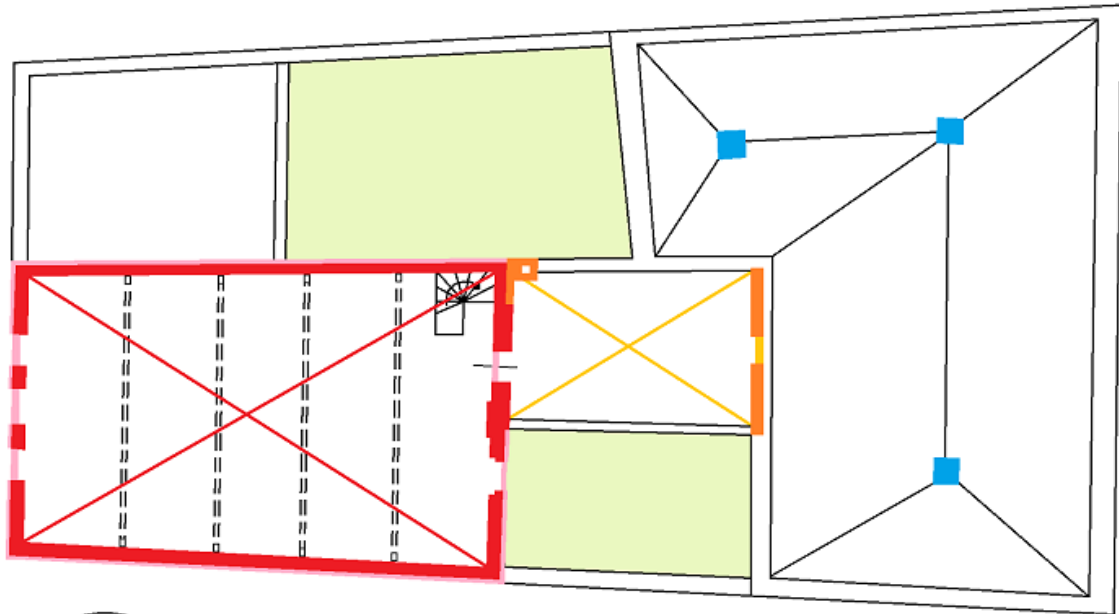

0 2 4 6 8 10 m

Zaadmarkt 88
Rodetorenstraat 63-65
Zutphen

XIVA	1804-1805	Plafond
XIVB-XVA	XIXd	Balklaag en constructie vermoedelijk
XVb-XVIA	1941	
XVIB	1961-1963	
Ca. 1625-1628	1974-2022	

Afbeelding 2.33 Bouwfaserings-tekening van de tweede verdieping.

0 2 4 6 8 10 m

Zaadmarkt 88
Rodetorenstraat 63-65
Zutphen

	XIVA		1804-1805		Plafond
	XIVB-XVA		XIXd		Balklaag en constructie
	XVB-XVIA		1941		Balklaag en constructie vermoedelijk
	XVIB		1961-1963		
	Ca. 1625-1628		1974-2022		

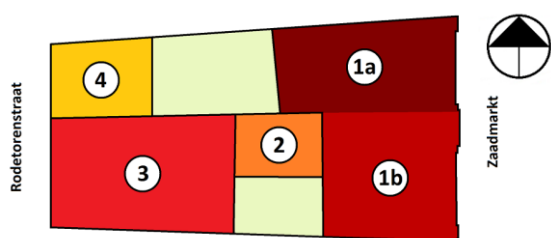
Afbeelding 2.34 Bouwfaseringstekening van de derde verdieping.

Bouwhistorische beschrijving

Hoe is het complex opgebouwd, welke bestanddelen en bouwsporen bevat het, hoe zijn die te dateren en te duiden? Na een korte inleiding over hoe deze bouwhistorische beschrijving 'te lezen is' volgt een beschrijving van de huidige stedenbouwkundige situatie van het complex. Daarna worden achtereenvolgens van het hoofdhuis, het pakhuis, het tussenlid en het achterhuis het exterieur, de constructie en het interieur beschreven.

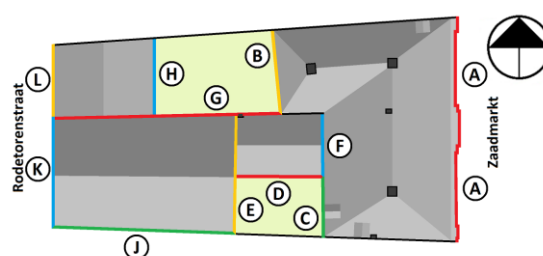
3.1 Inleiding

De bouwhistorische beschrijving is opgedeeld in vier delen. Het voorhuis (paragraaf 3.3), tussenlid (3.4), pakhuis (3.5) en achterhuis (3.6) zijn ondanks hun onderlinge relatie namelijk duidelijk van elkaar te onderscheiden en hebben een verschillende ontstaansgeschiedenis. Achtereenvolgens komen het exterieur (bouwmasa en gevels), de constructie (kelder, draagconstructie en kapconstructie) en het interieur (de vertrekken, van beneden naar boven) aan bod. De plaatsbepaling is waar nodig aangeduid met behulp van de windrichtingen.

Afbeelding 3.1 De vier onderscheiden delen van het complex: het voorhuis (1a en 1b), het tussenlid (2), het pakhuis (3) en het achterhuis (4). Met lichtgroene kleur zijn de binnenplaatsen aangegeven.

Het pand heeft door zijn complexe structuur veel gevels. Daarom zijn alle zichtbare geveldelen met muurwerk met een aparte letter aangegeven.

Afbeelding 3.2 De onderscheiden geveldelen van het complex, met de letters A tot en met L (behalve J). Met kleuren is aangegeven welk gedeelte tot elk geveldeel behoort.

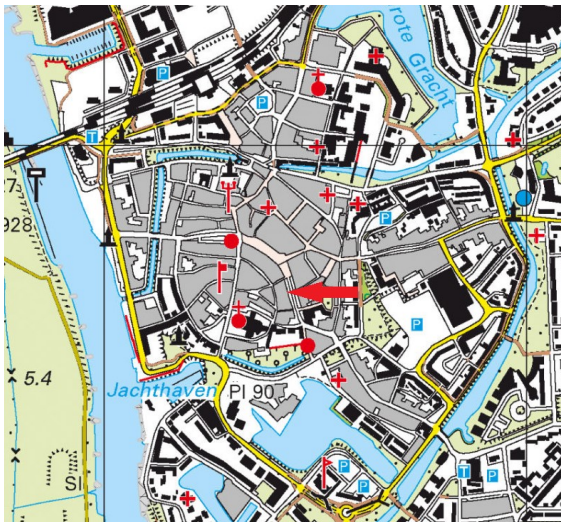
3.2 Stedenbouwkundige situatie en context

Zaadmarkt en Rodetorenstraat

Het onderzoeksobject staat aan de westzijde van de Zaadmarkt, die zich met de in het verlengde ervan liggende Groenmarkt en Houtmarkt als een brede en lange, boogvormige marktstraat uitstrekt midden in de historische binnenstad. De straat wordt bepaald door een afwisseling van bredere en smallere huizen van aanzien, vrijwel zonder uitzondering Rijksmonumenten. Aan weerszijden hebben de meeste huizen hun eigen stoep behouden, al ontbreken stoeppalen veelal.

De Zaadmarkt is een vrij rustige straat. Een deel is overdag verboden voor motorvoertuigen, zodat er geen doorgaand verkeer is. Weerszijden van de zuidelijke helft van de straat zijn als parkeerruimte ingericht.

Het complex bevindt zich net buiten het winkel- en horecagebied.

Afbeelding 3.3 De rode pijl in het midden wijst de locatie van het complex in de binnenstad van Zutphen aan. Topografische kaart uit Topotijdreis.nl.

De Rodetorenstraat, aan de achterzijde van het complex, loopt eveneens gekromd parallel aan de Zaadmarkt. Deze is veel smaller dan laatstgenoemde straat en minder voornaam. Een trottoir ontbreekt, tegen de gevels ligt een licht verhoogde klinkerstrook.

Afbeelding 3.4 De smalle Rodetorenstraat ter plaatse van het pakhuis.

Zaadmarkt 88 staat niet ver van het oude religieuze en politieke hart van de stad. De Sint-Walburgiskerk en het stadhuis staan op 100 meter naar het zuidwesten.

Positie in het bouwblok

Het onderzoeksobject bevindt zich in het midden van het bouwblok tussen de Zaadmarkt (aan de oostzijde), het Kerkstraatje (zuidzijde), de Rodetorenstraat (westzijde) en het Ravenstraatje (noordzijde). De breedte van de twee percelen waaruit het complex bestaat vermindert in westelijke richting.

In het bouwblok zijn naast het onderzoeksobject veertien verschillende bouwvolumes te onderscheiden. Veruit de meeste panden hebben voorgevels van vóór 1900 en oude kapvormen. Het blok bestaat uit zowel smalle als brede panden. Slechts enkele panden zijn naoorlogs.

Afbeelding 3.5 Fragment van de kadastrale kaart in 2022. Zaadmarkt 88 is aangeduid met nummer 10374, Rodetorenstraat 63 en 65 met 10375. Bron: Kadaster.

3.3 Voorhuis

Exterieur

Bouwmassa

Het geheel onderkelderde voorhuis heeft een L-vormig grondplan en is met de voorgevel naar de Zaadmarkt gericht. Als geheel versmalt het pand naar achteren toe licht. Het telt twee bouwlagen en een zolderverdieping onder een samengesteld dak. In de breedterichting wordt het pand overkapt met een schilddak met de nok evenwijdig aan de voorgevel. Aan de noordzijde sluit bijna haaks daarop een schilddak aan. Op de nokuiteinden aan de voorzijde bevinden zich schoorstenen. Het nokuiteinde aan de achterzijde wordt bekroond met een kleinere schoorsteen. De voorgevel heeft een risalerende middenpartij en hoekpilasters.

Stoep

Vóór het voorhuis ligt een bijna drie meter brede stoep met aan de straat hardstenen geprofileerde stoepbanden, waarvan er enkele gebroken zijn. De stoepen van naburige panden sluiten in hoogte niet aan. Aan weerszijden sluit daarom een smallere natuurstenen band de stoep af – rechts is dat een opstaande rand die tot zeker 1949 ook links heeft bestaan. De stoep is opgevuld met kleine gele klinkers in halfsteens verband, uiterst links ligt een strook met grotere paarsbruine klinkers.

Afbeelding 3.6 Een gedeelte van de stoep.

Stoeppalen ontbreken of zijn verdwenen. Op de linkerhoek is in de natuursteen een spoor

zichtbaar van een verwijderd vierkant ijzeren paaltje of verbindingsstuk.⁴⁴ De sobere vorm en het gebruikte hardsteen kunnen wijzen op een herkomst van de stoep uit de vroege negentiende eeuw of eerder.

Gevels

Van de voorgevel van het voorhuis volgt een uitgebreide beschrijving, de overige gevels van het voorhuis worden beknopter omschreven.

Voorgevel (gevel A): opzet

De lijstgevel in een overgang van late Lodewijk XVI-stijl naar vroege empirestijl is symmetrisch van opzet en vijf vensterassen breed. De middenas risaleert een halve steendikte en brede geblokte zandstenen pilasters met frijnslag markeren de uiteinden van de voorgevel. De lage plint van zandsteen wordt onder de vensters doorbroken door vrij hoge kelderlichten met segmentboog en zandstenen omlijsting.⁴⁵ De vensters tellen 5x2 ruitjes.

Afbeelding 3.7 De voorgevel van het voorhuis.

De vensters op de begane grond zijn iets hoger dan die op de eerste verdieping, de gevel wordt bekroond door een rechte geprofileerde houten daklijst. De voordeur en het venster in het middenrisaliet zijn omlijst.

⁴⁴ Waarschijnlijk is het een restant van een metalen doek, waar een opstaande natuurstenen rand op aansloot, die zichtbaar is op foto's uit 1949 en vroeger.

⁴⁵ Deze vorm van kelderlichten komt opvallend veel voor in de Zutphense binnenstad. Zie bijlage 3 voor een niet uitputtend overzicht.

Voorgevel (gevel A): ingangspartij

De ingang is bereikbaar via een hardstenen trap van één trede met geprofileerde dekplaat. Onder de deur ligt een hardstenen dorpel met frijnslag, geflankeerd door dito neuten.

De staande panelen in de dubbele houten paneeldeur zijn versierd met lens- en waaivormen en beslagwerk. De ornamentiek is te dateren in de periode 1775-1825, 1804 ligt dan voor de hand. Het bovenlicht heeft een gereconstrueerde roedenverdeling van 4x3 ruitjes uit 1961-1963.⁴⁶

Afbeelding 3.8 *De voordeur.*

De voordeur en het bovenlicht zijn gevat in een licht uitspringende omlijsting van houten gecanneleerde pilasters op natuurstenen geprofileerde basementen. Op de kroonlijst met tandlijstje prijkt de huisnaam. Het

⁴⁶ Uit foto's en bouwtekeningen blijkt dat de ingang vóór 1961 in de tweede as van links was gelokaliseerd. In de omlijsting zat toen een schuifvenster met zwikken, een zandstenen onderdorpel en daaronder een kelderlicht, identiek aan de andere assen met vensters. De voordeur is bij de reconstructie hergebruikt.

liggende paneel boven de kroonlijst, geflankeerd door penanten met siervazen, bevat een reliëf met symbolische ornamenten: een drietand, een caduceus en linten met een strik – typerende ornamentiek voor omstreeks 1800.⁴⁷ Het venster erboven is sober omlijst en boven afgesloten met een kroonlijstje.

Afbeelding 3.9 *De symbolische ornamentiek boven de kroonlijst van de ingangspartij.*

Voorgevel (gevel A): vensters

De verdiept in de gevel liggende schuifvensters met beschilderde zandstenen onderdorpels hebben houten kozijnen die ook zullen dateren uit 1804.⁴⁸ De schuifvensters zelf, met de roedeverdeling 5x(5+4) op de begane grond en 5x(4+3) op de verdieping, zijn echter in 1961 gereconstrueerd.⁴⁹ De even oude ruiten zijn van blank enkel glas, enkele stroken zijn donkerder van kleur. Op de eerste verdieping zijn de schuifvensters in verband met de museale functie van het gebouw vastgezet.

⁴⁷ Een caduceus of herautenstaf is een met vleugels bekroonde staf die met twee slangen is omwonden. De staf symboliseert vrede, bescherming en genezing. Bron: Wikipediapagina over de caduceus.

⁴⁸ Kenmerkend voor kozijnen uit deze periode is de kwartronde hoekprofilering ('duveljagers'). Ter plaatse van de huidige voordeur zijn sporen zichtbaar van een las, daar waar de stijlen in 1961 zijn verlengd.

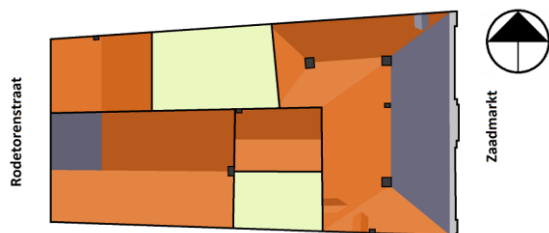
⁴⁹ Voorheen zaten er empire-schuifvensters, op de begane grond voorzien van bovenlichten met zwikken.

Voorgevel (gevel A): kroonlijst en dak

Het geprofileerde houten hoofdgestel loopt over de gehele breedte van de voorgevel door en benadrukt het middenrisaliet en de hoekpilasters. Overige ornamentiek ontbreekt. Het dak is aan de voorzijde gedekt met gesmoorde golfpannen. Voor het overige zijn vrijwel alle daken op het complex met orangerood gebakken rechtsdekkende golfpannen gedekt. De redelijk goede staat waarin de pannen verkeren doet vermoeden dat ze geen eeuwen oud zijn.

Afbeelding 3.10 Een fragment van de kroonlijst.

Afbeelding 3.11 Het dakenplan van het gehele complex. In blauw de dakvlakken met gesmoorde pannen.

Op de nokuiteinden staan sierschoorstenen, voorzien van een natuurstenen geprofileerde afdekplaat en een tentvormige metalen overkapping. De schoorstenen zijn te dateren op 1804-1805.⁵⁰

⁵⁰ De datering volgt uit de aanname dat de schoorstenen zijn verslept bij de vernieuwing van de voorgevel en de verbouwing van de kap in die jaren.

Afbeelding 3.12 De sierschoorsteen rechts.

Voorgevel (gevel A): metsel- en voegwerk

De voorgevel is in 1804 van een beklamping voorzien.⁵¹ Het schoon metselwerk in geslepen, egaal bruine handvormstenen is met grote precisie opgetrokken in kruisverband met gesneden voegen van kalkmortel.⁵² De stootvoegen zijn smaller dan de lintvoegen. Alle vensteropeningen zijn aan de bovenzijde met een anderhalfsteens strekse boog afgesloten. Op de verticale uiteinden van het metselwerk zijn drieklezoren toegepast. De hoekpilasters van beschilderde zandsteen zijn zonder zichtbare voeg opgemetseld.

⁵¹ De dikte van de muur van de voorgevel (ca. 44 cm) doet een beklamping vermoeden.

⁵² De bakstenen hebben een formaat van 19,0-21,0 x 9,5-10,5 x 3,5-4,0 cm. De tienlagenmaat bedraagt 46,5-47,0 cm, net boven de plint slechts 45,5 cm.

Afbeelding 3.13 *Schoon metselwerk in kruisverband met gesneden voegen en smalle stootvoegen.*

Noordelijke en zuidelijke zijgevel

Van de noordelijke zijgevel (rechts, vanaf de straat) is geen muurwerk zichtbaar. In het trapeziumvormige dakvlak bevindt zich, vlak bij de voorgevel, een dakkapel die al op een luchtfoto uit 1939 zichtbaar is.⁵³

Ook van de zuidelijke zijgevel is geen muurwerk zichtbaar. Uit het driezijdige dakvlak met oranje golfpannen steekt op de zijmuur een kleine gemetselde schoorsteen. Links ervan zit een dakkapel met gemetselde zijmuren, die van vóór 1940 dateert.⁵⁴

Achtergevel (gevel B)

De gepleisterde lijstgevel aan de noordelijke binnenplaats is symmetrisch van opzet, twee vensterassen breed en tweeënhalve bouwlaag hoog. De plint is donker beschilderd. Vóór de linker vensteras ligt in de binnenplaats een modern metalen kelderluik.

De hoge zesruits empire-schuifvensters op de begane grond hebben bovenlichten met zwikken en dateren uit 1804.⁵⁵ Op de eerste verdieping zijn de schuifvensters smaller en lager. Hoewel de roedeverdeling van 3x(3+2), kenmerkend is voor de late achttiende eeuw zijn de ruiten vlak en niet authentiek. De kleine vensters op de tweede verdieping wijken af van de vensters eronder. Dat kan wijzen op een eerdere bouwfase. Midden in

de gevel springt vanaf de verdiepingvloer een rookkanaal naar buiten. Bovenop wordt dat abrupt afgesloten door de eenvoudige daklijst met bakgoot. Op het nokuiteinde staat een kleine gemetselde schoorsteen met een eenvoudige afdekplaat. De opzet van de gevel suggereert dat deze voor 1804 als trap- of puntgevel hoger doorliep.

Afbeelding 3.14 *Gevel B.*

Afbeelding 3.15 *Een detail bovenin gevel B: deze haak boven het linker zoldervenster.*

Achtergevel (gevel C): opzet

De asymmetrisch opgezette lijstgevel van tweeënhalve bouwlaag aan de zuidelijke

⁵³ Beeldbank Regionaal Archief Zutphen, SZU002029246.

⁵⁴ De dakkapel is al te zien op een luchtfoto uit de periode 1920-1940. Beeldbank Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 2011-0686.

⁵⁵ Ook de vensters op de begane grond van de voorgevel hadden vóór 1963 deze vorm.

binnenplaats is in schoon metselwerk opgetrokken. Op de begane grond springt een houten aanbouw onder een lessenaarsdak naar voren. Hierin bevinden zich restanten van een wc, maar het geheel maakt de indruk rond 1961 te zijn gebouwd – bouwtekeningen maken er geen gewag van.

Afbeelding 3.16 Gevel C.

Rechts boven het dak van de aanbouw is de top van een spitsboognis zichtbaar, waarvan de ouderdom en betekenis onduidelijk zijn.⁵⁶ Op de eerste verdieping bevindt zich links een venster, rechts een smalle muuropening waarachter zich een raampje bevindt. Op deze verdieping was vóór 1961 een uitbouw met

⁵⁶ De spitsboognis suggereert de aanwezigheid van een verdwenen venster of poort. Dat het de achterzijde van een doorlopende onderdoorgang betreft lijkt echter weinig waarschijnlijk, gezien de positie van een (vermoedelijke) keldertoegang aan de Zaadmarktzijde, juist waar deze doorgang zou moeten uitkomen. De boog zou een reconstructie naar eigen beeld' van architect IJ. Kok uit 1961-1963 kunnen zijn, maar een dergelijke kostbare ingreep om die reden ligt niet voor de hand.

wc's. Het muurwerk en de muuropeningen op deze bouwlaag zijn dus reconstructies.

Boven de eerste verdieping verspringt het muurwerk licht naar achteren. Muurankers markeren daar een balklaag. Een simpele daklijst sluit de gevel af. Daarboven ligt het schilddak, waartegen in de periode 1941-1961 een dakkapel is geplaatst.

Buiten het zicht vanaf de binnenplaats staat er een kleine schoorsteen midden op het dakschild aan de achterzijde van het voorhuis. Deze schoorsteen is ouder dan de beide sierschoorstenen en staat op het rookkanaal in de vroegere scheidingsmuur tussen de twee oorspronkelijke panden aan de Zaadmarkt.

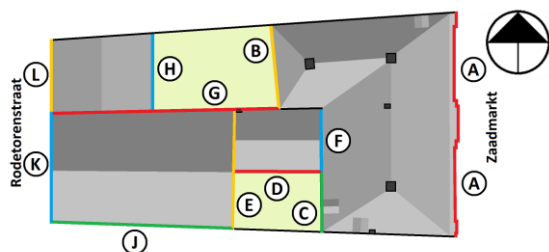
Afbeelding 3.17 Rechts de kleine schoorsteen, op de scheidingsmuur tussen de twee vroegere panden. De foto is in noordoostelijke richting gemaakt vanaf de zolder van het tussenlid.

Achtergevel (gevel C): metsel- en voegwerk
Wat geldt voor het metsel- en voegwerk in gevel C is veelal ook van toepassing in de gevels D, E, G, J en K. Het metselwerk is opgetrokken uit grote formaten baksteen in verschillende kleuren: overwegend oranjebruin, maar ook grijsbruin, blauw en groen. Duidelijke koppen- en strekkenlagen zijn niet te onderscheiden, en stootvoegen bevinden zich niet zelden recht onder elkaar. De voegen zijn gesneden en springen net niet uit het metselwerk naar voren. Ze zijn daardoor erg aanwezig.

De spaarboog met spitsboogvorm is één steen breed. Boven en onder het venster op de

eerste verdieping zitten rollagen, die een achttiende-eeuwse herkomst suggereren. Op de zolderverdieping zijn sporen zichtbaar van een dichtgezet venstertje... Of is dit allemaal bedrieglijk?

Het geheel maakt een sterk gereconstrueerde indruk, en dat is het ook: de muur is waarschijnlijk een beklamping uit 1961.⁵⁷ In hoeverre oude vormen op grond van historisch onderzoek zijn hersteld, is niet achterhaald.⁵⁸

Gevel	Lengte	Breedte	Hoogte	10 lagen
A	19,0-21,0	9,5-10,5	3,5-4,5	45,5-47,0
B	Gepleisterde gevel			
C	25,5-27,0	12,5-14,0	5,5-6,5	76,0
D	18,0-28,5	10,0-13,5	6,0-7,5	77,5-80,5
E	26,0-28,5	11,5-15,5	5,5-7,0	79,0-79,5
F	Niet te meten			
G	27,5-29,5	10,0-15,0	7,0-8,0	89,0-90,0
H	Gepleisterde gevel			
J	Niet te meten			
K	26,0-28,0	13,0-14,0	5,5-6,5	73,5-75,0
L	21,5-23,0	11,0-11,5	4,5-5,0	57,0-57,5

Afbeelding 3.18 De baksteenformaten en tienlagenmaten van alle zichtbare gevels, in centimeters.

⁵⁷ Op de bouwtekening uit 1961 is nieuw metselwerk aangegeven ter plaatse van deze gevel, zij het in een iets andere vorm dan uitgevoerd.

⁵⁸ De archieven van restauratiearchitect IJ. Kok en die in het Regionaal Archief Zutphen bevatten onvoldoende informatie over (achterliggende redenen voor) specifieke aanpassingen in de gevels.

Afbeelding 3.19 Geen dichtgezet venster maar een historiserende beklamping. Let ook op het zeer onregelmatige metselverband. Een loodstrip markeert de horizontale versprings van de muur.

Constructie

Kelder

Onder het voorhuis bevinden zich twee kelders met rechthoekig grondplan. Ze zijn toegankelijk via een trap met 17 gemetselde bakstenen treden in het zuidelijke voorhuis, respectievelijk via de keldertrap met 14 bakstenen treden vanuit de noordelijke binnenplaats. De kruinen van de gewelven staan haaks op de straat.

Onder het zuidelijke voorhuis (bouwdeel 1b) ligt een kelder met twee troggewelven haaks op de voorgevel. Elk compartiment is ca. 8 meter diep en heeft aan de straatzijde een binnenmaat van 3,70 meter, aflopend naar ca. 3 meter aan de westzijde. De kruinhoogte bedraagt 2,60 meter. Zowel de rechte wanden als de gewelven zijn bepleisterd.

De compartimenten zijn van elkaar gescheiden door drie korbogvormige gordelbogen, rustend op twee rechthoekige zuilen. In het zuidelijke compartiment is in 1941 de nieuwe keldertrap ingebracht, waarvoor één van de drie openingen is dichtgezet. In het noordelijke compartiment is het achterste (westelijke) gedeelte door steens muren en een deuropening afgescheiden. Dat gebeurde duidelijk na de bouw van de kelder en vóór

1941; mogelijk in 1804-1805.⁵⁹ Het vloerniveau ligt hier enkele centimeters lager.

Afbeelding 3.20 De gekoppelde kelder met scheibogen en links de trap vanuit het zuidelijke voorhuis. Rechts achteraan de doorgang naar de andere kelder.

In de ruimte achterin het noordelijke compartiment is in het gewelf nog de vroegere trapopening aan te wijzen. Aan de straatzijde treedt daglicht toe via twee kelderlichten. Bij het meest zuidelijke valt op dat de opening in het gewelf breder is dan het kelderlicht. Mogelijk zat hier oorspronkelijk de keldertoegang vanaf de straat.

Afbeelding 3.21 De mogelijke locatie van de keldertoegang vanaf de straat.

⁵⁹ De locatie van een kaarsnis in de kelderwand dicht bij deze steens afscheidingsmuur wijst op plaatsing van de muur in een latere fase. Op de bouwtekening van 1941 is de afscheiding al bestaand. De muur kan zijn opgetrokken bij een herbestrating van de kelder rond 1804, maar ook vroeger of later.

Onder het noordelijke voorhuis (bouwdeel 1a) ligt één kelder van ca. 11,5 meter diepte en een breedte die afloopt van ca. 6 meter aan de straatzijde naar minder dan 5,50 meter achteraan. Deze kelder heeft een tongewelf, met de geboorte op 65 cm hoogte. De kruinhoogte bedraagt ca. 2,55 meter.

Twee kelderlichten zorgen voor daglicht. Een hoek achterin de kelder, bij de trap naar de binnenplaats, is met wanden afgescheiden.

Afbeelding 3.22 De noordelijke kelder, naar de straat gezien.

Datering van de kelders is moeilijk: ze kunnen tot de oorspronkelijke bouw behoren of pas later zijn gebouwd. De noordelijke kelder heeft met zijn tongewelf potentieel een oudere vorm dan de zuidelijke. Een tongewelf wijst normaal gesproken op een middeleeuwse oorsprong. Kelders met troggewelven en gordelbogen kunnen uit de veertiende tot zestiende eeuw dateren.⁶⁰

De ligging van de kelders haaks op de straat, het verschil in opzet en vloerhoogte van de kelders en de wat onbeholpen doorgang tussen de twee kelders wijzen er duidelijk op dat het voorhuis oorspronkelijk uit twee afzonderlijke huizen bestond: een diep en een dwars huis. De doorgang tussen beide kelders is waarschijnlijk pas aangebracht na de samenvoeging van de panden, al hoeft dat niet direct te zijn gebeurd. Mogelijk is de doorgang al tot stand gekomen in de tweede

⁶⁰ Pagina over troggewelven op gordelbogen op www.documentatie.org.

helft van de zeventiende eeuw, toen het geheel eigendom was van de familie Haeck. Op zijn laatst zullen de kelders bij de verbouwing van 1804 onderling zijn verbonden.⁶¹

Draagconstructie

Muren

Het voorhuis wordt gedragen door zware bakstenen muren. Op de zolderverdieping vormen ze een borstwering, die aan de voorzijde van het pand 13 cm hoger is dan aan de noordelijke zijwand, die op zijn beurt weer zo'n 70 cm hoger is dan aan de achterwand bij gevel C.

Het metselwerk gaat vrijwel overal schuil achter pleisterwerk, voorzetwanden of beklampingen. Uit bouwtekeningen is te achterhalen dat niet alleen alle buitenwanden van het voorhuis een grote dikte hebben, maar ook de binnenmuur die bouwdeel 1a en 1b van elkaar scheidt. Dit is opnieuw een aanwijzing voor een vroegere tweedeling van het huis. Meest overtuigend zijn die aanwijzingen op zolder. Vanuit het bouwdeel 1a tekent zich in de scheidingsmuur een steile ezelsrug af: de zijgevel van bouwdeel 1b. Die kan in zijn vorm een veertiende-eeuwse oorsprong hebben.⁶² De steilte van de ezelsrug impliceert dat de goothoogte destijds lager lag dan tegenwoordig.⁶³

⁶¹ De vorm en constructie van de doorgang, met onregelmatige neggen en een brede houten latei aan de bovenzijde, wijzen eerder op een zeventiende-eeuwse dan op een negentiende-eeuwse doorbraak.

⁶² Ezelsruggen werden in Zutphen lange tijd toegepast: al in de dertiende eeuw, maar ook nog in de zeventiende eeuw. Mondelinge informatie van Jeroen Krijnen.

⁶³ Een andere mogelijkheid is dat het pand verder van de straat stond en minder diep was. De ligging van de kelders en de dikte van de zijmuren over de gehele huidige diepte van het pand maken dit alternatief echter niet waarschijnlijk.

Afbeelding 3.23 *De scheidingsmuur op de zolder van het voorhuis, naar het zuiden gezien. De ezelsruggen van de oudere zijgevel van bouwdeel 1b tekenen zich in de muur af.*

Aan de achterzijde van bouwdeel 1a, in de zuidelijke zijmuur, bevindt zich aan de binnenzijde onder de muurplaat uitkragend muurwerk. Dat wijst op de aanwezigheid van een goot bovenop de muur.⁶⁴ Dit lijkt erop te wijzen dat de goot aangebracht is tegelijk met de kapconstructie die erboven begint, vermoedelijk tussen 1550 en 1625.

Afbeelding 3.24 *De achterzijde van de zolder van bouwdeel 1a. Direct onder de muurplaat valt het uitkragende metselwerk op. Een gat rechts onder in de fliering wijst op een verwijderde windschoor.*

⁶⁴ Mondelinge informatie door Jeroen Krijnen.

Op zolder, in de achtergevel van bouwdeel 1b, is een klein stukje schoon metselwerk zichtbaar, met daarin een rollaag die een dichtgezet venster afsloot. Het muurwerk kan middeleeuws zijn en dateert van vóór de verhoging van het achtergelegen tussenlid, omstreeks 1625.⁶⁵

Afbeelding 3.25 De achtergevel net onder de muurplaat, met rechts sporen van een klein dichtgezet venster. De pijl wijst op het linker uiteinde van een segmentboog.

Balklagen

Wat voor de muren geldt, gaat ook op voor balklagen in het voorhuis: ze gaan schuil boven stucplafonds en onder vloeren met vastgelijmde vloerbedekking. Alleen in het plafond van de meterkast op de eerste verdieping (in bouwdeel 1a) is een fragment van een eikenhouten balk zichtbaar: deze loopt in de te verwachten noord-zuidrichting (afb. 3.53). Dendrochronologisch onderzoek is niet aan deze balk uitgevoerd – net zo min als bij andere balkenlagen en kapconstructies in het complex – en het korte zichtbare fragment bezit onvoldoende uiterlijke sporen om een uitspraak te kunnen doen over de ouderdom. De balk vertoont geen sporen van aanwezige

⁶⁵ Mogelijk was dit vanaf 1628 de geheime ontsnapingsroute vanuit de achterliggende schuilkapel.

kinderbinten, waaruit is af te leiden dat bouwdeel 1a op de eerste verdieping een enkelvoudige balklaag heeft.

Doordat balklagen schuilgaan boven plafonds zijn ook uitspraken over de locatie van vroegere trappen moeilijk te doen. Naar verwachting is de oorspronkelijk trap in bouwdeel 1a te lokaliseren halverwege de diepte van het pand of helemaal achterin, in een hoek – gebruikelijk voor middeleeuwse panden. De trap van bouwdeel 1b bevond zich waarschijnlijk ter plaatse van het huidige trappenhuis, boven de vroegere keldertrap.⁶⁶

Kapconstructie

Dat het voorhuis oorspronkelijk uit twee gescheiden panden bestond blijkt duidelijk uit de kapconstructie, die in 1961-1963 geheel is besloten. De constructie valt uiteen in twee delen, die van elkaar worden gescheiden door een dikke muur.⁶⁷ In 1804-1805 zijn de kappen samengevoegd, waarbij veel materiaal is hergebruikt. De scheidingsmuur werd al eerder verhoogd en verbreed.

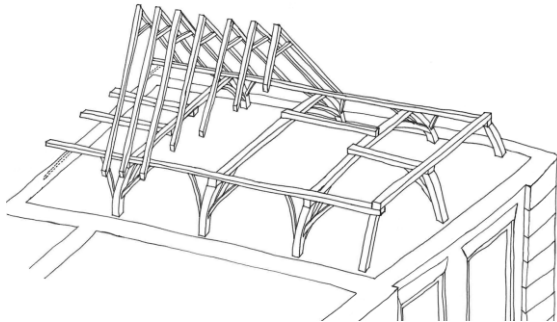
Kapconstructie bouwdeel 1a

In hoofdopzet bestaat het dwarsgebint uit drie achter elkaar geplaatste eikenhouten spanten in noord-zuidrichting. Ze zijn opgebouwd uit kromstijlen met korbelen, jukdebalken en windschoren, en middels blokkeels met de borstwering verbonden. De kromstijlen en korbelen zijn met pen- en gatverbindingen met toognagels aan elkaar verbonden. De (licht) gekromde windschoren zijn aan de onderzijde met ijzeren nagels vastgenageld aan de kromstijlen, boven zijn ze met pen- en gatverbindingen verbonden aan de flieringen. Op de kromstijlen, korbelen en jukbalken zijn gehakte telmerken aangebracht, van oost naar west genummerd van I tot en met III. Datering van de jukken is lastig, maar vanwege de gehakte telmerken en kromme windschoren

⁶⁶ Plaatsing van de trap op de enige andere denkbare plaats, in de hoek van de huidige kluis, is niet waarschijnlijk gezien de sporen van een muuropening of doorgang op deze plaats, zichtbaar vanaf de zuidelijke binnenplaats.

⁶⁷ Zie bijlage 4 voor een plattegrond van de zolderverdieping.

zijn deze te dateren rond 1550, mogelijk al wat eerder.⁶⁸

Afbeelding 3.26 *Schets van de kapopbouw in bouwdeel 1a. De complexere constructie van de bovenzijde van het voorste deel is niet afgebeeld.*

Afbeelding 3.27 *Een spantbeen. Op het korbeel en op de jukdebalk is als telmerk 'III' gehakt.*

De kromstijlen rusten waarschijnlijk in de buitenmuur – zoals zichtbaar bij de meest westelijke geplaatste stijlen – of op consoles. Op de uiteinden van de jukdebalken liggen flieringen. Hier en daar zijn windschoren

⁶⁸ Jukkenkappen konden nog tot in de achttiende of zelfs negentiende eeuw worden geplaatst. Mondelinge informatie van Jeroen Krijnen.

verwijderd, onder andere aan de westelijke uiteinden.⁶⁹

Helemaal aan de oostzijde staan op de hoeken twee hoekstijlen die de flieringen dragen. Midden tussen beide stijlen staat een halfspant met korbeel en windschoren.⁷⁰ Het spantbeen draagt een balk die rust op de voorste jukdebalk. Gesneden telmerken verraden dat dit een ouder spantbeen is dan de andere. Het halfspant is waarschijnlijk van elders afkomstig – mogelijk zelfs van elders binnen het complex – en hier toegevoegd toen het zadeldak in 1804 werd vervangen door een L-vormig schilddak. Dat geldt ook voor de hoekstijlen.

Twee dwarse balken hangen aan één zijde met ijzeren beugels aan de achterste jukdebalk, aan de andere zijde rusten ze in het muurwerk van de achtergevel. Deze hangbalken zijn mogelijk aangebracht in de in de tweede helft van de zestiende eeuw, ter versteviging van de achtergevel.⁷¹

Bovenop de jukdebalken zijn kreupele stijlen geplaatst die de hoger gelegen gordingen en de schoorsteenstoel van de versleepte schoorsteen ondersteunen.

De kapconstructie is verder opgebouwd uit brede recht gehakte en gezaagde sporen en hanenbalken.⁷² Hier en daar is materiaal in recenter tijd vernieuwd.

Toen in 1804-1805 beide panden onder één L-vormig schilddak werden samengevoegd zijn veel sporen en gordingen in het voorste deel van deze kap hergebruikt, al is er ook nieuw (grenen)hout toegepast. Op slechts enkele

⁶⁹ In Zutphen was de toepassing van strijkspanten ter plaatse van de voor- en achtergevel niet gebruikelijk: een tegen de achtergevel bevestigde windschoor bood voldoende stijfheid. Mondelinge informatie van Jeroen Krijnen.

⁷⁰ Dit wordt ook wel een half gebint genoemd.

⁷¹ De banden zijn van strak ijzerwerk, de gesmede spijkerkoppen zijn juist erg onregelmatig van vorm.

⁷² Zie bijlage 5 voor een plattegrond met de aanduiding van daksporen en telmerken.

sporen zijn gehakte telmerken aangetroffen. De sporen in de nieuwe langskap in bouwdeel 1a zijn merendeels niet gepaard, daarom zijn een nokbalk en slechts enkele hanenbalken ingebracht.

Afbeelding 3.28 De nok van de langskap aan de voorzijde. Linksboven de versleepte schoorsteen, rechtsboven de scheidingsmuur. In de sporen zijn sleuven zichtbaar: tekenen van eerder gebruik.

In 1804-1805 zal ook de eikenhouten schoorsteenstoel zijn aangebracht.⁷³ De onderdelen zijn met gesmede spijkers aan elkaar bevestigd.

Afbeelding 3.29 De kap naar het westen gezien, met rechts de versleepte schoorsteen en links een kreupele stijl op de jukdebalk.

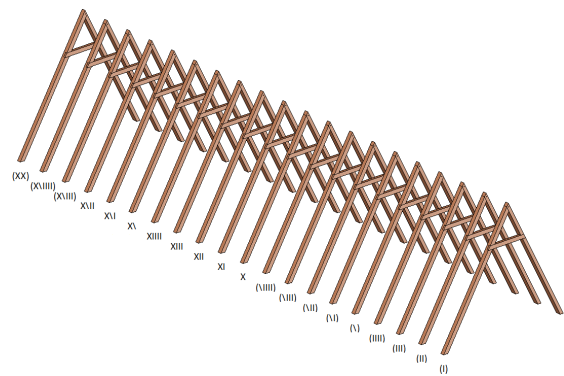
Het achterste deel van de kap vertoont minder sporen van verbouwing. Dit kappedeelte, bestaande uit gepaarde sporen

⁷³ Om symmetrie in de voorgevel te creëren werd de schoorsteen van het uiteinde van de gevel naar het nokuiteinde versleept.

met hanenbalken, is ten tijde van de samenvoeging van de panden minder aangetast. De sporen en hanenbalken zijn deels genummerd, van X tot en met X\II. De achterzijde is in 1804 afgeschuind, zodat ook hier een schoorsteen versleept moest worden.

Afbeelding 3.30 De dwarskap naar het westen gezien. Helemaal achteraan de versleepte schoorsteen.

Afbeelding 3.31 Hypothetische reconstructie van de daksporen met verbindingen en de telmerken op de sporen en de hanenbalken, zoals ze tot in 1804 bestonden. Tussen haakjes de verdwenen telmerken en/of sporen. In bijlage 6 is de tekening vergroot afgebeeld.

Op grond van de waargenomen telmerken, verbouwingssporen en de gemeten gemiddelde hart-op-hartafstand tussen de van telmerken voorziene daksporen is een reconstructie te maken van hoe de sporenkap er vóór de verbouwing in 1804 waarschijnlijk heeft uitgezien. Opvallend daarbij is het ritme in de verbindingen van de sporen in de sporenparen. De pen- en gatverbindingen wisselen elkaar af: het lijkt erop dat oorspronkelijk telkens drie zuidelijke sporen van een pen voorzien waren, en daarna één noordelijke spoor.

Kapconstructie bouwdeel 1b

Deze kap bestaat uit twee naast elkaar geplaatste eikenhouten spanten in oost-westrichting – haaks op die in bouwdeel 1a. Er is dus sprake van een langskap.⁷⁴ De spanten zijn eveneens opgebouwd uit kromstijlen met korbelen, jukdebalken en veelal licht gekromde windschoren. De onderlinge bevestiging van de onderdelen is in de basis gelijk aan die in bouwdeel 1a, al is er duidelijk meer variatie zichtbaar in het aantal toegepaste toognagels per verbinding. Op enkele korbelen en kromstijlen zijn gekraste telmerken aangetroffen, op enkele windschoren een gezaagd telmerk. Dit duidt mogelijk op hergebruik en op meerdere bouwfasen. Ook de jukdebalken kunnen zijn hergebruikt, gezien de ingebrachtte voorloeven op ongebruikelijke plaatsen en een pengat aan de bovenzijde van één jukdebalk. De spanten zijn ouder dan die in bouwdeel 1a en kunnen pas dateren van na de verhoging van bouwdeel 1b, die tussen 1350 en 1450 plaatsvond.⁷⁵ De flieringen bestaan veelal uit hergebruikt materiaal.

Aan de zuidzijde staan op de hoeken schuin geplaatste hoekstijlen die de flieringen dragen. Midden tussen beide staat een

⁷⁴ Dit wordt ondersteund door de waarneming van de puntgevel met ezelsrug in de scheidingsmuur op de zolder in bouwdeel 1a. Zie bijlage 4 voor de plattegrond.

⁷⁵ Dat de spanten ouder zijn dan die in bouwdeel 1a is af te leiden uit de gekraste telmerken, die in het algemeen eerder werden toegepast dan gehakte telmerken.

halfspant met korbeel en windschoren. Het spantbeen draagt een dwarse balk die met een halfhoutsverbinding rust op de eerste jukdebalk.

Afbeelding 3.32 Sporen van hergebruik op een jukdebalk in bouwdeel 1b: een ongebruikt pengat.

Afbeelding 3.33 De sierschoorsteen in de nok.

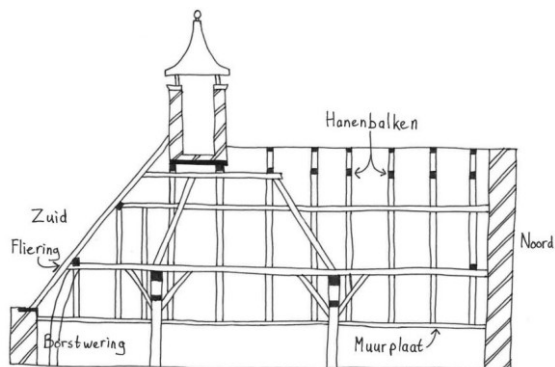
Midden op de twee jukdebalken staat een constructie van kreupele stijlen en balken die de hanenbalken onder de bakstenen sierschoorsteen ondersteunen. Ook deze kap kent namelijk een in 1804-1805 'versleepte' schoorsteen. Dat heet: het rookkanaal is toen niet versleept vanaf de linker zijgevel, maar ten behoeve van de symmetrie van de gevel is alleen het bovenstuk van de schoorsteen opgemetseld.⁷⁶ Voor de afvoer van de rook uit

⁷⁶ Dat er een rookkanaal naar de daknok liep is uit te sluiten: de hanenbalken onder het schoorsteenuiteinde zijn met pen- en gatverbindingen aan de sporen bevestigd en de ondersteunende houten constructie is met gesmede nagels bevestigd. Dit zijn gebruikelijke

het rookkanaal in de zijmuur is er een kleine schoorsteen op de zijmuur geplaatst, die dan ook uit omstreeks 1804 zal dateren. De bijbehorende rookklep in de borstwering is nog aanwezig. Op de twee jukdekbalken staan verder telkens twee kreupele stijlen die de hoger gelegen gordingen ondersteunen.

De kap is voorts opgebouwd uit recht gedisselde en gezaagde gepaarde sporen, onderling verbonden door hanenbalken. Een nokbalk ontbreekt hier dan ook. De sporenparen, deels voorzien van telmerken en duidelijk hergebruikt, zijn middels gordingen horizontaal met elkaar verbonden.

Het vele hergebruikte materiaal, de onlogische nummering van telmerken en ... wijzen erop dat de sporenkap in bouwdeel 1b in 1804-1805 met eerder gebruikt materiaal opnieuw is aangebracht, met behoud van de oude spanten en toevoeging van het halfspant.

Afbeelding 3.34 Een doorsnede van de kap in bouwdeel 1b over de breedte van het pand.

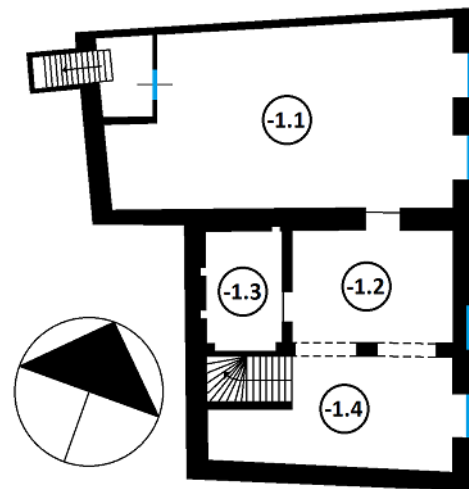
Interieur

Kelders

De vloer van de noordelijke kelder (vertrek -1.1) is betegeld met oranje- of roodplavuisen. In deze vloer zijn in verkleuringen de afdrucken zichtbaar van de wanden die hier ten tijde van het kantongerecht stonden. De zuidelijke kelder (vertrekken -1.2, -1.3 en -1.4) is met

constructies voor omstreeks 1800. Daarbij ontbreken sporen van een gesloopt rookkanaal.

klinkers bestraat. In elk geval een deel van de vloer is in 1805 (opnieuw) gelegd.⁷⁷

Afbeelding 3.35 De nummering van de vertrekken in de kelder.

In vertrek 1.3 bevinden zich drie kaarsnissen: twee tegen de achterwand, één tegen de noordelijke zijwand.

Afbeelding 3.36 De achterwand van de kelder met twee kaarsnissen.

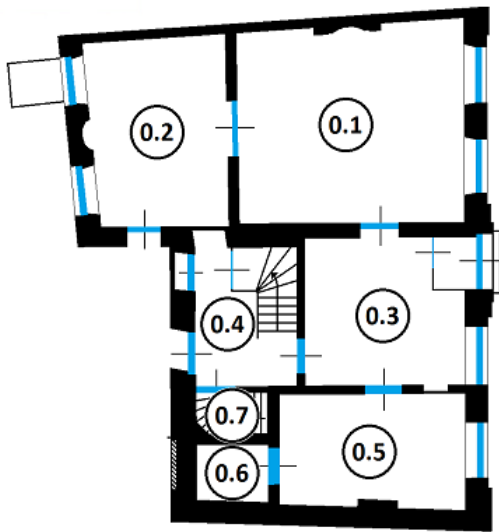
Begane grond

Vertrek 0.1: voorkamer

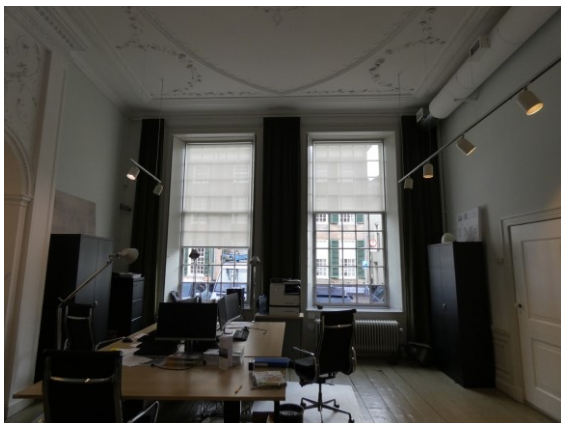
De voorkamer heeft een vloer van houten planken, haaks op de voorgevel liggend. De muren zijn grotendeels voorzien van houten

⁷⁷ Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de familie Colenbrander en Erven Van Sytzama (1720-1985), nummer toegang 0210, inventarisnummer 549.

voorzetwanden. De lambrisering dateert waarschijnlijk van 1974 of later.⁷⁸

Afbeelding 3.37 De nummering van de vertrekken op de begane grond.

Afbeelding 3.38 De voorkamer.

De twee vensters zijn voorzien van ornamentloze vensterblinden, elk bestaande uit 2x2 panelen. Ze zijn te dateren op 1804.⁷⁹ Het zijn de enige vensters in de voorgevel die van vensterblinden zijn voorzien: dit was het voornaamste woonvertrek aan de straatzijde.

⁷⁸ In 1961 werd een lambrisering aangebracht, maar waarschijnlijk is deze in 1974 vervangen door lambrisering die aansloot op de toen vervangen porte brisée.

⁷⁹ De panelen zijn onderling verbonden met pen- en gatverbindingen en de detaillering van de scharnieren past in de periode rond 1800.

De meeste muren zijn recentelijk voorzien van voorzetwanden. Het 'behangsel met taferelen uit circa 1800', dat in 1917 nog aanwezig was, is verdwenen.⁸⁰ De wand tussen voor- en achterkamer is in 1961 opnieuw aangebracht, de huidige porte brisée in Lodewijk XIV-vormen en dito omlijsting (afb. 3.40) zijn echter pas in 1974 geplaatst. Ze zijn waarschijnlijk een imitatie of komen van elders.⁸¹

Afbeelding 3.39 De gesloten vensterblinden, met sluitboom.

Van de andere binnendeuren in het voorhuis komt ten minste een deel van elders – welke dat zijn is onbekend.

Het meest opvallende element in de voorkamer is de halfronde kachelnis met omlijsting en stucversiering boven de afsluitende rondboog (afb. 3.41). De ovale haardplaat in de vloer is van natuursteen. Het stucwerk toont gevogelte en wild, een

⁸⁰ *Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel IV. De provincie Gelderland, Utrecht 1917, 232.*

⁸¹ De afwerking is erg strak en zelfs voor deuren in Lodewijk XIV-stijl zijn afrondingen met dubbele lobben niet gebruikelijk.

gebogen trompet en een hellebaard, omringd door ranke bloemenslingers. De maker van het stucwerk is niet bekend, maar het werk vertoont overeenkomsten met het (naar stijl wat vroeger te dateren) stucwerk in Zaadmarkt 93.⁸² De nis en ornamentiek dateren uit 1804, evenals de kroonlijst. Mogelijk was op deze plaats al eeuwen eerder een stookplaats.⁸³

Afbeelding 3.40 *De porte brisée naar de achterkamer.*

Ook uit 1804 dateert het vrij 'ondiepe' maar rijke stucplafond, dat symmetrisch is opgezet. Het lensvormig omlijste middendeel wordt omgeven door bloemenslingers in reliëf. Op het ruitvormige ornament in het midden zijn rozetvormen zichtbaar.⁸⁴

⁸² Zie Beeldbank Regionaal Archief Zutphen, afbeelding 0478_1044_041297_0021.

⁸³ De elegante, sierlijke stijl met slingers sluit aan op de Lodewijk XVI- en aansluitende empirestijl. Bovendien melden nota's uit 1804 de nodige kosten voor stucwerk. De rechthoekige boezem doet vermoeden dat hier eerder een schouw zat.

⁸⁴ De ornamenten zijn ter plaatse gemaakt: naden tussen de reliëfs en de vlakke velden ontbreken.

Afbeelding 3.41 *Stucwerkornamentiek boven de halfronde kachelnis.*

Afbeelding 3.42 *Het stucplafond. Onderaan de vensters.*

Vertrek 0.2: achterkamer

Een planken vloer ligt in de lengterichting van de achterkamer, haaks op die in de

voorkamer. De vensters in de achterzijde zijn voorzien van vensterblinden in dezelfde vorm als die in de voorkamer, dus uit 1804 daterend. Tussen beide vensters bevindt zich een halfronde kachelnis met houten omlijsting en ovale haardplaat uit dezelfde tijd. In de afgeronde bovenzijde zit een deksel dat het rookkanaal afsluit. Dat kanaal zit in de buitenmuur, maar het springt pas op de eerste verdieping uit de achtergevel naar voren. Dat kan erop wijzen dat hier op de begane grond vóór 1804 nog geen stookplaats aanwezig was.

Afbeelding 3.43 *De kachelnis in de achterkamer.*

De doorgang naar het tussenlid in de zuidwand is pas in 1974 aangebracht, terwijl toen de doorgang naar het trappenhuis werd dichtgezet.⁸⁵

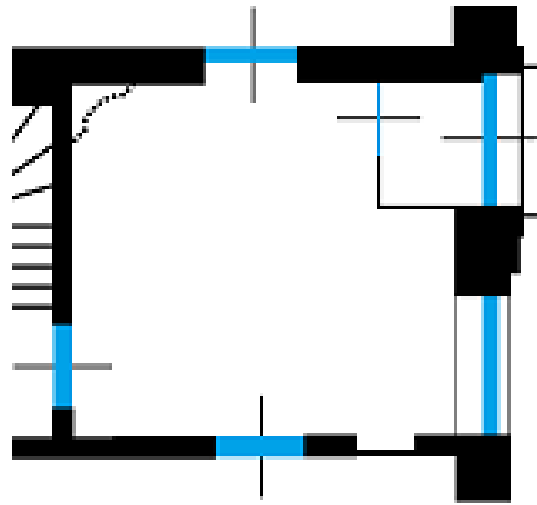
Het stucplafond met een hoge, holle kooflijst en sobere profilering dateert, op grond van de vorm, mogelijk uit ca. 1875.

Vertrek 0.3: hal

De vloer van de hal is sinds 1961 met vierkante marmeren tegels belegd – evenals

⁸⁵ Zie hiervoor de bouwtekeningen uit 1974.

die van het trappenhuis en de begane grond van het tussenlid. Een al vóór 1941 in de noordwesthoek aanwezige schouw verdween in 1961.⁸⁶

Afbeelding 3.44 *De locatie van de verdwenen schouw in de hal: linksboven, in de noordwesthoek.*

Voor de dikke wand tussen hal en voorkamer valt op: dit is de middeleeuwse scheidingsmuur tussen bouwdeel 1a en 1b. De deuropening naar het trappenhuis werd in 1961 versmald, gelijktijdig werd het ronde bovenlicht aangebracht.⁸⁷ In de wand aan de zuidkant zit een dichtgezet doorgeefluk uit 1974.

Aan het plafond is af te lezen dat dit vertrek in de periode 1804-1961 in twee ruimten was verdeeld: een balk verdeelt het plafond in twee ongelijke vakken, die van sober lijstwerk in stuc zijn voorzien. Het smalle vak aan de zuidzijde weerspiegelt de locatie van de oorspronkelijke gang, die van de toenmalige voordeur in rechte lijn naar het trappenhuis

⁸⁶ Zie de bouwtekeningen uit 1961 en 1974. De schouw staat nog wel op de tekeningen van de bestaande én nieuwe toestand, maar zal voor de tegelvloer hebben moeten wijken.

⁸⁷ Bouwtekeningen van de nieuwe situatie in 1961; Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, Kok, A.A. (Abel Antoon) & Kok, Y. (IJsbrand) architectenbureau, Archief, nummer toegang KOKA, inventarisnummer 110468562, KOKAd552: documentatie.

leidde.⁸⁸ Ernaast bevond zich een klein vertrek dat mogelijk als antichambre diende. De stucplafonds komen mogelijk uit ca. 1875, al is een datering rond 1804 niet geheel uit te sluiten.⁸⁹

Afbeelding 3.45 *Het plafond van de hal, met de tweedeling.*

Vertrek 0.4: trappenhuis

Het meest in het oog springend is de houten trap met kwartdraai en hoekbordes. De trappaal is versierd met acanthusbladeren, de balusters hebben een lensvormige doorsnede: vormen uit de empirestijl en daarmee te plaatsen in 1804. De onderliggende trapkast uit dezelfde tijd herbergde in elk geval na 1961 een inmiddels verdwenen keldertrap.

In 1961 is één van de doorgangen naar het tussenlid (vertrek 0.10) veranderd in een kast, de schuine doorgang naar de achterkamer is in 1974 dichtgemetseld.

De sobere plafonds bestaan uit lijstwerk met rozetten op de hoeken en dateren op grond van hun vorm uit 1804. Een deel is aan het zicht onttrokken door houten betimmering uit de museumperiode.

Afbeelding 3.46 *De trap met links de trapkast.*

Afbeelding 3.47 *De schoorsteenmantel in vertrek 0.5.*

Vertrek 0.5

In dit vertrek aan de zuidkant van het voorhuis liggen houten vloerplanken. In het midden tegen de zuidwand staat een schoorsteenmantel van zwart marmer of

⁸⁸ Met dank voor dit inzicht aan Jeroen Krijnen.

⁸⁹ De sobere stucplafonds passen in het derde kwart van de negentiende eeuw en kunnen zijn gerealiseerd kort nadat H.E. Colenbrander de nieuwe eigenaar werd.

hardsteen, met laat negentiende-eeuwse vormen. Hoewel deze waarschijnlijk pas rond 1961 is ingebracht, heeft hier al langer een stookplaats gezeten.⁹⁰ De vorm van de schoorsteenboezem is negentiende-eeuws.

Het sobere stucplafond heeft een kooflijst met een plastische profilering. Het kan, vanwege die vorm, dateren uit ongeveer 1875.

Vertrek 0.6: kluis

De kluis is toegankelijk via een zware ijzeren kluisdeur met drie keer drie sloten, geproduceerd door Carl Kästner in Leipzig. Een datering rond 1900 lijkt gerechtvaardigd.⁹¹ De verhoogde kluisruimte is niet in zijn geheel bewapend: alleen een deel van de voorzijde, het plafond en een deel van de zuidelijke zijmuur. Verder vallen boven de kluisdeur sporen van een mogelijk oudere doorgang op.

Afbeelding 3.48 *De kluisdeur.*

⁹⁰ Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de Stichting Wijnhuisfonds (1927-1999), nummer toegang 0247, inventarisnummer 1020: begroting der restauratie, juli 1961.

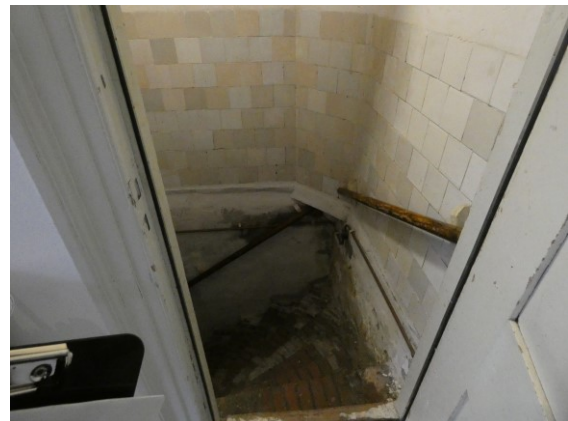
⁹¹ Carl Kästner produceert sinds 1846 kluisen, enkele ornamenten op de deur hebben laat negentiende-eeuwse vormen.

Afbeelding 3.49 *De merknaam in de kluisdeur.*

Vertrek 0.7: keldertrap

Vóór 1941 liep de keldertrap in vrijwel rechte lijn tegen de achtergevel naar beneden. Naast de keldertrap zat een kast. De kast werd in 1941 opgeofferd voor de huidige trap, maar in 1961 werd de trap weer dichtgezet om de ruimte tot wc in te richten. In 1974 werd de trap uit 1941 opnieuw in gebruik genomen. De wandbetegeling dateert uit 1941 of uit 1974.

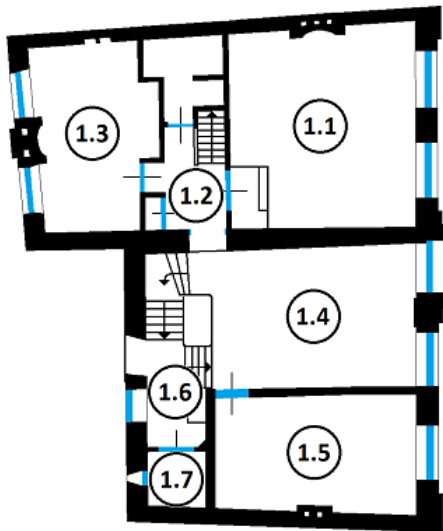

Afbeelding 3.50 *De keldertrap met wandbetegeling, gezien vanuit het trappenhuis.*

Eerste verdieping

Vertrek 1.1

Dit vertrek ligt boven de voorkamer. In elk geval in de periode 1961-1974 was het als woonkamer in gebruik, daarvoor waarschijnlijk als slaapkamer.

Afbeelding 3.51 De nummering van de vertrekken op de eerste verdieping.

Via twee treden bij de deur is de lager gelegen vloer te bereiken. De eigenlijke vloer gaat schuil onder vloerbedekking, net als vrijwel overal op deze verdieping.

De schuifvensters hebben nog hun katrol, maar functioneren niet meer. Tegen de noordwand staat in de risalerende middenpartij een halfronde kachelnis met omlijsting. Het reliëf in stuc erboven toont een hangende schaal vol fruit waar wat uit valt. Het geheel wordt omlijst door draperieën.

Afbeelding 3.52 De versiering boven de kachelnis in vertrek 1.1.

Deze draperieën keren terug rondom de lensvormige lijst in het stucplafond, dat in vorm sterk lijkt op dat van de voorkamer op

de begane grond. Het stucwerk in deze kamer zal dan ook in 1804 zijn aangebracht.

Afbeelding 3.53 Het stucplafond in vertrek 1.1.

Vertrek 1.2

Deze gang heeft net als vertrek 1.3 een verhoogde vloer ten opzichte van de andere vertrekken. In dit vertrek bevinden zich de trap naar de zolder van bouwdeel 1a en de meterkast. In het plafond van de meterkast is een miniem fragment van de balklaag in het noordelijke voorhuis zichtbaar. De zware houten balk loopt in de te verwachten noord-zuidrichting.

Afbeelding 3.54 Fragment van de balk boven in de meterkast. De voorzijde van de balk is met pijltjes aangegeven.

Vertrek 1.3

Dit sober ingerichte vertrek met mogelijk verlaagd plafond en recente houten voorzetwandjes werd vóór 1975 als slaapkamer gebruikt. De voornaamste elementen zijn een halfronde kachelnis tussen de vensters en twee kaarsnissen.

Het rookkanaal, dat tussen de vensters in de gevel naar buiten springt, heeft al een hoge ouderdom en wijst op een oude stookplaats. De huidige nis dateert echter mogelijk pas uit 1941.⁹² De afsluiting van het rookkanaal is nog aanwezig. De kaarsnissen in de noordelijke wand staan opvallend dicht bij elkaar. Ze dateren zeer waarschijnlijk van vóór de verbouwing in 1804 en geven aan dat de verdiepingshoogte in dit bouwdeel voordien overeenkwam met de huidige.

Afbeelding 3.55 De kaarsnissen in de noordelijke wand.

Hoewel de schuifvensters zijn gerestaureerd kunnen ze dateren uit de late negentiende eeuw. De handgrepen van het linker venster vertonen vormen uit die periode.

Mogelijk gaat boven het verlaagde plafond een ouder stucplafond of een balkenlaag schuil.

Vertrek 1.4

Dit rechthoekige vertrek was vóór 1974 een slaapkamer en werd door een wand met een deur van het trappenhuis gescheiden. Het heeft een deels verlaagd plafond dat na 1974 is ingebracht, mogelijk in verband met het storten van een betonnen vloer op een deel de van zolder. Het stucplafond uit 1804 is bewaard gebleven en bestaat uit een rond

omlijst vlak met in de hoeken eromheen plant- en bloemmotieven.

Afbeelding 3.56 Elk van de vier bloemkelken in het stucplafond heeft een andere invulling.

Afbeelding 3.57 De zoldertrap in vertrek 1.4.

Vanaf vertrek 1.4 leidt een trap met kwartdraai naar zolder. De balustrade van het trappenhuis loopt door in deze trap, wat leidt tot een datering in 1804. De houten traptreden met geprofileerde uiteinden zijn hier nog in het zicht.

De trap komt uit op een paneeldeur met venster, waarschijnlijk eveneens in 1804 geplaatst in een constructie met houten

⁹² Op de bouwtekening uit 1941 staat de nis als nieuw werk ingetekend. Hij is ook aanmerkelijk soberder van opzet dan de andere kachelnissen in het voorhuis.

betimmeringen en betengelde en gestucte wandjes.

Vertrek 1.5

Dit vertrek, dat in 1961-1974 de keuken huisvestte, heeft een vloer van houten planken, waarin een luikje heeft gezeten. In de zuidwand is het rookkanaal te onderscheiden. Het stucplafond is zeer sober, met een enkele lijst. Die zal uit de late negentiende of vroege twintigste eeuw dateren.

Afbeelding 3.58 *Vertrek 1.5.*

Vertrek 1.6: trappenhuis

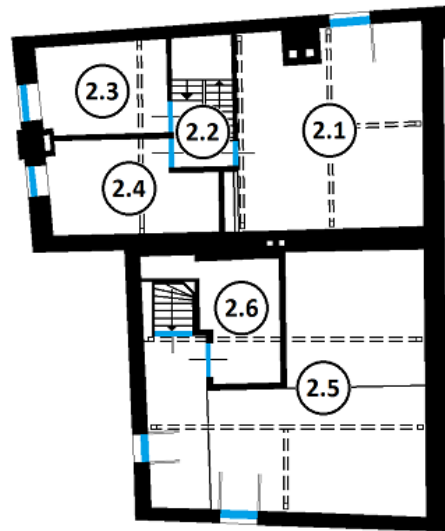
Het trappenhuis vangt het hoogteverschil tussen het voorhuis en het tussenlid op.

Vertrek 1.7: keuken

Het keukentje, na 1974 geplaatst, bevat geen zichtbare bouwsporen.

Zolder

Los van de eerder beschreven kapconstructies en verslechte schoorstenen en bevatten de zoldervertrekken 2.1 tot en met 2.6 weinig bijzondere interieurelementen.

Afbeelding 3.59 *De nummering van de vertrekken op de zolderverdieping.*

Vermeldenswaardig zijn wel de vloerplanken, die inzicht geven in de onderliggende balklagen. De oost-west lopende vloerplanken in vertrek 2.1 bevestigen de aanwezigheid van een onderliggende enkelvoudige, noord-zuid georiënteerde balklaag. In vertrek 2.5 liggen de vloerplanken in dezelfde richting als in vertrek 2.1. Dat kan betekenen dat eronder ofwel een enkelvoudige balklaag ligt met dezelfde noord-zuidoriëntatie, ofwel een samengestelde balklaag met moer- en kinderbalken, waarbij de moerbalken de richting van de vloerplanken volgen. Dat laatste ligt, gezien de opzet van het dwarse bouwdeel 1b, meer voor de hand. Verder is opvallend dat de vloerplanken in vertrek 2.5 op verschillende niveaus liggen, met een hoogteverschil van naar schatting 25 centimeter. Een afdoende verklaring daarvoor gaat wellicht verscholen onder de vloerplanken.

Aan de westzijde van vertrek 2.5, tussen een krommer en de muur, is oude aftimmering aanwezig, mogelijk uit de bouwtijd van de kap in de late middeleeuwen. Verder staan in de vertrekken 2.5 en 2.6 in het zuidelijke bouwdeel de technische installaties van het museum. Vertrek 2.6 is in of na 1974 als installatieruimte ingebouwd op een betonnen vloer. De wanden zijn uit orangerode baksteen opgetrokken.

Afbeelding 3.60 De aftimmering tegen de krommer, naast de deur van de trapopgang.

Afbeelding 3.61 Technische installaties in vertrek 2.5, in westelijke richting gezien. Rechts de bakstenen muur van het ingebouwde vertrek 2.6.

3.4 Tussenlid

Exterieur

Bouwmassa

Het tussenlid is in hoogte ongeveer gelijk aan het hoofdhuis en staat hier vrijwel haaks op. Het bouwvolume telt drie bouwlagen onder een steil zadeldak met aan de oost- en westzijde een tuitgevel. De gevel aan de westzijde is tegelijk een deel van de topgevel aan de oostzijde van het pakhuis. De verdiepingvloeren liggen op vrijwel hetzelfde niveau als die van het pakhuis en wijken af van die van het voorhuis.

Gevels

Noordgevel en westgevel

Zie hiervoor de beschrijvingen bij het pakhuis (respectievelijk gevels G en E).

Oostgevel (gevel F)

Deze moeilijk bereikbare tuitgevel is opgetrokken uit schoon metselwerk zonder duidelijk metselverband.⁹³ Boven het vierkante houten vensterluik op de zolderverdieping zit een rollaag. Muurankers markeren de achterliggende gordingen en langsbalk.

Afbeelding 3.62 Gevel F op een luchtfoto uit ca. 2021-2022. Bron: Funda.nl.

⁹³ Vanwege de slechte bereikbaarheid is deze gevel niet uitgebreid onderzocht.

Zuidgevel (gevel D): opzet

De zuidgevel is gelegen aan een binnenplaats, telt drie bouwlagen en twee vensterassen. De plintloze gevel is opgetrokken in schoon metselwerk. Op de begane grond en eerste verdieping bolt dat in het midden wat op. Op de tweede verdieping is de gevel recht. Deze overgang, met een verspringing van het metselwerk, duidt op een verbouwing.

Afbeelding 3.63 Gevel D.

Zuidgevel (gevel D): vensters

De dichtgezette schuifvensters op de begane grond hebben een roedeverdeling van 4x(4+3), die op de eerste verdieping van 4x(3+2). Deze vorm past bij de tweede helft van de achttiende eeuw. Hoewel de vensters in vorm origineel kunnen zijn, zijn ze waarschijnlijk geheel gereconstrueerd. Het venster rechts op de begane grond is in 1961 geplaatst ter vervanging van een deur naar het vertrek dat zich ter plaatse van de binnenplaats bevond.⁹⁴

⁹⁴ De boven- en onderdorpels zijn in alle vier vensters met de stijlen verbonden middels toognagels, met uitzondering van de onderdorpel van het venster rechtsonder, waar tot 1961 een deur zat. De eerste mogelijke verklaring is dat de kozijnen van vóór 1961 dateren en dat het ontbreken van de toognagels in de ene onderdorpel wordt verklaard door het verwijderen van de deur. De

Afbeelding 3.64 *De schuifvensters op de begane grond. Toognagels ontbreken in de onderdorpel van het rechter venster. De mosgroei eronder duidt op een vochtprobleem.*

De bolkozijnen op de tweede verdieping bestaan elk uit een zandstenen middenstijl en dito onder- en bovendorpels. De uit 1961 daterende houten kozijnen zijn ingevuld met glas-in-loodramen die zijn hersteld, met gebruikmaking van oude onderdelen van gebrandschilderde ruiten. De uiterste vensters van de bolkozijnen zijn afsluitbaar met een houten luik – een reconstructie uit 1961.⁹⁵

Afbeelding 3.65 *Het linker bolkozijn op de tweede verdieping.*

tweede, meer waarschijnlijke verklaring is dat alle kozijnen uit 1961 dateren en dat de ene onderdorpel later is vervangen. Dit venster heeft opvallend meer vochtproblemen dan de andere drie (afb. 3.64).

⁹⁵ Dat sprake is van een reconstructie blijkt uit een foto van het venster uit 1956 (afb. 2.24).

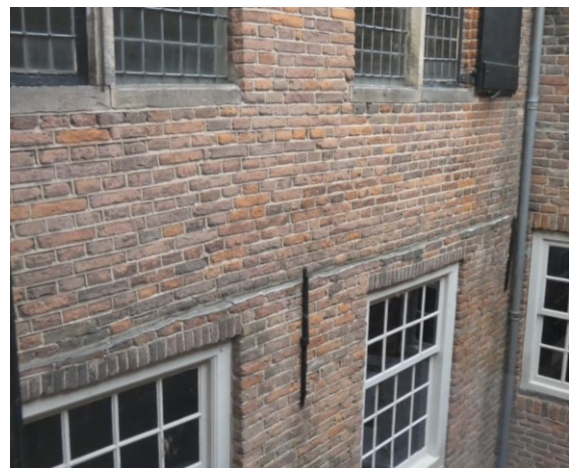
Zuidgevel (gevel D): daklijst en dak

De smalle houten daklijst bevat opvallende details, die in oorsprong dateren van vóór de restauratie in 1961. Om de ca. 40 cm zit een kleine, halfronde opening in de daklijst, waarvan de onderzijde met lood is bekleed. De achtergrond daarvan wordt verderop, bij de beschrijving van de balklagen, uit de doeken gedaan.

De bakgoot op klossen is in 1961 aangebracht ter vervanging van een soberder exemplaar. Het dak is met golfpannen gedekt.

Zuidgevel (gevel D): metsel- en voegwerk

Het metselwerk is net als in gevel C van het voorhuis opgetrokken uit bakstenen in verschillende kleuren, overwegend oranjebruin. Ze variëren nogal in omvang, maar de vrij forse formaten kunnen wijzen op een laatmiddeleeuwse herkomst. Op de twee onderste bouwlagen zijn geen duidelijke koppen- en strekkenlagen te onderscheiden. Verder zit uiterst links in de gevel, op de eerste verdieping, een tuimelaar: een rechtopstaande gebakken tegel die het uiteinde van een draagbalk afdekt.

Afbeelding 3.66 *De verspringing in het metselwerk tussen de eerste en tweede verdieping.*

Boven de horizontale bouwnaad ter hoogte van de vloer van de tweede verdieping is een meer regelmatig metselverband zichtbaar: een mengeling van kruisverband en staand verband. Aan weerszijden van de bolkozijnen zijn klezoren verwerkt. Boven en onder de schuifvensters zijn rollagen aangebracht,

terwijl de bolkozijnen aan de bovenzijde van een segmentboogvormige ontlastingsboog zijn voorzien – kenmerkend voor de eerste helft van de zeventiende eeuw.

Gezien de voornoemde verschillen en de duidelijke horizontale verspringing tussen eerste en tweede verdieping volgt de conclusie dat de bovenverdieping in een latere bouwphase is toegevoegd. In elk geval vóór 1628, toen de schuilkapel op de tweede verdieping al bestond.

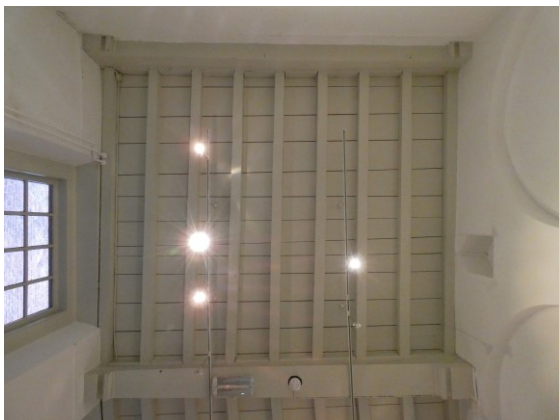
De hele gevel is voorzien van gesneden voegen.

Constructie

Draagconstructie

Muren

De dikke muren die de noord- en zuidgevel vormen zijn dragend. De westgevel valt samen met de oostgevel van het pakhuis, wat kán betekenen dat het pakhuis minstens zo oud is als het tussenlid. In de zuidoosthoek, bij de doorgang naar het voorhuis, is de muur aan de binnenzijde afgeschuind, wat erop kan wijzen dat het tussenlid vanaf het begin intern met het voorhuis was verbonden.

Afbeelding 3.67 *De samengestelde balklaag op de begane grond.*

Balklagen

Op de begane grond en de eerste verdieping zijn samengestelde balklagen aanwezig. Twee strijk balken en een moerbalk, rustend op

sleutelstukken met een laatgotisch peerkraalprofiel, dragen de ingelegde kinderbalken. De meeste moer- en strijk balken zijn met muurankers aan de buitenmuur verbonden. De profielen van de sleutelstukken wijzen op een herkomst uit de vijftiende of eerste helft van de zestiende eeuw. Ook de licht verdraaide moerbalken zijn van hoge ouderdom.

Afbeelding 3.68 *Een origineel sleutelstuk op de begane grond, met de moerbalk uit één stuk gesneden.*

Afbeelding 3.69 *Schets van het peerkraalprofiel van het sleutelstuk van afbeelding 3.68. Behalve de profilering kent het sleutelstuk geen versieringen.*

Op de begane grond vormt één van de sleutelstukken aan de zuidzijde één geheel met de moerbalk. Het sleutelstuk aan de andere zijde oogt vanwege zijn strakke vorm als een reconstructie uit 1961. Voor het overige lijken de moerbalken en sleutelstukken op de begane grond nog origineel. De kinderbinten en de vloerplanken erboven zijn kaarsrecht gezaagd en zijn waarschijnlijk gereconstrueerd in 1961. De samengestelde balklaag boven de eerste verdieping draagt de stenen vloer van de schuilkapel erboven. Toch zijn de balken niet extra zwaar uitgevoerd. De sleutelstukken

onder de moer- en strijk balken lijken hier allemaal gereconstrueerd te zijn, evenals de kinderbalken en de vloerplanken erboven. Ze zullen dateren uit 1961.

Een houten tongewelf beneemt het zicht op de balkenlaag boven de tweede verdieping. Die balkenlaag bestaat volgens een beschrijving uit 1976 uit 'halfronde balken met slechts 12 cm tussenruimte, terwijl in de vlakke bovenkant uithollingen zijn aangebracht met loden gootjes, uitmondend in de gevel, die precies liggen onder de naden van de planken vloer, die over de balken ligt'.⁹⁶ De uiteinden zijn zichtbaar in de daklijst. Het voorkomen van lekkages in de onderliggende kapel was waarschijnlijk de reden voor deze constructie.

Afbeelding 3.70 De zolder van het tussenlid naar het oosten gezien. Bovenin rust een langs balk op de hanenbalken.

Kapconstructie

De sporenkap van het tussenlid, waarschijnlijk van grenen, is eenvoudig van opzet: elf sporenparen, met om het andere sporenpaar een hanenbalk. Op de hanenbalken rust een langs balk. Gordingen en zwepen verbinden de sporen onderling. De gordingen worden halverwege de zolderverdieping ondersteund door twee kreupele stijlen. Alle sporen, gordingen en hanenbalken zijn recht gezaagd en de verbindingen zijn – voor zover zichtbaar – alle vastgenageld met spijkers met ronde koppen. Op grond hiervan is de kapconstructie

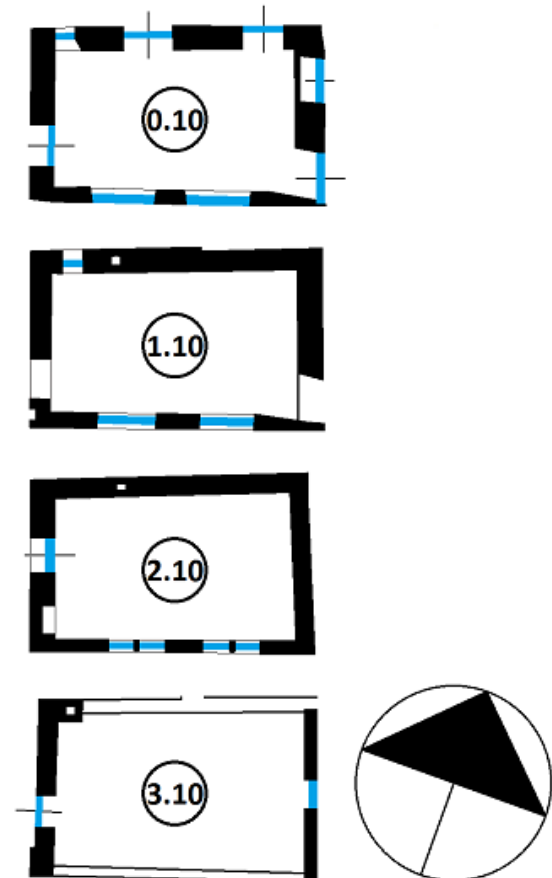
⁹⁶ Wartena 1976 (noot 20), 8.

ruwweg te dateren op de eerste helft van de twintigste eeuw, mogelijk 1941.⁹⁷

De kap is niet beschoten: van binnenuit zijn de panlatten en de met mortel afgesmeerde dakpannen zichtbaar.

Interieur

Het tussenlid bestaat op elke bouwlaag uit slechts één vertrek. Deze zijn genummerd 0.10 (begane grond), 1.10, 2.10 en 3.10 (zolder). Alle wanden zijn vlak gepleisterd en witgeschilderd.

Afbeelding 3.71 De nummering van de vertrekken in het tussenlid.

⁹⁷ Regionaal Archief Zutphen, Bibliotheek en documentatie, codering 718.7: Huizen Gemeente Zutphen: Zaadmarkt 88 (De Wildeman): documentatierapport door H. Janse van 17 oktober 1961. Hij constateert: 'Het thans aanwezige dak is niet meer het oorspronkelijke (...)'.

Begane grond

Vertrek 0.10

Dit vertrek was tot aan 1941 over de lengterichting in twee delen verdeeld door een muur, daarna tot 1961 in de breedte: hier waren de toiletten en een vertrek voor getuigen. Vierkante marmeren tegels vormen de vloer, die in of na 1961 is gelegd.

De vensterbanken onder de vensters aan de zuidkant zijn van hout en zijn reconstructies uit 1961. De in 1941 dichtgezette doorgang naar het pakhuis is in 1974 weer geopend.⁹⁸ Aan de noordzijde van het vertrek zit links een klein venster, waarvan de vensterbank met estriken is belegd. Deze venstervorm keert vaker terug in het tussenlid en in het pakhuis. Vermoedelijk zijn de estriken bij de reconstructie in 1961 aangebracht. Het is echter niet uit te sluiten dat ze origineel zijn.

Afbeelding 3.72 De rondbogen en kaarsnis in de noordelijke wand van vertrek 0.10.

Het muurwerk rechts van de deur naar de noordelijke binnenplaats heeft opmerkelijke vormen. Boven de in 1974 aangebrachte doorgang naar de achterkamer kraagt een fries met anderhalve rondboog uit de muur. Tussen de rondbogen, vlak onder plafondhoogte, zit een kaarsnis. De op deze plaats bevreedende elementen bestonden al vóór de restauratie van 1961, al is de halve

⁹⁸ Dat blijkt uit de bouwtekeningen uit 1941 en 1974.

rondboog links van de kaarsnis in 1961 gereconstrueerd (afb. 3.73).⁹⁹

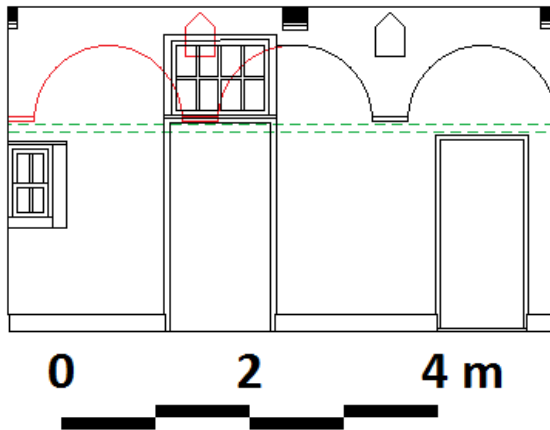

Afbeelding 3.73 De rondbogen en kaarsnis op een foto uit ca. 1961. Bron: Het Nieuwe Instituut, KOKA_ph1412-a.

Indien de ritmiek van het fries denkbeeldig verder tegen de binnenwand wordt doorgetrokken, eindigt de derde rondboog 'netjes' vlakbij de zijmuur (afb. 3.74). Dit sluit aan bij de hypothese dat het fries een binnenversiering van dit vertrek was. De positie van de kaarsnis, vlak onder de balklaag, is hiermee echter niet verklaard.¹⁰⁰

⁹⁹ Een fries is een typische buitengevelversiering, al kan deze ook binnen zijn toegepast als spaarboog. Een kaarsnis werd meestal binnen aangebracht. Aan de buitenzijde kon deze dienen als eigendomsteken.

¹⁰⁰ Een tweede hypothese, waarin het vertrek een tussenvloer heeft gehad direct onder het fries, opgeworpen door Jeroen Krijnen, zou de hoogte van de kaarsnis kunnen verklaren, maar zou impliceren dat het plafond hoger op lag. Dit is weinig waarschijnlijk, onder andere omdat er op de verdiepingen geen sporen van andere verdiepingsindelingen zijn aangetroffen. Dit gegeven ondermijnt ook de derde hypothese – het fries maakte deel uit van de binnenmuur van een eerste fase van een *diep* zuidelijk voorhuis met insteek. De hypothese die stelt dat het fries toch een buitenversiering was die doorliep rondom de buitengevel van het noordelijke voorhuis impliceert een bouwfasering die slecht rijmt met bouwsporen elders, waaronder de steile topgevel met ezelsruggen van het zuidelijke voorhuis.

Afbeelding 3.74 Een reconstructie van hoe het rondboogfries kan hebben doorgelopen, in rood geprojecteerd op de huidige binnenwand. In groene onderbroken lijnen is de in theorie mogelijke ligging van een tussenvloer aangegeven.

Eerste verdieping

Vertrek 1.10

Zoals eerder vermeld dateert de eikenhouten vloer van dit vertrek uit 1961. De vloerplanken zijn kop-staart gelegd. In 1974 werd de doorgang naar het pakhuis hersteld. Deze was al vóór 1941 afgesloten.¹⁰¹

Tweede verdieping

Vertrek 2.10: schuilkapel

In historisch en functioneel opzicht het meest bijzondere vertrek in het complex is de schuilkapel of huiskapel. Hoewel gerestaureerd, vertoont hij nog veel kenmerken die J. Gimberg in 1908 optekende: de vloer van rode, diagonaal gelegde estriken van 15,5 x 15,5 cm; de kruisvensters waarvan alleen de middenstijlen bewaard waren; het muurnisje met gesneden eiken omlijsting in de vorm van opgaande stijlen met cannelures en een schelpvormige bekroning; en het houten tongewelf, blauw en met witte achtpuntige sterren beschilderd. Alleen de destijds tegen de achterwand gebouwde bedsteden zijn verdwenen. Vóór 1908 waren hier

¹⁰¹ De bouwtekeningen van het pakhuis uit 1961 tonen een afgesloten inham in de muur ter plaatse van de huidige doorgang.

achtereenvolgens een bodenkamer en een magazijn voor verfwaren gevestigd.¹⁰²

Op de vloer liggen de originele estriken, maar de vloer moet in 1961 opnieuw zijn aangebracht aangezien de houten vloerplanken eronder zijn vernieuwd.

Afbeelding 3.75 De schuilkapel met het tongewelf naar het westen gezien. Links in de korte wand de omlijste muurnis.

Het muurnisje met timpaan en cannelures past met zijn renaissancevormen in het begin van de zeventiende eeuw. In de vensters zijn gebrandschilderde ruiten aangebracht, waarvan gedeelten nog origineel kunnen zijn.¹⁰³ De rest is in 1961 aangevuld.

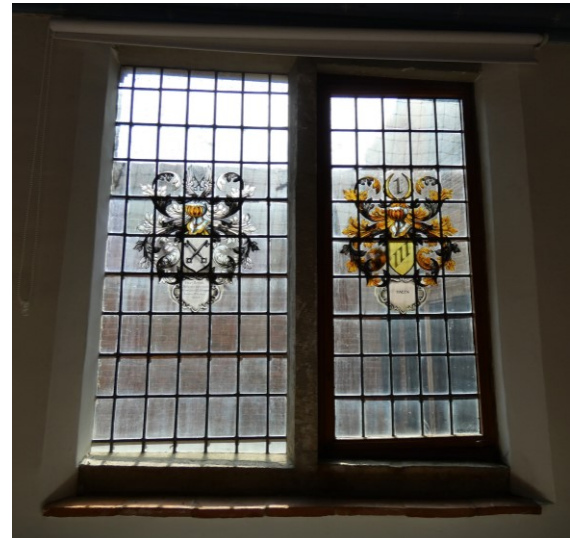
Tijdens de restauratie in 1961 is het gehavende plafond vrij terughoudend hersteld. Enkele ontbrekende planken werden aangevuld.

¹⁰² Gimberg, J., 'Eene eigenaardige kamer te Zutphen', in: *Bijdragen en Mededeelingen der Vereeniging Gelre*, deel XI, Arnhem 1908, 381-382.

¹⁰³ Gimberg 1908 (noot 102), 381-382.

Afbeelding 3.76 *Het muurnisje.*

Afbeelding 3.78 *De glas-in-loodvensters rechts, met de wapens van vicaris Aerent Schimmelpenninck (links) en van de familie Haeck. Het rechter wapen is in 1961 geheel nieuw vervaardigd.*

Afbeelding 3.77 *De glas-in-loodvensters links, met de wapens van twee kanunniken van de Walburgiskerk: Willem van der Capellen (links) en Harman Barner.*

Zolder

De zolder bevat geen waardevolle interieurdetails.

3.5 Pakhuis

Bouwmassa

Het pakhuis aan de Rodetorenstraat is symmetrisch opgezet en telt drie bouwlagen. De zolderverdieping bevindt zich onder een steil zadeldak met de nok loodrecht op de straat, tussen twee tuitgevels. Aan de straatzijde zit bovenin de gevel een hijskast – ook wel hijskapel of windkast genoemd.

Afbeelding 3.79 Het pakhuis.

Gevels

Voorgevel Rodetorenstraat (gevel K): opzet
De drieassige gevel telt drie bouwlagen en een hoge zolderverdieping. In de middenas bevinden zich de poort met dubbele deur en daarboven drie hoge venters – de oude doorvoerventers – en de hijskast voor de hijsinstallatie. In de zijassen zitten op elke verdieping iets smallere en lagere vensters. Die op de zolderverdieping staan dicht bij het venster van de middenas.

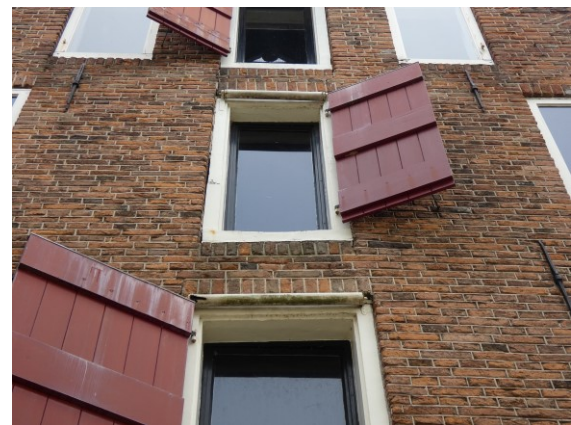
Voorgevel Rodetorenstraat (gevel K): deuren, vensters en luiken

Midden op de begane grond, onder een gebogen houten balk, bevindt zich een eenvoudige dubbele naar binnen openslaande deur met ijzeren hang- en sluitwerk dat op zijn vroegst laat negentiende-eeuws is. De deur zelf dateert waarschijnlijk uit 1961.

Ook alle kozijnen dateren hoogst waarschijnlijk van de restauratie in 1961.¹⁰⁴ In de vensters op de begane grond ontbreekt een profilering van de kozijnen. Wel zijn dorpels en stijlen op traditionele wijze met toognagels verbonden. De roedeverdeling in de diepliggende ramen is 3x5.

De kozijnen op de verdiepingen daarboven hebben in verband met de luiken hoekig geprofileerde neggen. De meeste vensters zijn gevuld met één enkele glasplaat in een diepliggend raam en hebben geen roeden. De vensters in de zijassen op de eerste verdieping hebben een roedeverdeling van 2x5.¹⁰⁵

De vensters in de middenas zijn aan de bovenzijde voorzien van een (houten) rol die op een horizontale as kan draaien.

Afbeelding 3.80 Vensters met rollen bovenaan.

De eenvoudige luiken, in 1961 herplaatst ter vervanging van oudere exemplaren en mogelijk later nog eens vervangen, bestaan uit verticale delen met klampen. De metalen duimen zijn in de kozijnstijlen verwerkt. De luiken in de middenas draaien afwisselend naar links en naar rechts open. De vensters op de begane grond hebben geen luiken en ten

¹⁰⁴ Dat blijkt uit de opvallend gave toognagels, de strak gezaagde stijlen en dorpels, de dito houten lateien aan de binnenzijde en het ontbreken van sporen van ouder hang- en sluitwerk aan de binnenzijde.

¹⁰⁵ Grote ramen zonder roede-indeling zijn niet historiegetrouw. Toen het pand als pakhuys diende hebben ramen waarschijnlijk lang ontbroken.

tijde van het onderzoek ontbraken de luiken voor de buitenste vensters op de zolderverdieping.

Voorgevel Rodetorenstraat (gevel K): metsel- en voegwerk

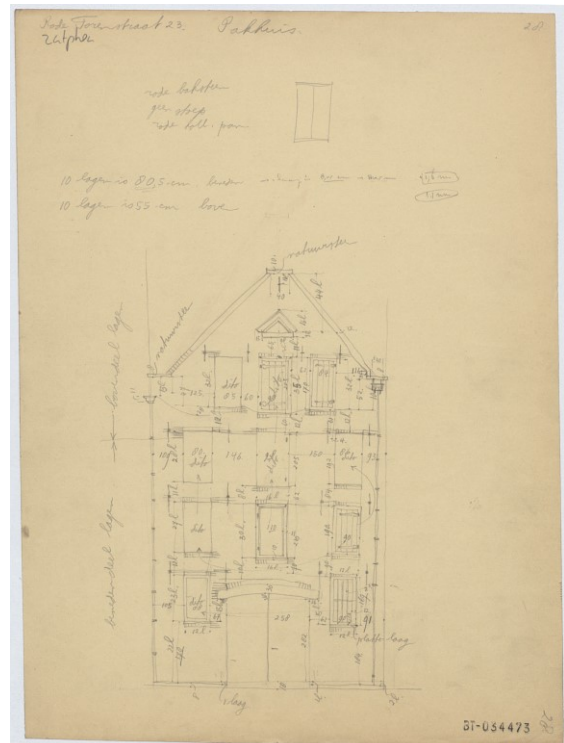
De voorgevel is – net als de andere drie gevels – opgebouwd uit schoon metselwerk van baksteen in uiteenlopende kleuren en formaten. De afmetingen lopen op tot respectievelijk 29,5 cm, 15,5 cm en 8,0 cm in de lengte, breedte en hoogte, wat op laatmiddeleeuwse oorsprong kan wijzen. Het muurwerk is in kruisverband opgetrokken, al is dat op de begane grond hier en daar wat slordig. In de topgevel is bij de vervanging van metselwerk in 1961 vlechtwerk aangebracht. De tuit en de schouderstukken worden afgedekt met geprofileerde natuurstenen dekplaten. Of die bij de restauratie zijn hergebruikt of opnieuw gemaakt, is niet bekend.

Afbeelding 3.81 De in 1961 opnieuw opgemetselde top van de pakhuisgevel, met de hijskast, vlechtwerk en natuurstenen afdekplaten.

Afbeelding 3.82 Metselwerk onder het linker venster op de begane grond van de straatgevel. Hier en daar is het voegwerk later hersteld.

Afbeelding 3.83 De opmetingstekening van vóór de restauratie van 1961. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, BT-034473.

Uit een opmeting van de gevel door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in de periode 1940-1960 (afb. 3.83) bleek dat er ter hoogte van de bovenzijde van de vensters op de tweede verdieping in horizontale lijn een abrupt verschil in baksteenformaat optrad: de stenen bovenin de topgevel waren beduidend

kleiner.¹⁰⁶ Tot voor kort werd hieruit ten onrechte geconcludeerd dat het gebouw in de achttiende eeuw was opgehoogd.¹⁰⁷ Het achttiende-eeuwse metselwerk moet herstelwerk aan een bestaande topgevel zijn geweest. Momenteel is het verschil niet meer zichtbaar: de top van de gevel werd bij de restauratie in 1961 opnieuw opgemetseld met grotere bakstenen. Hierbij bracht IJ. Kok ook het vlechtwerk aan. De top van de tuitgevel werd in iets kleinere stenen opgetrokken.

Als hoekoplossing zijn klezoren toegepast, ook aan weerszijden van de toegangspoort. Aan weerszijden van de vensters zijn echter drieklezoren gebruikt of lijkt het metselwerk zelfs te zijn afgekapt. Dit zou erop kunnen wijzen dat de vensters pas in een latere fase zijn aangebracht of hun huidige vorm hebben gekregen. Boven en onder de vensters zitten rollagen.

Afbeelding 3.84 De linker zijgevel van het pakhuis.

Verkleuringen rond de vensters op de tweede verdieping wijzen op vrij recente vervanging van metselwerk op een kleine schaal.

De gehele gevel is voorzien van gesneden voegen, die prominent aanwezig zijn. Ze dateren van de restauratie in 1961.

Ter hoogte van de verdiepingvloeren en de nok zitten eenvoudige muurankers.

¹⁰⁶ De tienlagenmaat onder de bouwnaad bedroeg 80,5 cm, die erboven 55,0 cm.

¹⁰⁷ Deze conclusie suggereert namelijk dat het pand voorheen een plat dak zou hebben gehad, wat onwaarschijnlijk is.

Linker zijgevel (gevel G): opzet

Deze gevel sluit aan op de noordgevel van het tussenlid en vormt deels de zijwand van het achterhuis. Het uiterst oostelijke deel van de gevel, ter plaatse van het tussenlid, is wat hoger dan de rest. Op de muuropeningen na is de gevel vrij vlak. Nabij de deur tussen binnenplaats en achterhuis is een licht verdiepte nis met spaarboog aangebracht. Vlakbij de scheiding van tussenlid en pakhuis staat bovenop een kleine schoorsteen in afwijkend – jonger – metselwerk.

Afbeelding 3.85 De linker zijgevel van het pakhuis.

Noordelijke zijgevel (gevel G): deuren en vensters

De gevel telt aan de buitenzijde twee deuropeningen en vier vensteropeningen, gegroepeerd rond de scheidingsmuur tussen het tussenlid en het pakhuis. De deuropening van de binnenplaats naar het tussenlid dateert al van vóór 1941 en kan in theorie een vijftiende- of zestiende-eeuwse oorsprong hebben. Deur, stijlen en bovenlicht werden pas in 1961 aangebracht.¹⁰⁸ De deuropening

¹⁰⁸ Er is nog geen bovenlicht zichtbaar op een foto uit 1960. Het Nieuwe Instituut, KOKA_ph1413-a.

naar het pakhuis dateert van vóór 1961, ook hier zijn deur en stijlen zo strak uitgevoerd dat een datering rond 1961 waarschijnlijk is.

De meeste vensters waren al vóór 1961 aanwezig. Alleen het venster op de eerste verdieping van het pakhuis werd pas bij de renovatie aangebracht, ter vervanging van een groter venster op deze plaats. Het andere venster in het pakhuis is mogelijk vervangen tijdens de restauratie.¹⁰⁹

Tussen pakhuis en achterhuis is op elke verdieping een doorgang gemaakt. Die op de begane grond dateert van 1974, die op de eerste verdieping is tussen 1961 en 1974 aangebracht.¹¹⁰

Noordelijke zijgevel (gevel G): daklijst en dak
De bakgoten zijn voorzien van een houten boeiboord met ojiefvormig profiel en rusten op metalen gootbeugels. De daken erboven zijn belegd met golfpannen: in merendeel oranjerood, het westelijke deel van het pakhuisdak met gesmoorde pannen. Op een klein deel ligt op zijn vroegst sinds 1995 plaatwerk, vermoedelijk in verband met de klimaatinstallatie eronder.

Noordelijke zijgevel (gevel G): metsel- en voegwerk

Ook hier schoon metselwerk van veelkleurige bakstenen in verschillende formaten, dat bij de restauratie van 1961-1963 is opgeknapt en opnieuw gevoegd. Op de begane grond zijn de stenen in vrij net kruisverband gemetseld, daarboven is het metselwerk vaak erg onregelmatig, waarbij koppen- en strekkenlagen niet altijd duidelijk herkenbaar zijn. Er komen enkele varkens voor ter hoogte van de tweede verdieping (afb. 3.85).¹¹¹ Ter plaatse van de gevel van het achterhuis bevindt zich een spaarveld met een

rondboognis.¹¹² Ook in deze gevel zijn muurankers aangebracht, ten behoeve van de balklagen in het pakhuis en het tussenlid.

Afbeelding 3.86 Twee varkens in de noordelijke zijgevel, aangegeven in geel. Ook het onregelmatige metselverband is hier zichtbaar.

Boven en onder de vensters en deuren zijn rollagen aangebracht. Aan weerszijden van de deuren, de spaarboognis en de meeste vensters zijn klezoren toegepast – ook bij de nieuwe deur tussen pakhuis en achterhuis.

Zoals eerder vermeld vormt deze gevel zowel de zijgevel van het pakhuis als die van het tussenlid. Op de grens van beide volumes is in het metselwerk geen bouwnaad te vinden, behalve bovenop – zie daarvoor de beschrijving van de achtergevel (gevel E), iets verderop. Weliswaar wijken de formaten van de muurankers boven de eerste verdieping in het tussenlid af van die in het pakhuisgedeelte, maar dat is te verklaren door de balklagen van verschillend formaat. Dat er ook op de tweede verdieping geen bouwnaad is te vinden ter plaatse van de overgang tussen pakhuis en tussenlid kan een aanwijzing zijn dat deze muur van het tussenlid al doorliep vóór de bouw van de schuilkapel rond 1625.¹¹³

¹⁰⁹ De kaarsrechte kozijnen zonder profilering maken de indruk te zijn gezaagd en ogen vrij recent.

¹¹⁰ Zie bouwtekeningen uit 1961 en 1974.

¹¹¹ De varkens wijzen hier niet op een verschil in bouwfase, maar zijn een consequentie van het gebruik van bakstenen met afwijkende hoogten.

¹¹² Als de opnametekening uit 1959 van Kok betrouwbaar is, is het spaarveld bij de restauratie van 1961-1963 in vorm aangepast en versmald van een samengestelde naar een enkelvoudige rondboognis.

¹¹³ Het is niet uit te sluiten dat er wel een bouwspoor was dat bij de restauratie van 1961 is weggewerkt, maar ook op tekeningen van de bestaande toestand in 1961 is geen bouwnaad aangegeven.

Achtergevel (gevel E): opzet

De achtergevel aan de oostzijde is uit schoon metselwerk opgetrokken. Op de begane grond bevindt zich een deur, op de verdiepingen erboven zitten verspreid enkele vensters van verschillende vormen en formaten. Delen van de topgevel zijn niet of slecht zichtbaar vanaf het perceel, met name ter plaatse van de westelijke gevel van het tussenlid. De topgevel met ezelsruggen wordt bekroond door een tuitstuk met schoorsteen en ezelsrug.

Afbeelding 3.87 De achtergevel van het pakhuis.

Afbeelding 3.88 De topgevel van het tussenlid is geplaatst op de tuitgevel van het pakhuis. De rode pijl wijst de verspringing in het metselwerk aan.

Vanaf de noordelijke binnenplaats is te zien dat de westelijke topgevel van het tussenlid (rond 1625) bovenop de tuitgevel van het pakhuis is geplaatst.

Achtergevel (gevel E): deuren en vensters

De deur op de begane grond bestond al vóór 1961 en heeft met zijn bovenlicht een achttiende-eeuwse vorm. De invulling met stijlen en deur is echter strak en te dateren op laatstgenoemd jaar.

Op de eerste verdieping zit links een kruisvenster met bakstenen middenstijl en gebogen kalven, dat sterk de indruk wekt een reconstructie uit 1961 te zijn, al zat hier voordien al wel een venster. De vensters onder – met ramen zonder roede-indeling – zijn voorzien van luiken, boven is een invulling van twee keer 2x4 ruitjes met houten roeden.

Schuin boven dit venster bevindt zich op de tweede verdieping een bolvenster met zandstenen boven- en onderdorpel en middenstijl. De natuursteen kan deels uit de bouwtijd (circa 1450-1550) dateren, deels is het vernieuwd – waarschijnlijk in 1961. Toen zijn ook de huidige ramen erin geplaatst en de luiken (opnieuw) aangebracht. De uiteinden van de vensternebben zijn in de bakstenen uitgehakt. Rechts van het venster bevindt zich een verdiepte nis, die in 1961 is aangebracht.¹¹⁴

De derde verdieping telt enkele gevelopeningen: een venster met in 1961 aangebrachte segmentboog en luik, en schuin daarboven een kleinere, soortgelijke muuropening die aan de binnenzijde met een luik wordt afgesloten. Beide vensters kunnen in oorsprong uit de bouwtijd dateren. Het bovenste venster kan een aanwijzing zijn voor de vroegere aanwezigheid van een vliering op zolder. Er zat een tweede venster naast, dat rond 1625 is dichtgezet.

¹¹⁴ De nis is niet zichtbaar op een foto uit 1956 (afb. 2.24).

Afbeelding 3.89 *De top van de tuitgevel tijdens de restauratie van 1961-1963. Rechts van het venster zijn sporen van een dichtgezet venster zichtbaar.*

Achtergevel (gevel E): metsel- en voegwerk
 Vóór de restauratie was de gevel tot bovenaan de tweede verdieping gepleisterd.¹¹⁵ Het metselwerk is overal zeer onregelmatig: zonder duidelijk verband. De meeste vensters zijn aan de bovenzijde voorzien van rollagen of segmentbogen. Klezoren aan weerszijden van vensters komen slechts incidenteel voor. De voegen zijn gesneden. Het tuitstuk is in 1961 hersteld.¹¹⁶

Zuidelijke zijgevel (gevel J): opzet
 De zuidelijke zijgevel van het pakhuis is geheel blind. Waarschijnlijk heeft deze gevel nooit muuropeningen gehad.¹¹⁷ Tegen het oostelijk deel van de gevel is een bouwvolume geplaatst en over de gehele begane grond is er bebouwing tegenaan gezet. Bovenin de muur zit een dakgoot, die aan de voorgevel afwatert op een regenpijp.

Tot 6 februari 1945 stond er een stadsboerderij met hoogzadeldak tegen het

¹¹⁵ Zie de foto uit 1956 (afb. 2.24).

¹¹⁶ Dit blijkt uit de bouwtekeningen uit 1961 en uit diverse foto's.

¹¹⁷ Dit is niet helemaal zeker: de bouwtekening van de bestaande toestand in 1961 toont vensters op het oostelijk uiteinde van de gevel, op de eerste en tweede verdieping. Sporen hiervan zijn echter niet teruggevonden.

pakhuis aan. Bij de verwoesting van dat pand door een bominslag raakte ook de zijmuur van het pakhuis beschadigd. Alle sporen, ook die van een schoorsteenkanaal van het verwoeste huis, werden uitgewist bij het definitieve herstel in 1961.

Afbeelding 3.90 *De rechter zijgevel, met rechts de aanbouw op het aangrenzende perceel.*

Zuidelijke zijgevel (gevel J): metsel- en voegwerk

Het schoon metselwerk bestaat ook hier uit bakstenen van veelzijdige kleuren. Koppen- en strekken zijn door elkaar gebruikt. Ter hoogte van de eerste verdieping zit een horizontale strook van negen lagen van opvallend grotere baksteen (afb. 3.90). Op de tweede verdieping en hoger zijn duidelijke kleurverschillen waarneembaar: hier is metselwerk vernieuwd. Op regelmatige afstand zitten muurankers.

In de aansluiting op het metselwerk van de voorgevel zijn er twee vertandingen: de lagenmaat van de voorgevel is op deze plaatsen kleiner dan die van de zijgevel. Omdat elders op deze hoek klezoren worden toegepast als hoekoplossing, is aan te nemen dat beide gevels gelijktijdig zijn opgetrokken en dat de vertanding nodig was om de straatgevel een nettere uitstraling te geven dan de zijgevel.

Het voegwerk wijkt af van de eerder beschreven gevels: het is een enigszins verdiepte, platte en gladde voeg.

Zuidelijke zijgevel (gevel J): dakgoot

De dakgoot ligt bovenop in de dikke zijgevel en watert aan de voorzijde af middels een opening in de schouder van de tuitgevel. Deze situatie is waarschijnlijk oorspronkelijk.

Afbeelding 3.91 *De vertandingen op de hoek van de voorgevel en de zijgevel. Rechts in het midden zijn de lagen met het afwijkende grotere baksteenformaat te zien (aangegeven in rood).*

Constructie

Draagconstructie

Muren

De vrij dikke buitenmuren, ruim 50 cm (waarschijnlijk twee steens) dik, zijn dragend. De oostelijke gevel bevat een schoorsteenkanaal, dat op de eerste verdieping begint.

Balklagen

De vloeren van de eerste, tweede en zolderverdieping rusten op enkelvoudige balklagen van forse eikenhouten balken, die in de zijmuren zijn ingelegd. De balkenlaag boven de begane grond, bestaande uit vijftien balken van ca. acht meter lengte, is vrij recentelijk geheel vernieuwd, inclusief de

raveling voor de trap. Op de eerste verdieping zijn zeven van de elf balken origineel, op de tweede verdieping acht van de elf, waarbij een enkele aangelast is. De breedte van de balken loopt op tot 35 cm.¹¹⁸ De raveelhouten zijn op de bovenverdiepingen nog origineel.

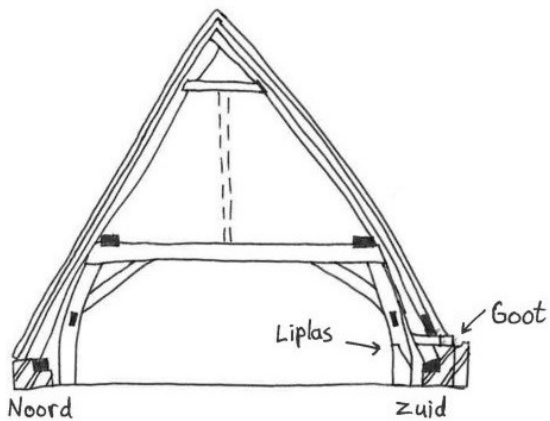

Afbeelding 3.92 *Oude en nieuwe balken boven de eerste verdieping.*

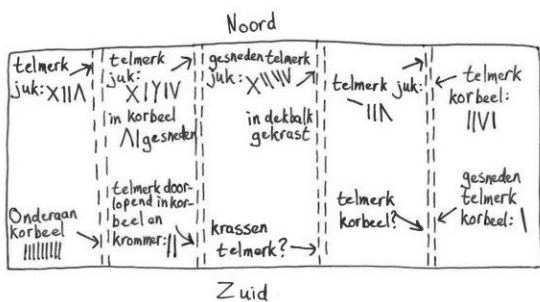
Kapconstructie

De eikenhouten kapconstructie bestaat uit vier spanten met kromstijlen, korbelen met gesneden telmerken, kromme windschoren en dekbalken. Enkele kromstijlen zijn onderaan aangelast. Blokkeels ontbreken. Op de uiteinden van de dekbalken rusten flieringen, waarvan een klein deel vrij recent is vernieuwd. De flieringen dragen op hun beurt de sporen – de kap telt achttien sporenparen. De onderste sporen zijn vrijwel allemaal vernieuwd, bovenin de kap zijn de meeste aan de zuidzijde oud: mogelijk uit de bouwtijd maar waarschijnlijker uit de achttiende eeuw, toen het muurwerk van de zolderverdieping werd vernieuwd. De hanenbalken zijn deels in de sporen ingelaten en met ijzeren nagels vastgespijkerd. Ook dat kan wijzen op een achttiende-eeuwse oorsprong.

¹¹⁸ Sommige balken vertonen sporen van het kloven, enkele dragen nog zichtbaar een telmerk. De vernieuwde balken zijn gezaagd en wijken in kleur sterk af.

Afbeelding 3.93 Een schets van de dwarsdoorsnede van de kapconstructie.

Afbeelding 3.94 Een schets van de plattegrond van de zolder met aantekeningen over aanwezige telmerken in de spanten.

Afbeelding 3.95 De kapconstructie naar het oosten gezien. Waarvoor de loeven in de voorste jukdekbalk dienden, is onduidelijk: in de andere dekbalken ontbreken ze.

Op 6 februari 1945 verloor de kap een groot deel van het pannendak. De spanten en

sporen bleven grotendeels behouden. De kap werd van dakbeschot voorzien in 1985.¹¹⁹

Hijnsinstallatie met hijhrad

De draagconstructie voor de takelininstallatie aan de straatzijde bestaat allereerst uit een vrij zware balk, horizontaal tussen twee sporen genageld. Een verticale balk verbindt deze balk met het haanhout en de samenkomst van het sporenpaar. Tegen de staande balk draait horizontaal de windas. Om de as is een rad geplaatst met op de rand naar buiten staande V-vormige ijzeren spiezen, waartussen een rondgaand touw loopt. Daaraan draaiend wordt de windas in beweging gebracht. Aan de buitenzijde is een opgerold hijstouw aan de windas bevestigd.

Afbeelding 3.96 De hijnsinstallatie.

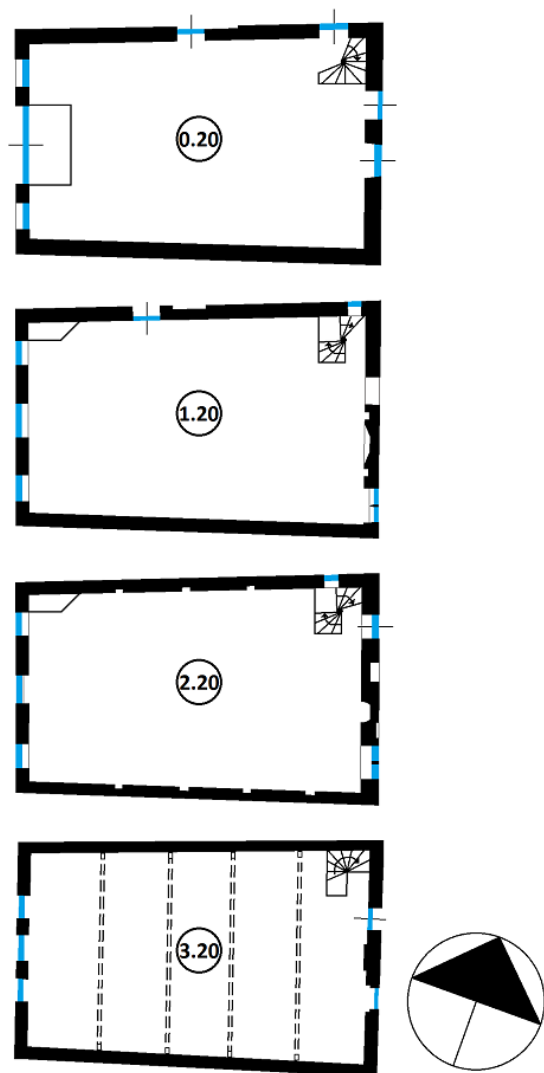

Afbeelding 3.97 Het hijhrad van onderaf gezien.

¹¹⁹ Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de gemeente Zutphen (1981-1989), nummer toegang 0499, inventarisnummer 1518.

Uit de veelal op elkaar gelegde (in plaats van ingelegde) houten constructieonderdelen en de onderlinge verbinding met ijzeren nagels is voorzichtig af te leiden dat de constructie van na de bouwtijd van het pand dateert. De meeste onderdelen van het hijsrad zijn niet recht gezaagd maar behakt. Een herkomst uit de zeventiende of achttiende eeuw is daarom denkbaar.

Interieur

Afbeelding 3.98 De nummering van de vertrekken in het pakhuis.

Net als het tussenlid bestaat het pakhuis op elke bouwlaag uit slechts één vertrek. Deze zijn genummerd 0.20 (begane grond), 1.20, 2.20 en 3.20 (zolder). Alle binnenwanden zijn

op een vrij grove wijze – in vegen – bepleisterd en witgeschilderd. Die behandeling dateert vermoedelijk uit 1961.

Begane grond

Vertrek 0.20

De begane grond van het pakhuis is belegd met klinkers in halfsteens verband. Behalve direct achter de inrijpoort ligt de vloer iets hoger dan straatniveau.

In de noordoosthoek van het vertrek staat de houten spiltrap, die doorloopt tot aan de zolderverdieping. Hij staat op zijn oorspronkelijke plaats.¹²⁰ De trap zelf is in 1961 compleet gereconstrueerd naar de gedachte oorspronkelijke vorm.¹²¹ De spil bestaat uit meerdere delen en draagt de treden, die hem stabiliteit geven. De treden zijn voorzien van oortjes. Boven de trapboom is een gesloten balustrade.

Afbeelding 3.99 Het onderste deel van de spiltrap.

Eerste verdieping

Vertrek 1.20

Tegen de oostelijke gevel zit een kleine schouw met een licht vooruitstekende rookvang en estriken als hardstenen. De

¹²⁰ Daarop wijzen de ravelingen in alle balklagen. Ook staat de trap als bestaand ingetekend op de bouwtekening uit 1961.

¹²¹ De hardstenen poer waarop de spil rust oogt relatief recentelijk, de spil en de traptreden vertonen nog nauwelijks sporen van slijtage en de gesloten balustrade staat in 1961 als nieuw ingetekend.

huidige haard dateert uit 1961.¹²² Hoewel deze aan de bovenzijde is dichtgezet was hier voorheen vermoedelijk de enige stookplaats van het pakhuis. Aan weerszijden zit een kaarsnis in de muur. De rechter is in 1961 als bestaand door architect Kok opgetekend, de linker is mogelijk gereconstrueerd.

Afbeelding 3.100 *De schouw met kaarsnissen.*

Afbeelding 3.101 *De vloer van de eerste verdieping, naar het westen gezien.*

¹²² De vorm van de huidige schouw is ongebruikelijk: de rookvang bestaat uit een zeer smal bakstenen wandje.

De plaatsing van een haard met kaarsnissen in een pakhuis doet vermoeden dat de oorspronkelijke functie (deels) een andere is geweest: mogelijk werd het gebouw ook bewoond.

De vloer is met genagelde eikenhouten kop- en staartdelen belegd. In de lengterichting van het vertrek gezien is deze in vijf stroken verdeeld. Die verdeling sluit aan op zowel de ligging van de dragende balken als de positie van de spanten op zolder. Desondanks is de vloer pas in 1961 aangelegd met nieuw materiaal.¹²³

Tweede verdieping

Vertrek 2.20

De schouw tegen de oostelijke gevel is iets compacter van vorm dan die op de eerste verdieping. De stookplaats is smaller en dieper, de rookvang zit lager en buigt bovenin af, omdat het rookkanaal versleept is. Hoewel op de bouwtekening uit 1961 al een bestaande schouw in dezelfde vorm is ingetekend, wordt hij in zijn huidige vorm op 1961 gedateerd. De rookvang met uiterst dunne bakstenen wand komt overeen met die op de eerste verdieping.

Afbeelding 3.102 *De schouw op de tweede verdieping.*

¹²³ De delen zijn vlak gezaagd, vertonen nauwelijks gebruikssporen en kunnen pas zijn gelegd na vervanging van de onderliggende balklaag.

Een blik in het rookkanaal wijst erop dat het kanaal hier na de bouw is doorgebroken voor de plaatsing van de schouw. Het kanaal liep dus waarschijnlijk verder door naar de eerste verdieping en had hier geen opening. Ook dat kaarsnissen bij de schouw ontbreken, kan daarvoor een aanwijzing zijn.

Kaarsnissen zitten op deze verdieping wel in de zijwanden: drie in de noordwand, vier in de zuidwand. Zij liggen precies tegenover elkaar, al liggen die in de zuidwand hoger. Het is voorstelbaar dat kaarsen in nissen voor de nodige verlichting konden zorgden in een diep pakhuis als dit. De nissen kunnen ook duiden op een gebruik van deze verdieping als slaapzaal, behorend bij de herberg.¹²⁴

De vloer is hetzelfde opgebouwd als die op de eerste verdieping, en ook op 1961 te dateren.

Zolderverdieping

Vertrek 3.20

Behalve de eerder genoemde hijsinstallatie bevat de zolderverdieping geen bijzondere interieurelementen. De vloer gaat grotendeels verscholen onder houten platen. Waar die zichtbaar is, oogt hij meer aangetast door de tand des tijds dan de lager gelegen vloeren, maar dat verschil wordt waarschijnlijk verklaard door een ander ruimtegebruik: er staan technische installaties van het museum.

¹²⁴ Tegenover elkaar geplaatste kaarsnissen komen meer voor in Zutphen, onder andere in Huis De Leye aan de Lange Hofstraat 21. Ook daar liggen de nissen aan één zijde hoger. Zie: Krijnen, J., M. Groothedde, P. Boer e.a., *In Zutphen staat een huis. Een biografie van zeven huizen in de middeleeuwse stad*, Zutphen 2004, 31-32.

3.6 Achterhuis

Bouwmassa

Het achterhuis aan de Rodetorenstraat telt één bouwlaag en een zolder onder een hoog opgaand zadeldak met de nok evenwijdig aan de straat.

Gevels

Voorgevel Rodetorenstraat (gevel L)

De gesloten gevel bestaat uit schoon metselwerk van grijsbruine en oranjebruine handvormbakstenen. Een plint ontbreekt. De enige muuropening is een deur aan de uiterste rechterzijde. De deur heeft een dorpel en neuten van Naamse steen. De stijlen en bovendorpel met duveljagers kunnen uit de late achttiende of uit de negentiende eeuw dateren. De houten deur is vrij recent.

Afbeelding 3.103 Gevel aan de Rodetorenstraat.

De gevel is in wat slordig uitgevoerd kruisverband opgemetseld, met platvolle voegen. Het muurwerk dateert vermoedelijk uit de late achttiende of vroege negentiende eeuw.¹²⁵ Rechts van de deur loopt het

¹²⁵ Ten opzichte van elders in het complex gebruikte stenen zijn ze kleiner en jonger. Zie daarvoor afbeelding 3.18 op pagina 40.

muurwerk van het pakhuis door, terwijl rechts boven de deur een duidelijke verticale bouwnaad zit. De rollaag en het muurwerk boven de deur zijn verzakt. Boven en links van de deur is het voegwerk op diverse plaatsen vernieuwd.

Afbeelding 3.104 Het metselwerk van de straatgevel.

Afbeelding 3.105 De ingang van het achterhuis, met het verzakte muurwerk boven de deur en de overgang tussen het muurwerk van het achterhuis en het pakhuis.

Twee forse gietijzeren negentiende-eeuwse X-vormige muurankers wijzen op een oude balklaag, mogelijk van een insteek. De smalle

dakgoot rust op metalen gootbeugels. Het dak is belegd met orangerode golfpannen. Links op de zijgevel, net onder de nok, staat een gemetselde schoorsteen.

Afbeelding 3.106 *Het achterhuis, gezien vanuit het voorhuis.*

Afbeelding 3.107 *Het bovenlicht van de deur aan de binnenplaats.*

Gevel binnenplaats (gevel H)

De vlak gepleisterde gevel is van een donker geschilderde plint voorzien. De gevel telt twee assen: uiterst links een smalle deur met hoog bovenlicht, rechts daarvan een centraal geplaatst venster. Bovenlicht en venster reiken tot vlak onder de smalle dakgoot op klossen en zijn voorzien van zwikken. Het bovenlicht is versierd met een pijlvormige middenstijl. De vormen van het grote venster en het bovenlicht komen overeen met die van de vensters op de begane grond in gevel C van het voorhuis. Het is daarom aannemelijk dat deze tijdens de verbouwing van 1804-1805 zijn gerealiseerd. De gevel wordt afgesloten met een bakbootje met een houten omlijsting en ojiefvormig profiel.

Constructie

Draagconstructie

Uit de muurankers in de straatgevel is af te leiden dat de voorgevel van (waarschijnlijk) steens dikke muren eens dragend is geweest, maar de ankers kunnen ook bevestigd zijn geweest aan een strijk balk. De voornaamste dragende muren zijn echter de zijmuren van de aanpalende panden. Op de bovenverdieping zijn drie ronde spaarboognissen zichtbaar: twee aan de noordzijde – aan weerszijden van het schoorsteenkanaal – en één aan de zuidzijde. Dat het pand geen eigen zijmuren heeft betekent dat het huis pas na de bouw van het pakhuis is verrezen.

De oorspronkelijke balklagen, waarvoor de muurankers in de straatgevel aanwijzingen geven, zijn verdwenen. De verdiepingvloer dateert van 1974.

Kapconstructie

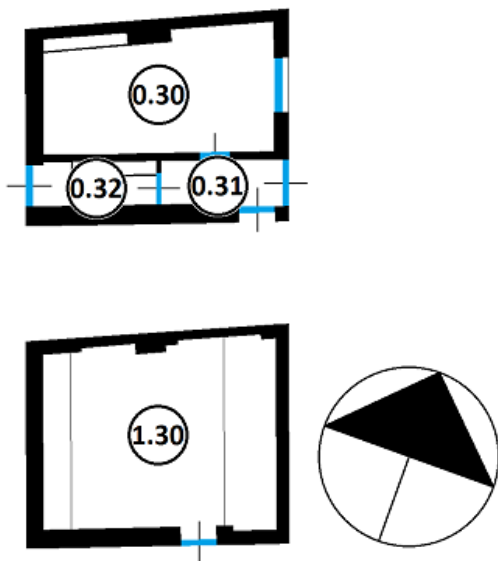
De kapconstructie is vanwege de nagelvaste betimmering van isolatieplaten niet zichtbaar. De isolatieplaten zijn tegen sporen bevestigd, maar erachter kan zich een oudere kapconstructie bevinden.

Afbeelding 3.108 De bovenverdieping naar het noorden gezien, met aan weerszijden van de schoorsteen een grote spaarboognis. De grotere nis rechts loopt buiten verder.

Interieur

Begane grond

Afbeelding 3.109 De nummering van de vertrekken in het achterhuis.

De indeling van het interieur is in de basis zoals die wordt weerspiegeld in de achttiende- en negentiende-eeuwse gevels aan de Rodetorenstraat en de binnenplaats: tegen de zijde van het pakhuis een doorlopende gang tussen beide toegangsdeuren, aan de andere zijde één of meer gebruiksvetrekken. De gang had een steektrap naar boven tot de verbouwing in 1974. In dat jaar werd ook het naastgelegen

vertrek verdeeld in kleinere vertrekken. Bij een verbouwing na 1995 kwam de huidige indeling tot stand.

Vertrek 0.30

De meeste muren in dit vertrek zijn vrij recentelijk van voorzetwanden voorzien, ook de lambrisering is van recente datum. Hierdoor zijn de exacte omvang van het schoorsteenkanaal en eventuele spaarnissen in het muurwerk onzichtbaar.

Afbeelding 3.110 De historiserend aandoende plafonds, lambrisering en vloer zijn van vrij recente datum.

De vloer bestaat uit oranje- en blauwgrijze plavuizen die in dambordpatroon zijn aangebracht. Aangezien hierop sporen van verbouwingen ontbreken is het aannemelijk dat de vloer pas recentelijk is gelegd. Het vroegere gebruik van het achterhuis is niet bekend, daardoor is ook geen uitspraak te doen over de vraag hoe historisch verantwoord deze plavuizenvloer in dit vertrek is.

Vertrek 0.31: gang

De met klinkers bestrate gang heeft geen noemenswaardige interieurelementen. Gezien

zijn ligging tussen de voor- en achterdeur heeft deze ruimte waarschijnlijk eeuwenlang als gang gefunctioneerd, in elk geval sinds 1804. De toegang tot het pakhuis dateert pas uit 1974.

Vertrek 0.32

In dit donkere halletje bevindt zich een meterkast. De deur aan de Rodetorenstraat is – ondanks het middeleeuwse sluitmechanisme van de sluitboom – van recente datum.

Eerste verdieping

Vertrek 1.30

Dit vertrek bevat geen bijzondere interieurelementen.

Waardestelling

Het onderzoek naar de bouwsporen in De Wildeman heeft geleid tot een globale fasering. Dit hoofdstuk maakt duidelijk welke cultuurhistorische waarden worden toegekend aan de verschillende onderdelen van het complex, en hoe die waardering tot stand is gekomen. Dat gebeurt in dezelfde volgorde als in het vorige hoofdstuk. Het hoofdstuk begint met een externe waardestelling.

4.1 Externe waardestelling

Zaadmarkt 88 en Rodetorenstraat 65 zijn in 1966 aangewezen als rijksmonumenten, een externe waardestelling heeft dus al plaatsgevonden. Deze is niet uitgebreid beargumenteerd. Daarom lijkt een wat uitgebreidere waardestelling hier op zijn plaats.

Algemene historische waarden

Het complex behoort tot de oudste panden in Zutphen, met een veertiende-eeuwse kern. Het functioneerde als woonhuis voor voornamelijk burgers, als herberg en pakhuis, vanaf de zeventiende eeuw was er een schuilkerk voor katholieken gevestigd. Zo weerspiegelt het complex de economische, sociale en religieuze geschiedenis van Zutphen. Uit veel van deze gebruikperiodes zijn sporen in het complex bewaard gebleven. De algemene historische waarden zijn daarom als hoog te waarderen, vooral wat betreft zeldzaamheid. De gaafheid van het complex is deels aangetast door de sterke restauratie van 1961-1963, anderzijds heeft deze restauratie ook waarden versterkt en toegevoegd.

Ensemble- en stedenbouwkundige waarden

De ensemblewaarde is hoog. Als complex van gebouwen uit verschillende fasen vormt De Wildeman in zichzelf al een ensemble, waarvan de geschiedenis zich laat aflezen voor

wie zich erin verdiept. Daarnaast is de historie van De Wildeman met de omgeving verbonden: het complex staat aan een belangrijke marktstraat in het stadscentrum, dichtbij het economische, religieuze en bestuurlijke hart van de stad. In die zin heeft het complex indirect een rol gespeeld in de ontwikkeling van de stad.

Stedenbouwkundig maakt het pand deel uit van een straat vol aanzienlijke, monumentale panden die elkaar in breedte en hoogte afwisselen. Het pand voegt zich hier goed in. Aan de Rodetorenstraat neemt het pakhuis door zijn hoogte een opvallende plaats in. In zijn vorm en in samenhang met andere pakhuizen in de straat vertelt het iets over de vroegere handelsfunctie van deze plaats. De stedenbouwkundige waarde is daarom als positief te waarderen.

Architectuurhistorische waarden

De architectuurhistorische waarde van de straatgevels en van het complex als geheel is hoog. Het complex heeft verschillende gezichten: een gevel in de overgang van late Lodewijk XVI-stijl naar vroege empirestijl aan de Zaadmarkt met een wat ongelukkig gekozen gereconstrueerde vensterindeling. Het pakhuis erachter is laatmiddeleeuws en heeft zijn vorm in de loop van de eeuwen goed behouden. Het tussenlid toont deels een zeventiende-eeuwse aanblik. Een andere, nadrukkelijk aanwezige laag is die van de naoorlogse restauratie.

Wat het interieur betreft zijn de stucplafonds, kachelnissen en het trappenhuis in de empirestijl van grote waarde, al komen ze meer voor in Zutphen. Ook de sobere vensterblinden uit deze tijd zijn bijzonder. Van hogere ouderdom en zeldzaamheid is de inrichting van de schuilkapel met originele plavuizenvloer en houten gewelf.

Bouwhistorische waarden

De bouwhistorische waarde van het pand is hoog te waarderen. De historische ontwikkeling van het pand komt voor een belangrijk deel tot uitdrukking in de bouwsporen. Het oorspronkelijke muurwerk van met name het voorhuis is bijna nergens in het zicht, maar de gaaf bewaarde kelders en de kap van het voorhuis tonen redelijk goed de oorsprong van het pand. Balkenlagen en kapconstructies in het pakhuis en het tussenlid zijn deels of geheel bewaard gebleven. De oorspronkelijke bouwconstructie van het achterhuis is slecht zichtbaar en mogelijk grotendeels verloren gegaan.

Waarden vanuit de gebruikshistorie

Het pand heeft een lange en doorlopende gebruiksgeschiedenis: als woonhuis en pakhuis voor voornamelijk handelaren, als schuilkerk. Alleen al in de laatste eeuw deed het complex dienst als militair tehuis, als kantoor, kantongerecht, verkooplokaal, museum en balletschool. Al deze functies maken dat het gebouw een plaats in het collectieve geheugen van de stad en wijde omgeving heeft ingenomen.

4.2 Interne waardestelling

Inleiding

In deze waardestelling dienen de *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* uit 2009 als uitgangspunt. De waarden worden in de tekst en in de bijbehorende tekeningen benoemd aan de hand van drie categorieën:

- Hoge monumentwaarde (blauw): van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- Positieve monumentwaarde (groen): van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- Indifferente monumentwaarde (geel): van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object

De bijbehorende plattegronden zijn gebaseerd op de bouwtekeningen van de nieuwe toestand na de verbouwing in 1974.

Voorhuis: exterieur

Bouwmassa

Het voorhuis heeft zijn hoofdvorm uit 1804 goed behouden. Er zijn, op de roedeverdeling van de vensters na, geen storende elementen toegevoegd. De hoofdvorm heeft daarom een hoge monumentwaarde.

Gevels

De voorgevel is sinds de verbouwing in 1804 nauwelijks aangetast en heeft daarom een hoge monumentwaarde. De vroeg achttiende-eeuwse vensterindeling past echter niet bij de empirestijl van de gevel.

De achtergevels bevatten waarschijnlijk (laat)middeleeuws muurwerk en vertonen sporen van enkele bouwfasen. Uit de opzet van de noordelijke gevel met smaller wordende vensters spreekt de opzet van vóór 1800, en hier zijn de empirevensters uit 1804 behouden. De zuidelijke gevel is ingrijpender verbouwd en is een toonbeeld van naoorlogse reconstructie.

Hoofdhuis: constructie

Kelder

De laatmiddeleeuwse kelders met kaarsnissen zijn ondanks enkele toevoegingen en aanpassingen gaaf bewaard gebleven. Ze hebben daarom een hoge monumentwaarde.

Draagconstructie

De buitenmuren van het hoofdhuis maken deel uit van het oorspronkelijke middeleeuwse gebouw, bevatten waarschijnlijk nog verborgen bouwsporen en hebben een hoge monumentwaarde. Dat geldt ook voor de scheidingsmuur tussen de twee oorspronkelijke panden. Muren die de indeling uit 1804 nog weerspiegelen zijn hoog gewaardeerd voor zover ze nog origineel kunnen zijn. Waarschijnlijk bevat het pand balklagen van (ver) vóór 1804, die worden ook hoog gewaardeerd.

Kapconstructie

De kap bevat veel bouwsporen waaruit de ontwikkeling van het pand leesbaar is: een deel van de spanten is laatmiddeleeuws, er is sprake van verschillende fasen, sporen van hergebruik zijn eveneens aanwezig. Een hoge monumentwaarde is derhalve op zijn plaats.

Hoofdhuis: interieur

Kelder

De keldervloer met rode plavuizen is hoog gewaardeerd. De keldertrap naar de binnenplaats heeft mogelijk een middeleeuwse kern en is daarom hoog gewaardeerd, in tegenstelling tot de andere, twintigste-eeuwse trap.

Begane grond en eerste verdieping

De rijke stucplafonds uit 1804 in de drie voorkamers en hebben vanwege hun fijne ornamentiek en gaafheid een hoge monumentwaarde. Dat geldt ook voor de kachelnissen met stucversiering. De stucplafonds uit ca. 1875 zijn weliswaar soberder geprofileerd, maar laten de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw deels zien en zijn daarom ook hoog gewaardeerd. De sobere maar strakke vensterblinden in de voor- en achterkamer uit 1804 zijn nog intact en zijn hoog gewaardeerd. De laat negentiende-eeuwse schoorsteenmantel in vertrek 0.5 is in de vorige eeuw ingebracht en ondersteunt het negentiende-eeuwse karakter van het voorhuis. Het heeft daarom een positieve monumentale waarde.

Het vrij gaaf behouden trappenhuis – inclusief de zoldertrap – ademt ondanks de latere toevoeging van ventilatiekokers de vroege empirestijl en is daarom hoog gewaardeerd.

Zolder

De toegangstrap met deur en houten betimmering vormen een vrij gave overgang van het nette trappenhuis naar de zolder en zijn daarom hoog gewaardeerd. De zolder bevat behalve de vloerdelen, die nader onderzoek vragen, geen waardevolle interieurelementen.

Tussenlid: exterieur

Bouwmassa

Het tussenlid heeft sinds de bouw in hoofdopzet nauwelijks wijzigingen ondergaan, behalve de uitbreiding met een verdieping rond 1625. De monumentale waarde is hoog.

Gevels

De gevels zijn waarschijnlijk nog grotendeels uit de bouwtijd. Beploistering die in 1961 is verwijderd aan de zuidgevel zal niet oorspronkelijk zijn geweest. Storend zijn de in 1961 nogal opzichtig aangebrachte gesneden voegen: platvolle voegen zouden de gevel meer laten spreken. Dit geldt ook voor de gevels van het pakhuis.

De vensters aan de zuidzijde zijn deels gereconstrueerd. De reconstructie van het glas-in-lood op de tweede verdieping is hoog gewaardeerd vanwege de relatie met de vroegere functie van de ruimte erachter.

Tussenlid: constructie

Draagconstructie

De buitenmuren hebben een hoge monumentwaarde. Het verschil in ouderdom tussen de muur en de ophoging uit ca. 1625 is vanaf de zuidelijke binnenplaats goed zichtbaar. In het interieur zijn de dragende moerbalken met sleutelstukken nog voor een deel in laatmiddeleeuwse origine aanwezig. Ze zijn daarom van hoge waarde. De gerestaureerde kinderbinten en vloeren

geven, ondanks dat er bij de vervaardiging geen oude technieken zijn gebruikt, een goed beeld van de oorspronkelijke situatie en hebben daarom een monumentale waarde. Bijzonder zijn de balken boven de schuilkapel, met loden gootjes voor de waterafvoer. Vanwege de zeldzaamheid is deze balkenlaag hoog gewaardeerd.

Kapconstructie

De kapconstructie is waarschijnlijk begin twintigste eeuw vernieuwd met eigentijdse middelen, maar in een traditionele vorm. Het heeft daarom een positieve monumentwaarde. De kapvorm is van grote waarde.

Tussenlid: interieur

Begane grond en eerste verdieping

De begane grond heeft op de rondboogfries en de kaarsnis na geen bijzondere interieurelementen. Voornoemde elementen zijn wel hoog gewaardeerd, al moet de precieze achtergrond ervan nog worden achterhaald. De eerste verdieping bevat geen waardevolle interieurelementen.

Tweede verdieping

De originele plavuizenvloer en het grotendeels authentieke beschilderde houten tongewelf zijn samen met de omlijste nis van hoge waarde. Vooral de laatste twee elementen zijn in relatie tot de vroegere functie van schuilkapel waardevol.

Zolder

De zolder bevat geen waardevolle interieurelementen.

Pakhuis: exterieur

Bouwmassa

Het gebouw heeft in de loop van zijn bestaan uitwendig weinig ingrijpende veranderingen ondergaan, ondanks oorlogsschade.

Gevels

De voorgevel aan de Rodetorenstraat is grotendeels origineel. Een zijgevel is hersteld

na oorlogsschade, en in de achtergevel aan de binnenplaats zijn vensters waarschijnlijk (deels) gereconstrueerd in 1961. Dat gebeurde op een voor die tijd kenmerkende wijze. De gereconstrueerde vensters hebben een positieve monumentale waarde, voor het overige hebben de gevels een hoge monumentwaarde.

Pakhuis: constructie

Draagconstructie

Het meeste muurwerk is origineel, de monumentwaarde is daarom hoog. Het achttiende-eeuwse muurwerk op de zolderverdieping is in 1961 op respectvolle wijze vervangen, daarom is ook dat hoog gewaardeerd. De enkelvoudige balklagen boven de begane grond zijn geheel vernieuwd – waarschijnlijk in 1961 – maar vanwege het gelijksoortige materiaal en de bewerking toch van positieve monumentale waarde. Op de hogere verdiepingen zijn de balklagen en ravelingen merendeels oorspronkelijk, daarom hebben ze een hoge monumentwaarde.

Kapconstructie

De spanten zijn grotendeels authentiek, terwijl de sporen deels zijn vernieuwd – deels verklaarbaar als oorlogsschade. De werkende hijsinstallatie met hijsrad is mogelijk nog origineel en vrij zeldzaam.¹²⁶ Al bij al heeft de constructie een hoge monumentale waarde.

Pakhuis: interieur

De gereconstrueerde spiltrap en de twee schouwen weerspiegelen de middenweg tussen de oorspronkelijke situatie en naoorlogse reconstructie-ideeën. Ze zijn daarom als positief monumentaal gewaardeerd. De kaarsnissen vertellen iets van de (mogelijk) oorspronkelijke functie van

¹²⁶ Zutphen is vrij rijk aan hijsraden. Zie: Frings, J., M. Groothedde, E. Hooyschuur e.a., *Van kelder tot kap. Bouwhistorische wandeling door Zutphen*, Zutphen z.j., 73-75. Sommige lijken echter geheel of deels vernieuwd te zijn in de negentiende eeuw of later.

het gebouw. De zolder bevat geen waardevolle interieurelementen.

Achterhuis: exterieur

Bouwmassa

Het achterhuis is ten minste achttiende-eeuws van oorsprong, de kapvorm wijst op een mogelijk nog hogere ouderdom. De bouwmassa is daarom hoog te waarderen.

Gevels

De straatgevel is gesloten en valt weinig op, maar is daarom niet waardeloos. Het metselwerk dateert waarschijnlijk uit begin negentiende eeuw en zegt iets over het oorspronkelijke gebruik van het pand. De monumentwaarde is daarom hoog. De gevel aan de binnenplaats heeft in 1804 een vorm gekregen die de relatie met het voorhuis benadrukt. De bepleistering kan nog verbouwingssporen verhullen die meer vertellen over de gebruiks- en bouwgeschiedenis van het gebouw. Dit maakt dat ook deze gevel een hoge monumentwaarde heeft.

Achterhuis: constructie

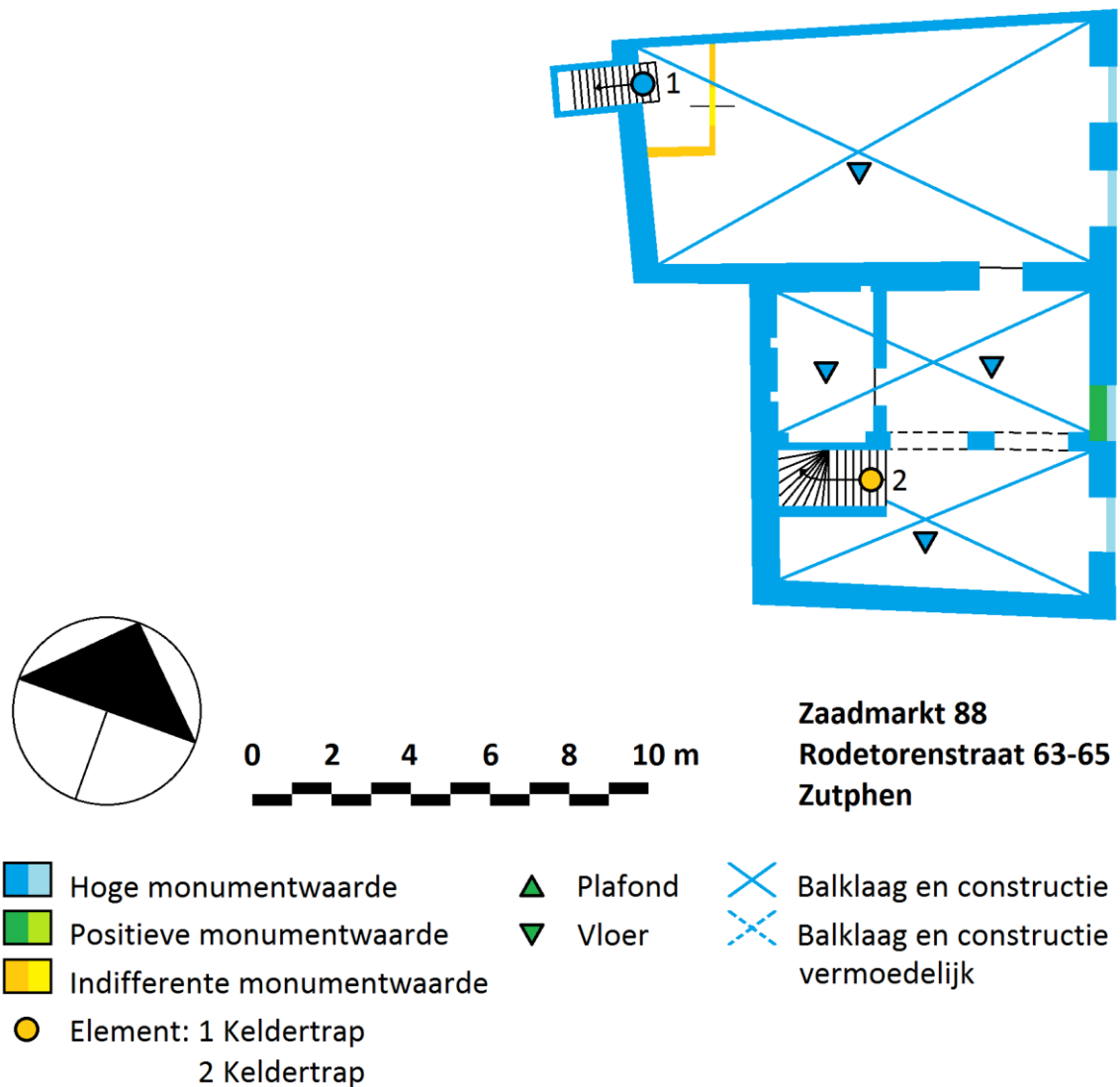
De buitenmuur aan de straat heeft een hoge monumentwaarde. Het is ondanks de verzakkingssporen een vrij gave sobere gevel. Ook van hoge monumentale waarde is een deel van de wand die de gang afscheidt: dit geeft de indeling van het pand weer zoals het in hoofdlijnen sinds zeker 1804 bestaat. De dragende balken onder de verdiepingsvloer zijn allemaal minder dan 50 jaar geleden vernieuwd en hebben een indifferente waarde.

Het steile dak kan een aanwijzing zijn voor de aanwezigheid van een oude kapconstructie. Aan de binnenzijde is echter niets van de kap te zien. Uit voorzorg krijgt de kap een hoge waardering.

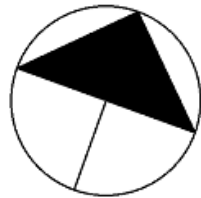
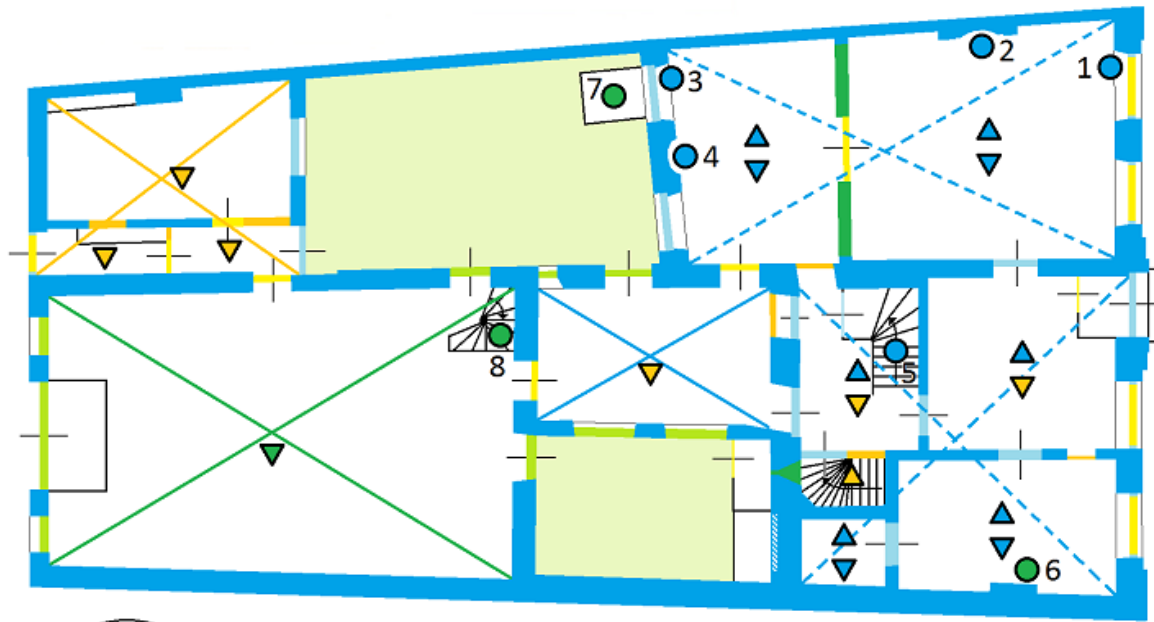
Achterhuis: interieur

Het bouwdeel bevat geen waardevolle interieurelementen

4.3 Waardestellingsrepresentatietekeningen

Afbeelding 4.1 De waardestelling voor de kelders. Als ondergrond voor deze en volgende tekeningen zijn bouwtekeningen gebruikt van architectenbureau Bart van Kasteel uit 1974.

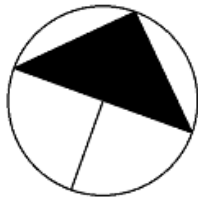
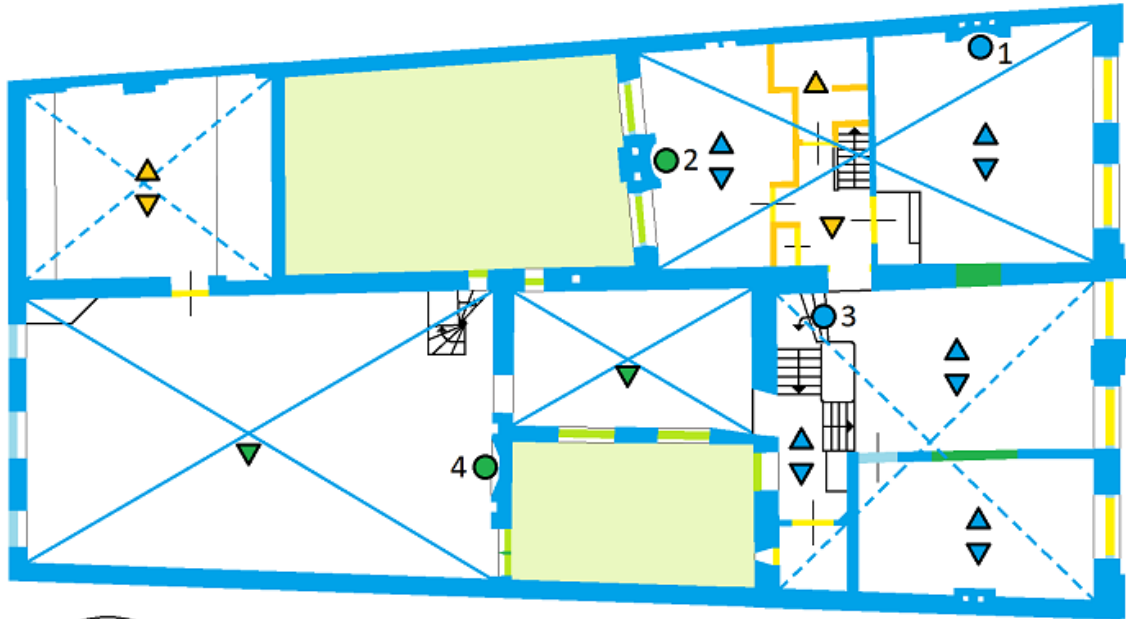

0 2 4 6 8 10 m

Zaadmarkt 88
Rodetorenstraat 63-65
Zutphen

Hoge monumentwaarde	Plafond	Balklaag en constructie
Positieve monumentwaarde	Vloer	Balklaag en constructie vermoedelijk
Indifferente monumentwaarde		
Element: 1 Binnenluiken voorkamer (2x2)		5 Trap met balustrade
	2 Kachelnis met stucwerk voorkamer	6 Schoorsteenmantel
	3 Binnenluiken achterkamer (2x2)	7 Kelderluik
	4 Kachelnis achterkamer	8 Spiltrap

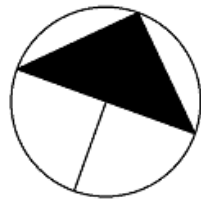
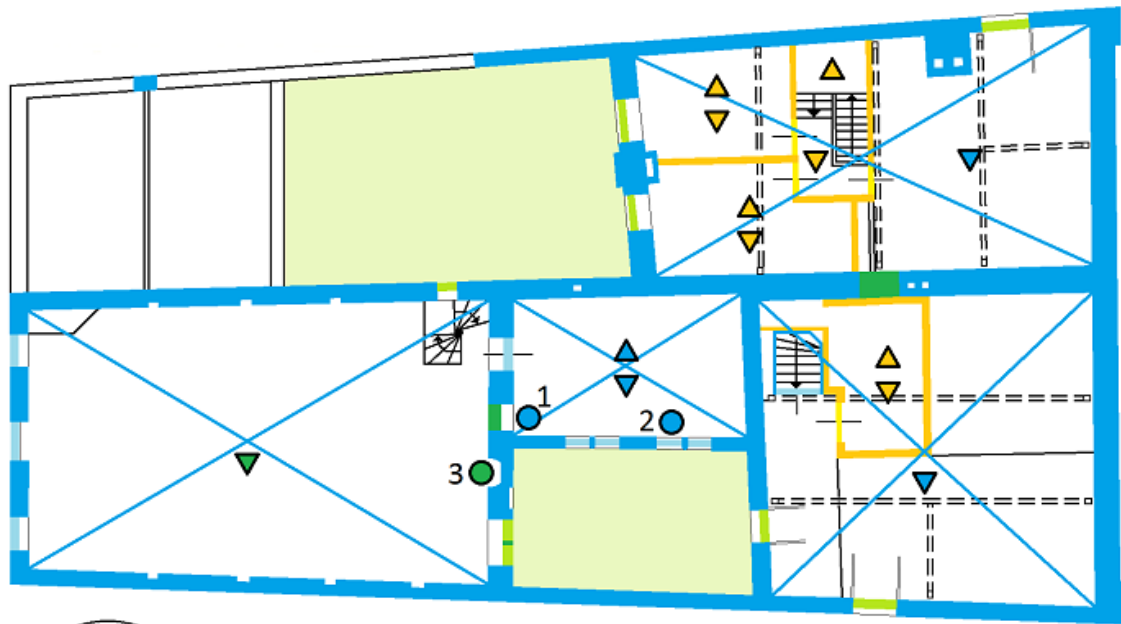
Afbeelding 4.2 De waardestelling voor de begane grond.

Zaadmarkt 88
Rodetorenstraat 63-65
Zutphen

Hoge monumentwaarde	Plafond	Balklaag en constructie
Positieve monumentwaarde	Vloer	Balklaag en constructie vermoedelijk
Indifferente monumentwaarde		
Element: 1 Kachelnis met stucwerk		
	2 Kachelnis	
	3 Zoldertrap	
	4 Schouw	

Afbeelding 4.3 De waardestelling voor de eerste verdieping.

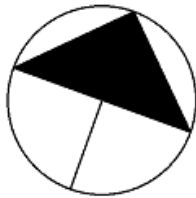
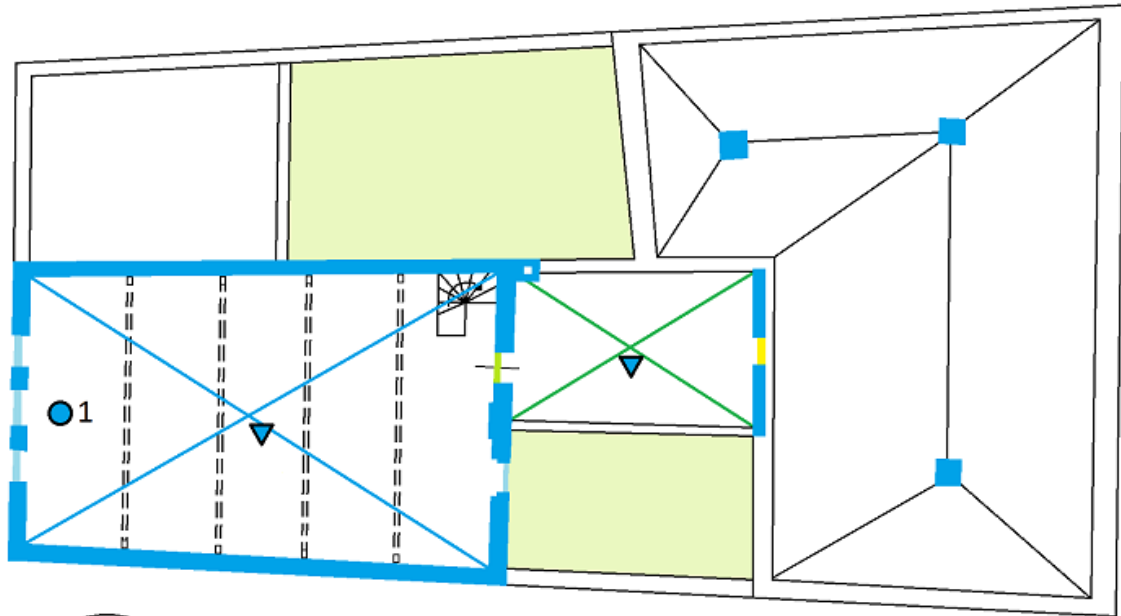

0 2 4 6 8 10 m

Zaadmarkt 88
Rodetorenstraat 63-65
Zutphen

	Hoge monumentwaarde		Plafond		Balklaag en constructie
	Positieve monumentwaarde		Vloer		Balklaag en constructie vermoedelijk
	Indifferente monumentwaarde				
	Element: 1 Omlijste nis				
	2 Glas-in-loodvensters (2x2)				
	3 Schouw				

Afbeelding 4.4 De waardestelling voor de tweede verdieping.

Zaadmarkt 88
Rodetorenstraat 63-65
Zutphen

Hoge monumentwaarde	Plafond	Balklaag en constructie
Positieve monumentwaarde	Vloer	Balklaag en constructie vermoedelijk
Indifferente monumentwaarde		
Element: 1 Takelinstallatie met hijsrad		

Afbeelding 4.5 De waardestelling voor de derde verdieping.

Adviezen

De bouwhistorische verkenning en de waardering van de diverse onderdelen van het complex vertalen zich in een aantal adviezen aangaande de omgang met de cultuur- en bouwhistorische waarden ervan. De adviezen gaan over het behoud van onderdelen en over het doen van verder onderzoek.

5.1 Omgang met cultuurhistorische waarden van het complex

De Zutphense binnenstad, en niet in het minst de Zaadmarkt, is rijk aan bouwhistorisch waardevolle panden. 'De Wildeman' is geen uitzondering en is voor Zutphen van grote cultuurhistorische en bouwhistorische waarde. De bouwhistorische waarden zitten onder andere in de middeleeuwse kelders en muurwerk, in de houten balklagen en kappen, in de hijsinstallatie en in de uit 1804 daterende stucplafonds, kachelnissen en het trappenhuis. Maar ook de gerestaureerde vloeren en spiltrap van het pakhuis uit 1961 verdienen waardering.

Ook in cultureel-maatschappelijk opzicht vervult het complex een belangrijke rol: het heeft op uiteenlopende manieren een rol gehad in de samenleving. Het was een herberg aan een belangrijke marktstraat, katholieken gingen er heimelijk naar verboden diensten, er woonden voornamelijk rijke families, velen aanhoorden hier de uitspraak van de kantonrechter in een geschil, duizenden liefhebbers bewonderden er moderne kunst of antieke piano's. Het pakhuis vervulde ten slotte een economische functie.

Het voorgaande maakt dat het complex diverse aspecten van de rijke Zutphense stadsgeschiedenis weerspiegelt. Zorgvuldigheid bij het doen van ingrepen in het pand is daarom geboden. Sporen van de belangrijke bouwfasen dienen zo veel mogelijk te worden gerespecteerd, zodat de geschiedenis van het pand afleesbaar blijft en

waar mogelijk beter afleesbaar wordt. Zulke sporen geven een meerwaarde aan het pand.

5.2 Nader onderzoek

Tijdens het onderzoek is geen mogelijkheid geweest voor het doen van (licht) destructief onderzoek. Nader onderzoek zou wenselijk zijn naar een aantal zaken, al is dat mogelijk al gedaan in het kader van het uitgebreidere bouwhistorisch onderzoek door het Gelders Genootschap:

1. De datering van de kelders, bijvoorbeeld door het ontpleisteren van de binnenmuren.
2. Ontpleistering van de achtergevel van het hoofdhuis geeft mogelijk meer inzicht in bouwsporen en daarmee de ontwikkelingsgeschiedenis van het complex. Behoud van de pleisterlaag is echter wenselijk zolang er geen aanleiding tot ontpleistering is.
3. Hetzelfde geldt voor de gepleisterde binnenmuren van met name het pakhuis en het tussenlid, maar ook voor enkele binnenmuren in het voorhuis.
4. Diverse kamers in het voorhuis en het kleine huis aan de Rodetorenstraat zijn voorzien van voorzetwanden, die de ware dikte van de wanden en mogelijke bouwsporen verhullen. Een blik achter de voorzetwanden kan nieuwe informatie opleveren over de vroegere indeling van de gebouwen.

5. Diverse vertrekken op de eerste verdieping van het voorhuis zijn van vastgelijmde vloerbedekking voorzien, waardoor niet zeker is of zich hieronder nog vloerdelen met bouwsporen bevinden. Meer in het algemeen is de aanwezigheid van oude balklagen te verwachten. Er zou onderzocht kunnen worden of zich boven het plafond van vertrek 1.3 een ouder stucplafond of een balkenlaag bevindt.

6. Dendrochronologisch onderzoek in de balkenlagen en in (de niet hergebruikte delen van) de kapconstructies van het voorhuis, het tussenlid en het pakhuis kunnen meer inzicht geven in de ouderdom ervan.

7. De verbouwing van de kapconstructies bij de samenvoeging van twee panden tot één voorhuis is een mogelijk onderwerp voor verdiepend onderzoek.

8. De kapconstructie van het kleine huis aan de Rodetorenstraat is door redelijk recente isolatiebeplating buiten het zicht gebleven. Achter de beplating kunnen nog bouwsporen van een originele kapconstructie schuilgaan.

9. De oorspronkelijke functie van het pakhuis is het onderzoeken waard: de aanwezigheid van kaarsnissen en stookplaatsen in een pakhuis is weliswaar niet uit te sluiten, maar ook niet gebruikelijk.

Bronnen

Literatuur

- Brouwer, T., *Stoepen, stoeppalen, stoephekken*, Zutphen 1985.
- Doornink-Hoogenraad, M.M., *Kleine historie van Zutphen*, Zutphen 1978 (vierde druk).
- Doornink-Hoogenraad, M.M., G. van Herwijnen e.a., *Historische Stedenatlas van Nederland. Aflevering 3: Zutphen*, Delft 1983.
- Frijhoff, W., M. Groothedde en C. te Strake, *Historische atlas van Zutphen. Torenstad aan Berkel en IJssel*, Nijmegen 2011.
- Frijhoff, W.T.M., B. Looper en J. van der Kluit, *Geschiedenis van Zutphen*, Zutphen 1989.
- Frings, J., 'Schuilkapel De Wildeman', in: *Tijdschrift Historische Vereniging Zutphen*, Zutphen 2007, p. 43-46.
- Frings, J., M. Groothedde, E. Hooyssuur e.a., *Van kelder tot kap. Bouwhistorische wandeling door Zutphen*, Zutphen z.j.
- Gimberg, J., 'Eene eigenaardige kamer te Zutphen', in: *Bijdragen en Mededeelingen der Vereeniging Gelre*, deel XI, Arnhem 1908, p. 381-383.
- Groothedde, M. en J. Krijnen, *Vestingstad Zutphen. Elf eeuwen versterken en verdedigen*, Zutphen 2005.
- Haslinghuis, E.J. en H. Janse, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden 1997.
- Hendriks, L. en J. van der Hoeve, *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek. Lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed*, Den Haag 2009.
- Krijnen, J., M. Groothedde, P. Boer e.a., *In Zutphen staat een huis. Een biografie van zeven huizen in de middeleeuwse stad*, Zutphen 2004.
- Montijn, L.R., B.E.P. Myjer en T.L. van der Veen, *Pracht en praal zijn geene hoofdvereischte bij eene goede justitie. Het Gerechtsgebouw te Zutphen 1889-1989*, Zutphen 1989.
- Noordegraaf, L., *Spectrum/Sijthoff Atlas van de Nederlandse marktsteden*, Utrecht/Amsterdam 1985.
- Stenvert, R., C. Kolman e.a., *Monumenten in Nederland. Gelderland, Zeist/Zwolle* 2000.
- Stenvert, R. en G. van Tussenbroek, *Inleiding in de bouwhistorie. Opmeten en onderzoeken van oude gebouwen*, Utrecht 2020.
- Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel IV. De provincie Gelderland*, Utrecht 1917.
- Wartena, R., *Een schuilkapel te Zutphen*, Zutphen 1976.

Grijze literatuur

- Roodenburg, H., *Bouwhistorische deelontleding. De kapconstructies van Zaadmarkt 88 ('De Wildeman'), Zutphen* [verdiepend onderzoek in het kader van de opleiding Bouwhistorie & Restauratie], Nijmegen 2023.
- Roodenburg, H., *Soberheid en symmetrie. Lijzen: drie generaties Gelderse architecten in de negentiende eeuw* [verbredend onderzoek in het kader van de opleiding Bouwhistorie & Restauratie], Nijmegen 2023.

Kranten en tijdschriften

Grootendorst, S., 'Er zit weer muziek in huis De Wildeman: Zaadmarkt 88', in: *Zutphense pracht 13 (2018)*, p. 51-53, Zutphen 2018.

Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant (via <https://studiezaal.nijmegen.nl/>):

- 18 november 1848.
- 21 april 1875.

Simons, M., 'Deze schuilkapel in Zutphen uit de Tachtigjarige Oorlog blijft behouden en is straks voor iedereen te zien', in: *De Stentor*, 18 december 2020

(<https://www.destentor.nl/zutphen/deze-schuilkapel-in-zutphen-uit-de-tachtigjarige-oorlog-blijft-behouden-en-is-straks-voor-iedereen-te-zien~a1cf5f93/>).

Zutphens Dagblad (via Delpher.nl):

- 15 juni 1957.
- 17 juni 1958.

Internet

Carl Kästner:
<https://www.carlkastner.com/about/>
(gezien 29 oktober 2022).

Contact Zutphen:
[https://www.contactzutphen.nl/nieuws/algemeen/109357/henriette-polak-neemt-afscheid-met-goede-herinneringen-](https://www.contactzutphen.nl/nieuws/algemeen/109357/henriette-polak-neemt-afcheid-met-goede-herinneringen-)
(geraadpleegd 8 oktober 2022).

Documentatie.org:
<http://www.documentatie.org/>
(geraadpleegd 30 oktober 2022).

Erfgoed Centrum Zutphen
(<https://erfgoedcentrumzutphen.nl/>):

- Adresboeken (1863-1961).

Kadastrale kaart van Nederland:
https://kadastralekaart.com/kaart/perceel/ZP_N00/F/10374 (geraadpleegd 8 oktober 2022).

Rijksmonumentenregister:
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/41328> (geraadpleegd 2 oktober 2022).

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/41408>
(geraadpleegd 2 oktober 2022).

Stichting Wijnhuisfonds:
<https://wijnhuisfonds.nl/panden/de-wildeman/> (geraadpleegd 8 oktober 2022).
<https://wijnhuisfonds.nl/actueel/>
(geraadpleegd 8 oktober 2022)

Wikipedia:
<https://nl.wikipedia.org/wiki/Caduceus>
(geraadpleegd 22 oktober 2022).
https://nl.wikipedia.org/wiki/Geelvinck_Muziek_Museum (geraadpleegd 2 oktober 2022).

Zutphen 1485:
<https://zutphen1485.nl/> (geraadpleegd 9 oktober 2022).

Archieven

Gelders Archief, 3353 Kantongerecht te Zutphen, 1980-1989, inleiding op de inventaris.

Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, Kok, A.A. (Abel Antoon) & Kok, Y. (IJsbrand) architectenbureau, Archief, nummer toegang KOKA, inventarisnummer 110468562.

- KOKAd552: documentatie.
- KOKAph1412-1414: foto's.
- KOKAt312: tekeningen.

Regionaal Archief Zutphen, Archieven van de marken te Brummen 1540-1935, nummer toegang 2008:

- Inventarisnummer 33: gedeeltelijke transcriptie van het Markeboek van de mark van Tonden uit de marke-archieven van Brummen.

Regionaal Archief Zutphen, Bibliotheek en documentatie, codering 718.7: Huizen Gemeente Zutphen: Zaadmarkt 88 (De Wildeman).

Regionaal Archief Zutphen, Bouwdossiers Zaadmarkt 88 en Rodetorenstraat 23:

- Archief van Zutphen 1900-1945 (nummer toegang 145), inventarisnummer 3378: veranderen kantongerecht, 1941.
- Archief van Zutphen 1945-1971 (nummer toegang 324), inventarisnummer 1558: restauratie van het pand [Rodetorenstraat 23], 1961.
- Archief van Zutphen 1945-1971 (nummer toegang 324), inventarisnummer 2171: veranderen kantongerecht, 1961.
- Archief van Zutphen 1971-1989 (nummer toegang 395), inventarisnummer 4782: veranderen museum, woning + nevengebruik, 1974.
- Archief van Zutphen 1990-2010 (nummer toegang 512), inventarisnummer 1301: aanbrengen van ventilatieroosters in het dakvlak, 1994-1995.

Regionaal Archief Zutphen, Collectie Historisch Kadaster Zutphen 1440-1832, nummer toegang 0361:

- Inventarisnummer 3: toegang op huizenbezit in Zutphen voor 1832 op basis van gegevens uit diverse archieven.

Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de familie Colenbrander en Erven Van Sytzama (1720-1985), nummer toegang 0210:

- Inventarisnummer 546: stukken betreffende de verkoop door A.F. van Limburg Bronckhorst en Stirum en zijn vrouw aan Frederik Christiaan Colenbrander (FCCI) van een huis en where aan de Markt te Zutphen, vanouds de Wildeman geheten, met retroacta, 1793-1794, 1801, 1803.
- Inventarisnummer 549: rekeningen ten laste van Frederik Christiaan Colenbrander (FCCI) voor reparaties aan en werkzaamheden in zijn huis te Zutphen, 1805.
- Inventarisnummer 561: stukken betreffende het op de gemeentelijke monumentenlijst van Zutphen plaatsen van het pand Zaadmarkt 88, in het bezit van Frederik Christiaan Colenbrander te Brummen, 1926.
- Inventarisnummer 568: stukken betreffende de verhuur door Henriette Engbertine barones van Sytzama-Colenbrander aan Het Zutphense Tehuis voor Militairen en de afdeling Zutphen van de Nationale Christen Geheelonthoudersvereniging van het pand Zaadmarkt 88 te Zutphen, 1941.
- Inventarisnummer 569: bouwtekeningen van de verbouw van het huis aan de Zaadmarkt 88 te Zutphen, t.b.v. het kantongerecht, 1941.
- Inventarisnummer 572: brief ingekomen bij Jacoba Catharina barones van Sytzama van burgemeester en wethouders van Zutphen betreffende het op de monumentenlijst plaatsen van het pand Rode Torenstraat 23, 1955.
- Inventarisnummer 573: stukken betreffende de verkoop door de erven Henriette Engbertine barones van Sytzama-Colenbrander van het complex "In de

Wildeman" te Zutphen en een perceel onder Huissen, 1956-1957.

Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de gemeente Zutphen (1981- 1989), nummer toegang 0499:

- Inventarisnummer 1518: Verbeteren van de huisvesting van Museum Henriette Polak aan de Zaadmarkt 88, 1981-1989.

Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de Stichting Wijnhuisfonds (1927- 1999), nummer toegang 0247:

- Inventarisnummer 916: stukken betreffende het aangaan van een ruilvereenkomst met H.J. Boers over een gedeelte van het achterhuis van Rodetorenstraat 23 en het voorhuis van Zaadmarkt 88, 1969-1973.
- Inventarisnummer 918: stukken betreffende de verkoop van Rodetorenstraat 23 aan de stichting Henriette Antoinette te Amsterdam, alsmede de ontruiming ten behoeve van de verkoop, 1973-1975.
- Inventarisnummer 1019: stukken betreffende de verkoop van Zaadmarkt 88 aan H.J. Boers, 1960-1963.
- Inventarisnummer 1020: stukken betreffende de restauratie van Zaadmarkt 88, eigendom van H.J. Boers, met bijlagen, 1960-1967.

Regionaal Archief Zutphen, Plaatsingslijst van de Documentatie Werkgroep Bouwhistorie Zutphen (1993-heden), nummer toegang 0373:

- Inventarisnummer 83: Rodetorenstraat 23, 1842-1861.

Regionaal Archief Zutphen, Bevolkingsregisters gemeente Zutphen, archieffnummer 308:

- Inventarisnummer 006, blad 117, 1842-1861.
- Inventarisnummer 019, blad 1666, 1862-1890.

Afbeeldingen

Beeldbank Erfgoed Centrum Zutphen

[\(https://erfgoedcentrumzutphen.nl/onderzoek/beeldbank/\)](https://erfgoedcentrumzutphen.nl/onderzoek/beeldbank/)

- 0250-P 00268: Zaadmarkt, vóór 1889.
- 0250-P 01085: Zaadmarkt, achttiende eeuw.
- 0250-P 02046: Zaadmarkt, ca. 1880.
- 0250-P 02869b: Rodetorenstraat, ca. 1958.
- 0250-P 02941: Rodetorenstraat, 1933.
- 0250-P 03984.01: voorgevel Zaadmarkt 88, 1973.
- 0250-P 10075: Rodetorenstraat, 1945.
- 0250-P 15781: Rodetorenstraat, 1961.

- 0478_1044_041297_0021: stucwerk Zaadmarkt 93, 1978-2002.
- 0478_1044_041297_0022: stucwerk Zaadmarkt 93, 1978-2002.
- 0478_1068_041328_0001: voorgevel Zaadmarkt 88, 1995.
- 0507_0001_0428: Rodetorenstraat, 1950-1965.
- SZU002013398: expositie in kelder, 1980.
- SZU002013404: restauratie vloer bovenverdieping voorhuis, 1989.
- SZU002024286_001: achtergevel pakhuis, vóór 1963.
- SZU002024286_002: achtergevel pakhuis, vóór 1963.
- SZU002024530: achterhuis, 1956.
- SZU002024531: tussenlid, 1956.
- SZU002024544: Zaadmarkt 88, 1981.
- SZU002027095: Zaadmarkt, ca. 1919.
- SZU002027121: Zaadmarkt, ca. 1911.
- SZU002029245: luchtfoto Zaadmarkt en Rodetorenstraat, 1939.
- SZU002029246: luchtfoto Zaadmarkt en Rodetorenstraat, 1939.
- SZU002029247: luchtfoto Zaadmarkt en Rodetorenstraat, 1948.
- SZU002029248: luchtfoto Zaadmarkt en Rodetorenstraat, 1948.

Beeldbank Nederlands Instituut voor Militaire Historie

(<https://nimh-beeldbank.defensie.nl/>):

- 2011-0686: luchtfoto Zutphen, 1920-1940.

Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

(<https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>):

- 31.293: voorgevel Zaadmarkt 88, z.j. (ca. 1916-1940).
- 40.246: voorgevel Zaadmarkt 88, 1949.
- 119.691: hervormde kerk Dedemsvaart, 1968.
- 549.432: interieur hervormde kerk Vorden, 2010.
- BT-017459: gootboren bij de schuilkapel, z.j.
- BT-017742: voorgevel pakhuis, 1949.
- BT-022712: bordes in schuilkerk, z.j.
- BT-034080: gevelaanzichten Zaadmarkt, z.j.
- BT-034473: gevelaanzicht pakhuis, z.j.
- MIN05185F02: kadastrale kaart 1811-1832, minuutplan Zutphen, sectie F, blad 02.

Erfgoedkaarten Erfgoed Centrum Zutphen:

<https://erfgoedcentrumzutphen.nl/>

(geraadpleegd 9 oktober 2022).

Kaart van Zutphen uit ca. 1550 van Jacob van

Deventer: <http://www.wildernis.eu/chart-room/> (geraadpleegd 8 oktober 2022).

Vogelvluchtplan van Zutphen uit 1649 van Joan Blaeu (later ingekleurd) op de website van de Universiteit Utrecht:

<https://objects.library.uu.nl/reader/viewer.php?obj=1874-237713&pagenum=26&lan=en> (geraadpleegd 8 oktober 2022).

Vogelvluchtplan van Zutphen uit circa 1698 van Covers en Mortier (later ingekleurd) op de website van Erfgoed Centrum Zutphen:

<https://erfgoedcentrumzutphen.nl/ontdekken/web-exposities/detail/7937ebd1-1a97-4869-8081-8022a8872aa3>

(geraadpleegd 8 januari 2023).

Tijdreis: <https://www.topotijdreis.nl/>

(geraadpleegd 8 oktober 2022).

Funda:

<https://www.funda.nl/koop/verkocht/zutphen/huis-42855918-zaadmarkt-94/> (geraadpleegd 2 oktober 2022).

Bijlage 1

Gebruiksgeschiedenis Zaadmarkt 88/Rodetorenstraat 63-65

Dit overzicht van het gebruik en de opeenvolgende bewoners en eigenaren van het onderzoeksobject is opgesteld aan de hand van twee secundaire bronnen, aangezien het zelf doen van uitgebreid archiefonderzoek buiten het kader van deze opdracht viel. De gebruikte bronnen zijn:

Adresboek van Zutphen, 1863-1965.

Wartena, R., *Een schuilkapel te Zutphen*, Zutphen 1976.

Regionaal Archief Zutphen, Archieven van de marken te Brummen 1540-1935, nummer toegang 2008:

- Inventarisnummer 33: Gedeeltelijke transcriptie van het Markeboek van de mark van Tonden uit de marke-archieven van Brummen.

Regionaal Archief Zutphen, Collectie Historisch Kadaster Zutphen 1440-1832, nummer toegang 0361:

- Inventarisnummer 3: Toegang op huizenbezit in Zutphen voor 1832 op basis van gegevens uit diverse archieven.

De bronnen geven geen uitsluitel over de gehele periode vanaf 1250. Perioden zijn niet altijd duidelijk afgebakend en een enkele keer overlappen bepaalde perioden elkaar.

Gebruik	Jaar/periode	Eigenaar (E) en/of bewoner (B)
Ringwal	ca. 800-ca. 1250	
Onbekend, mogelijk woonhuis	ca. 1250-XV	E/B: Onbekend
Woonhuis	1449	E: Willem Kraenleye (huesinge + hof Spitt.p.)
	1465	E: Henrick Poppinck en Alijt
	?-1470	E: Henrick Poppinck
	1470-?	E: Evert, zoon van Henrick Poppinck (1/2 huesinge waar hij in woont achter en voor (+ id. Rodetorenstraat))
	?-1499	E: mr. Henrick ten Koir
	?-1517	E: Marcus van Graenrade en Armgart, dochters Derica, Armgart en Griete, zoon Frederick mede voor Bernt van Remen, dochter

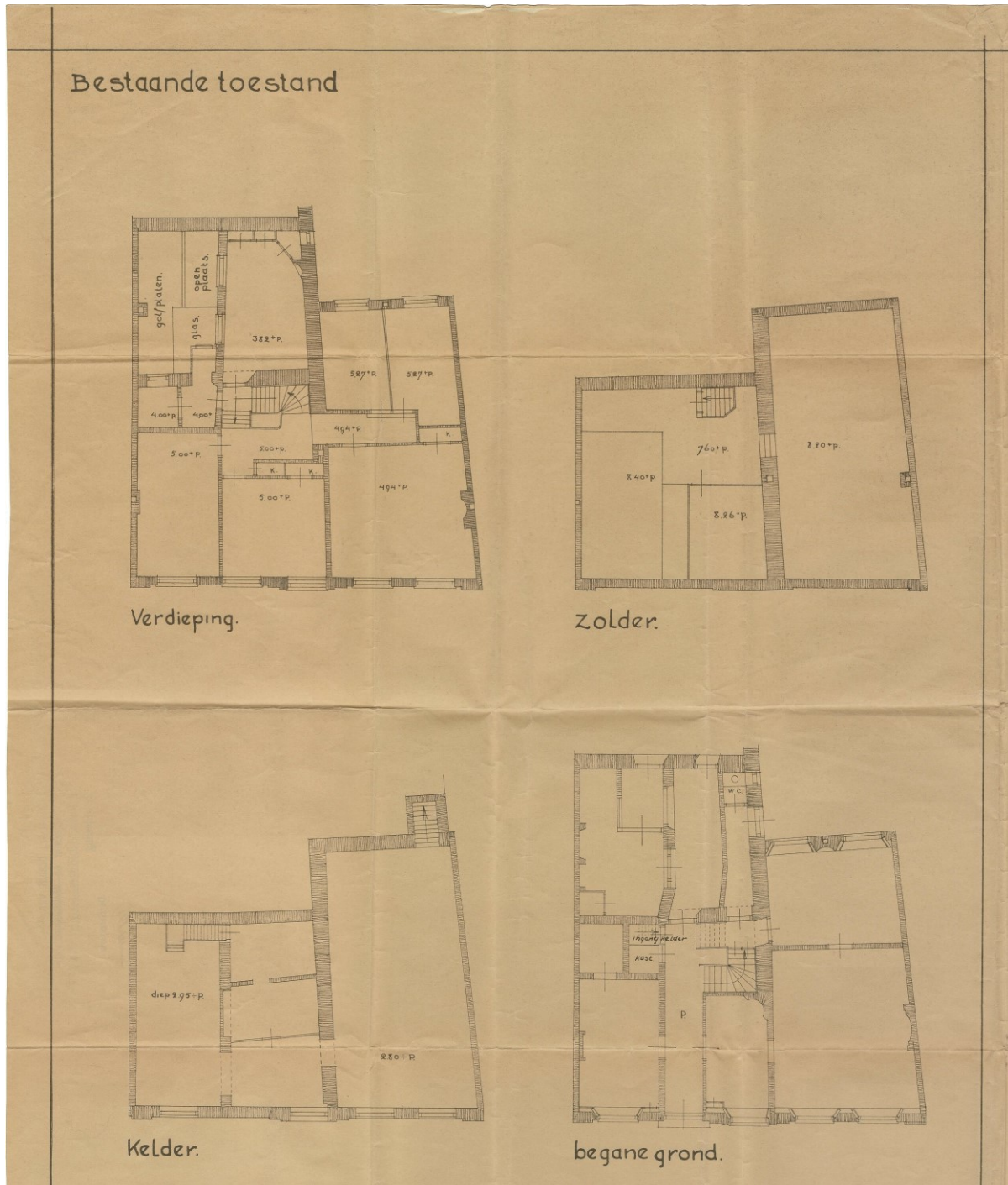
Gebruik	Jaar/periode	Eigenaar (E) en/of bewoner (B)
	1517-?	E: Frederick Haick en Meynte
	begin 16de eeuw	E: Familie Haeck (gedeelte)
	1538	E: Trude Kannemakers
	?-1544	E: Truyde, weduwe Marthen van Camphuesen, en Derik, haar zoon
	1544-1546	E: Gerit Raesinck/Raesyndck en Baete
	1546-?	E: Mente, weduwe Frederick Haeck
	1590	E: Frederick Haack, raadvriend
	1595	E: Frederick Haeck en Gerarda van Rysswick
	1623-1631	E: Familie Haeck
Woonhuis, herberg en wijnhandel met schuilkapel	1633	B: Adriana van Meelen, weduwe van Gerrit Haeck
Woonhuis	1647	E: Gerrit Haeck
	1655	B: 'Doctor' Haeck
	?-1658	E: Johannes Baptista Haack en Gertruyt van Rijcken, en Johannes van den Velde en Maria Haack
	1658-?	E: Rudolph Haack (2/3 deel van het huis)
	1708	E: Jan van Ommeren, zoon van Jacob van Ommeren en Sybilla Haeck (half huis)
	1710	E: Nicolaus van Ommeren, wijnkoper (halfscheid huis)
	?-1711	E: Familie Van Ommeren
	1711-?	E: Henrica Schaep, weduwe Nicolaes van Ommeren (3/8 deel van het huis)
	?-1720	E: Jan Campman en Henrica Schaep
	1720-?	E: Jacobus Rytman
	?-1723	E: Jacobus Rydtman en Harmina Esinck
	1723-?	E: Gosen Noordtwijck

Gebruik	Jaar/periode	Eigenaar (E) en/of bewoner (B)
	?-1794	E: Wilhelmus van de Veld en Everharda H.G. Derkson en familie Roelofzen
	1794-1804	E: Fredrik Albert, graaf van Limburg Bronckhorst Stirum (1756-1817)
	1804-?	E: Frederik Christiaan Colenbrander (1792-1875)
(Adres: Zaadmarkt C261)	1863	E/B: F.C. Colenbrander, grondeigenaar
(Adres: Zaadmarkt C285)	1864-1875	E/B: F.C. Colenbrander, grondeigenaar
(Adres: Zaadmarkt C285)	1876-1879	E/B: mr. H.E. Colenbrander (1756-1836), grondeigenaar
(Adres: Zaadmarkt C300)	1880-1897	E/B: mr. H.E. Colenbrander, grondeigenaar
(Adres: Zaadmarkt 88)	1898-1906	E/B: mr. H.E. Colenbrander, grondeigenaar
	1908-1912	E/B: mr. H.E. Colenbrander, steenfabrikant
	1914-1916	E/B: mr. H.E. Colenbrander
	1918-1922	E: Erven Sytzama-Colenbrander B: D. Dijkstra, conciërge Militair Tehuis
	1924-1940	E: Erven Sytzama-Colenbrander B: H.J. Schuppers, boekdrukker
(Adres: Markt 88)	1942	E: Erven Sytzama-Colenbrander B: Mej. weduwe G.J. Schuppers, geb. Derks
Kantongerecht	1941-1957	E: Erven Sytzama-Colenbrander
Kantongerecht	1957-1959	E: Stichting Wijnhuisfonds
Verkooplokaal en woonhuis	1960-ca. 1970	B/E (deels): H.J. Boers*
	ca. 1970-1974	E: Stichting Wijnhuisfonds
	1974-1975	E: Stichting Henriette Antoinette*
Museum Henriette Polak, met dienstwoning	1975-2015	E: Gemeente Zutphen*
	1975-1988	B: A.A.J. van der Kloot
Geelvinck Muziek Museum	2017-2019	E: Gemeente Zutphen*
	2019-2020	E: Gemeente Zutphen*
Kantoorruimte	2020-heden	E: Stichting Wijnhuisfonds

* In de periode 1960-2020 bezat de Stichting Wijnhuisfonds alleen de schuilkapel.

Bijlage 2

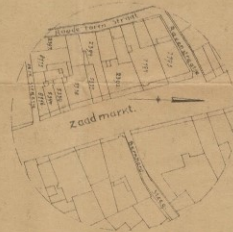
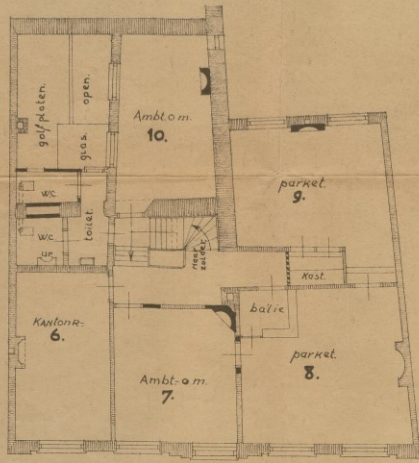
Bouwtekeningen

Afbeelding B 2.1 'Verbouwing perceel Zaadmarkt no. 88, bestaande toestand' in 1941.

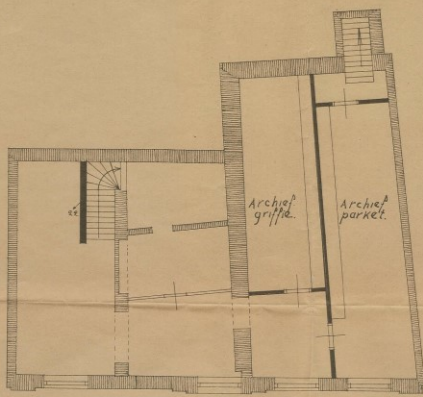
Nieuwe toestand.

— Nieuw werk.
 ▨ Bestaand werk.

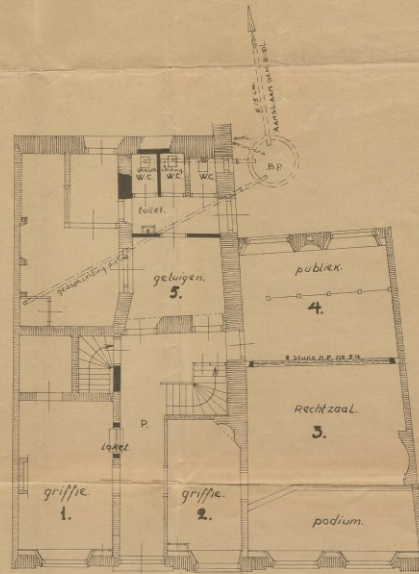

Situatie Schaal 1 a 1250.
 Sectie F. n° 2392.

Verdieping.

Kelder.

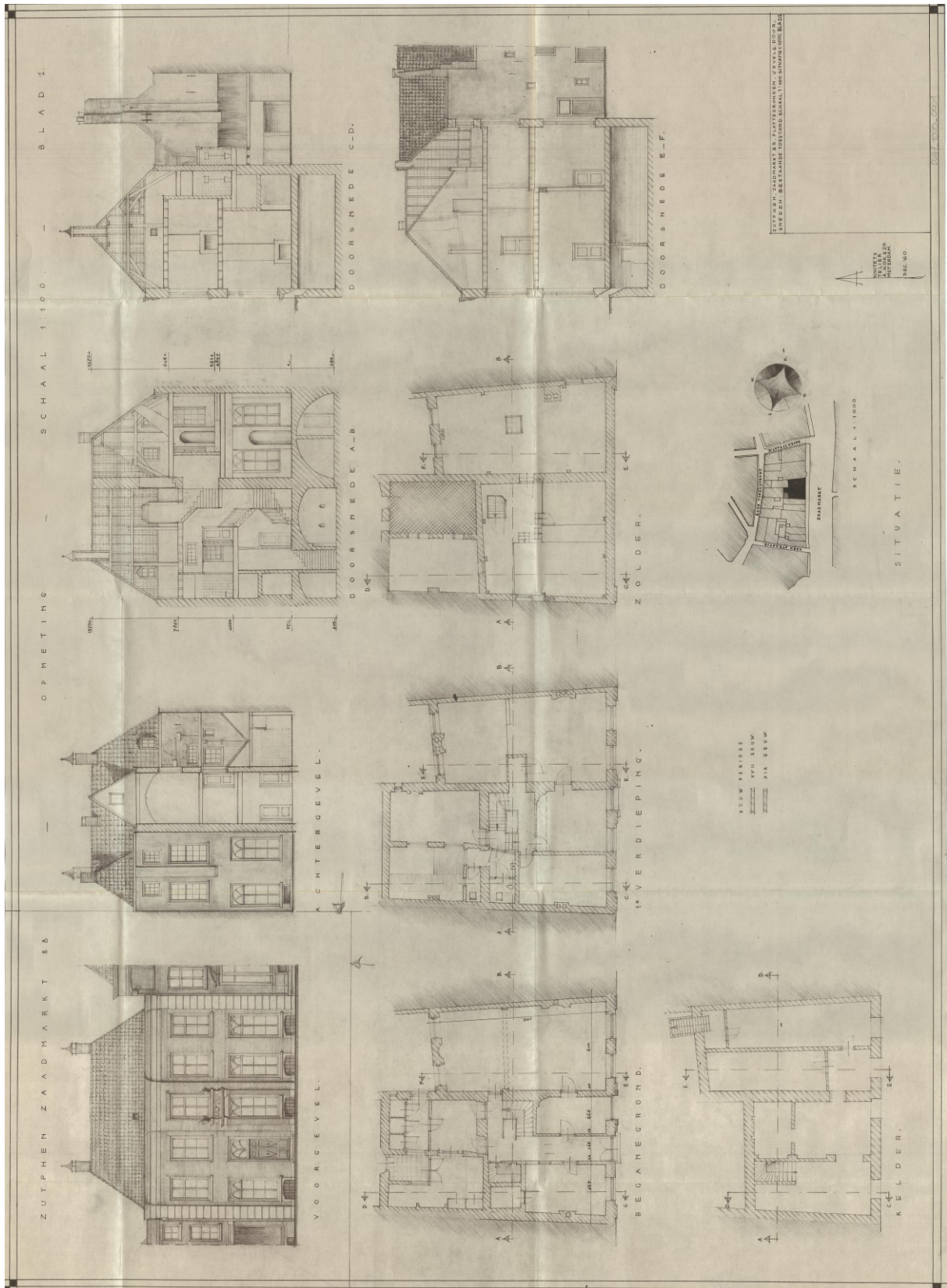

begane-grond.

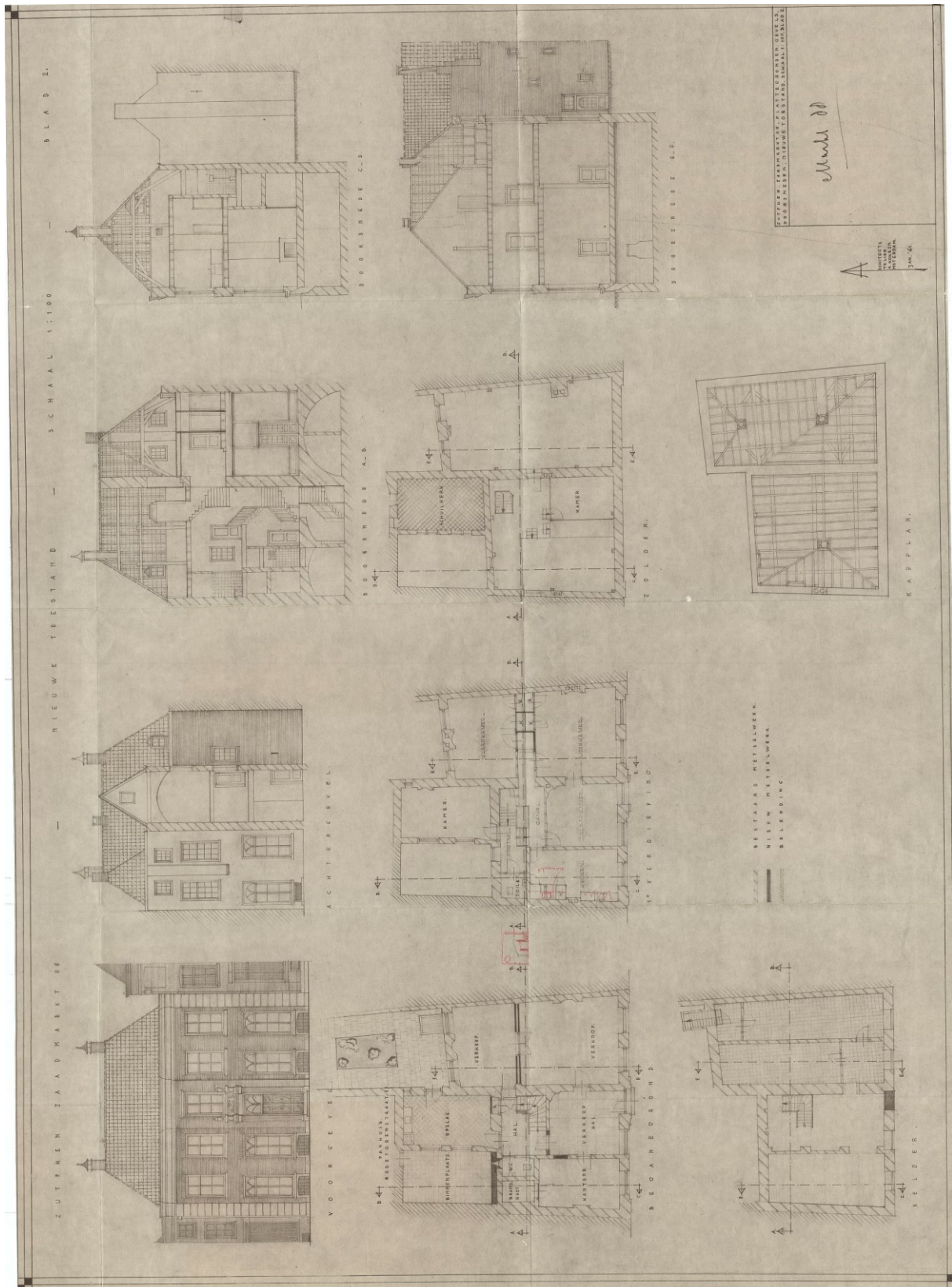
BRANDWEER ZUTPHEN
 Dinsd. 25-10-1941.
 Van bestaand
 Vast 27-10-1941.

Dyksgebouwendienst			
Gebouw voor plaatsing kantongerecht te Zutphen.			
onderwerp- Verbouwing perceel Zaadmarkt n ^o 88.		schaal 1 a 100	
opdracht n ^o	aantal bestek- teekeningen 1.	geteekend door G.K.	blad n ^o 1
bestek n ^o	opmerkingen	gezien door	
dienst 1941			

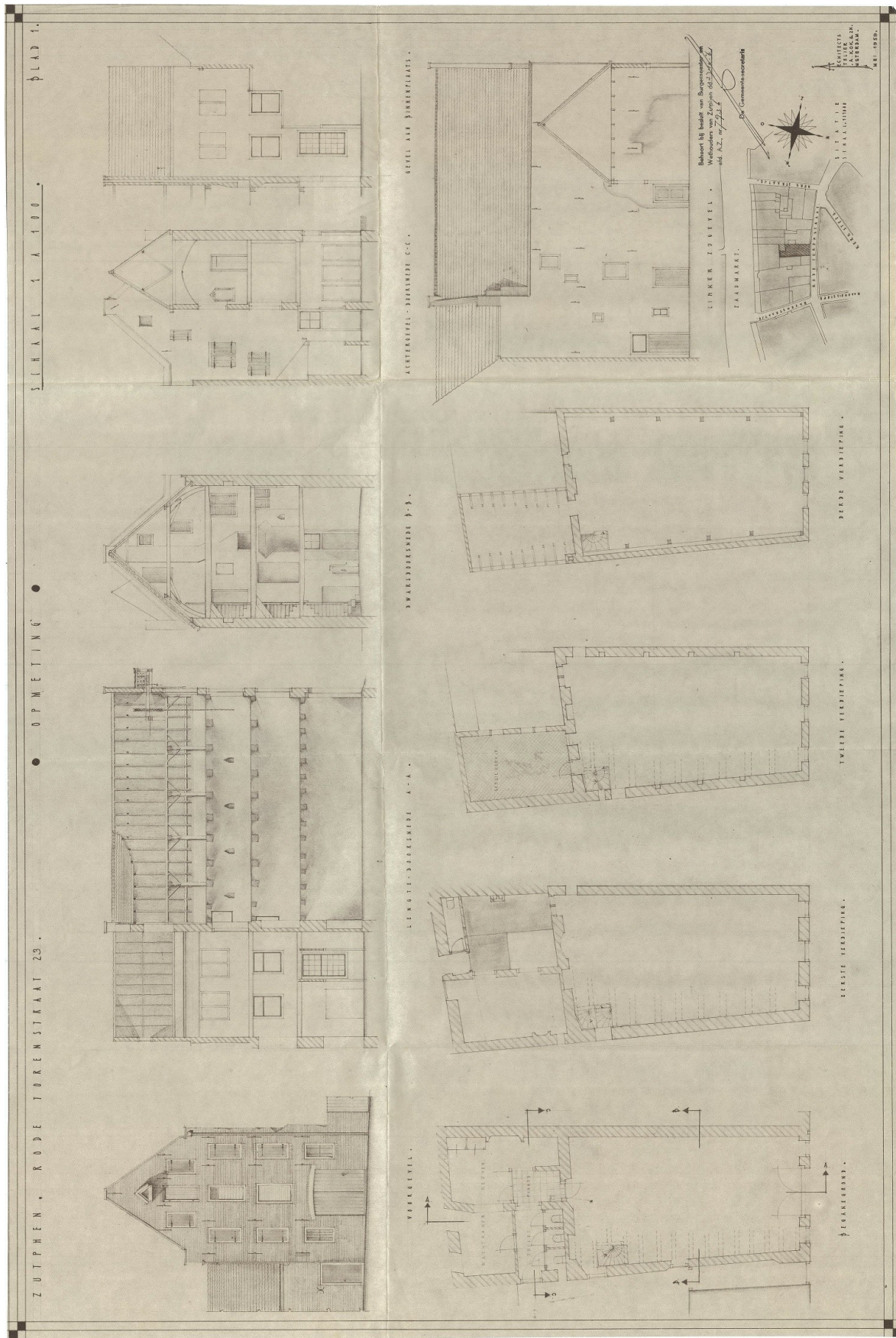
Afbeelding B 2.2 'Verbouwing perceel Zaadmarkt no. 88, nieuwe toestand' in 1941.

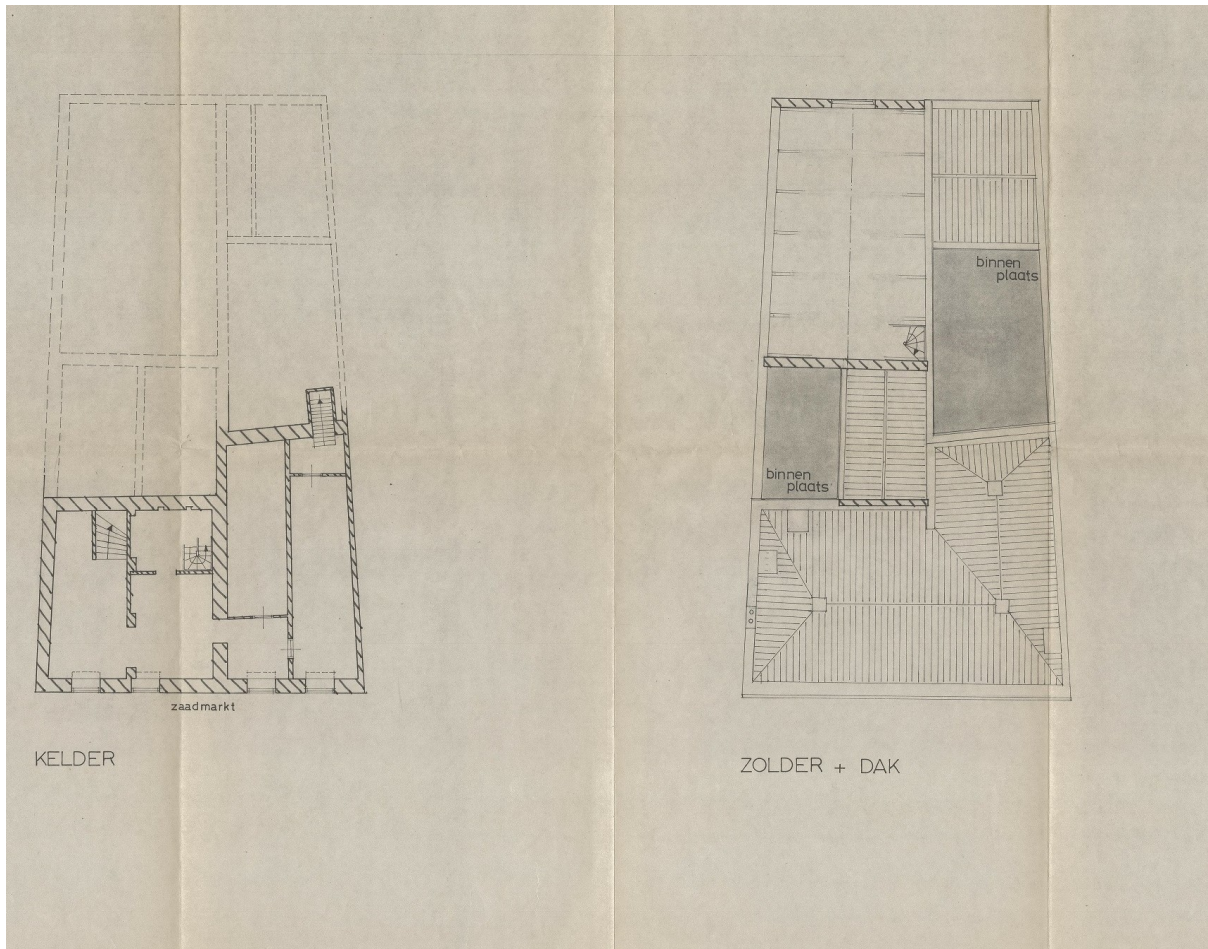
Afbeelding B 2.3 'Zutphen, Zaadmarkt 88. Plattegronden, gevels, doorsneden, bestaande toestand', 1961.

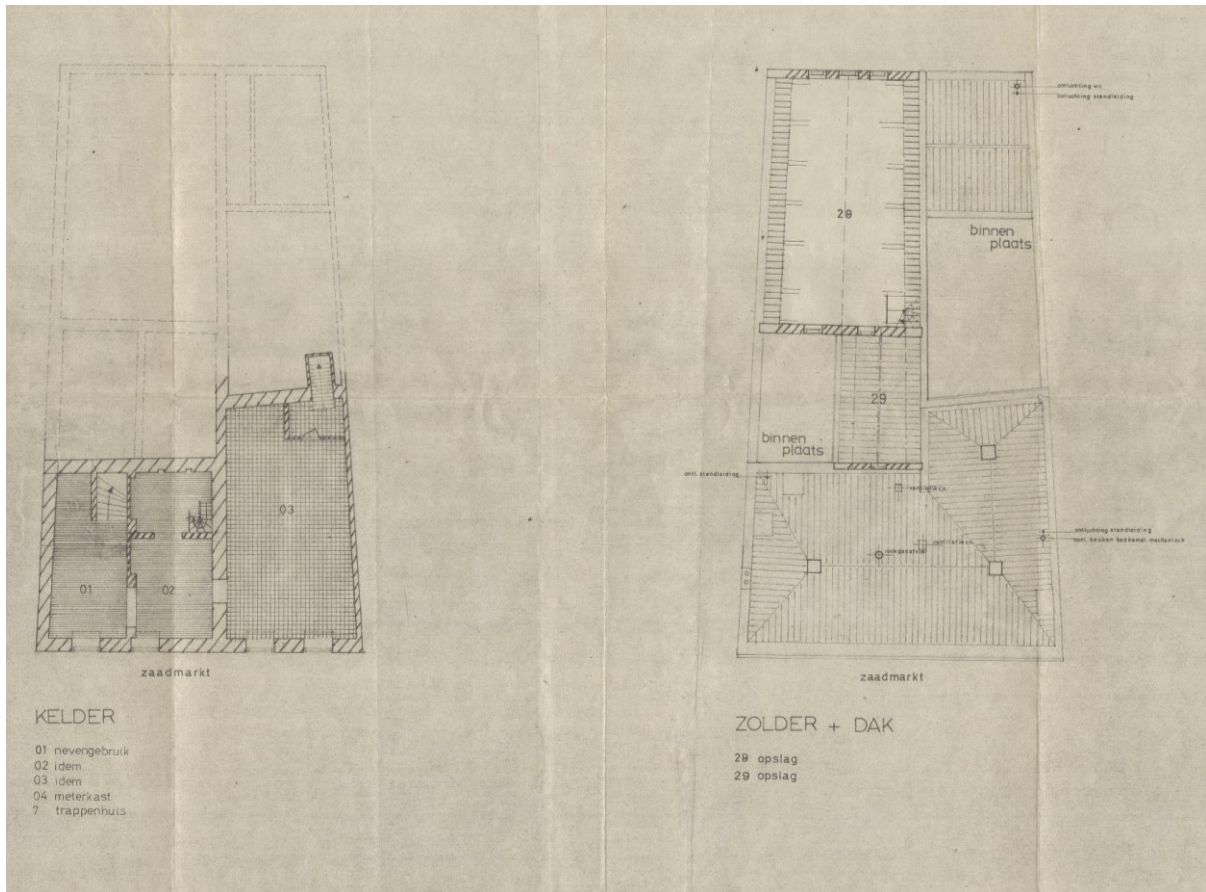
Afbeelding B 2.4 'Zutphen, Zaadmarkt 88. Plattegronden, gevels, doorsneden, nieuwe toestand', 1961. De vensters op de begane grond van de voorgevel zijn in werkelijkheid anders uitgevoerd.

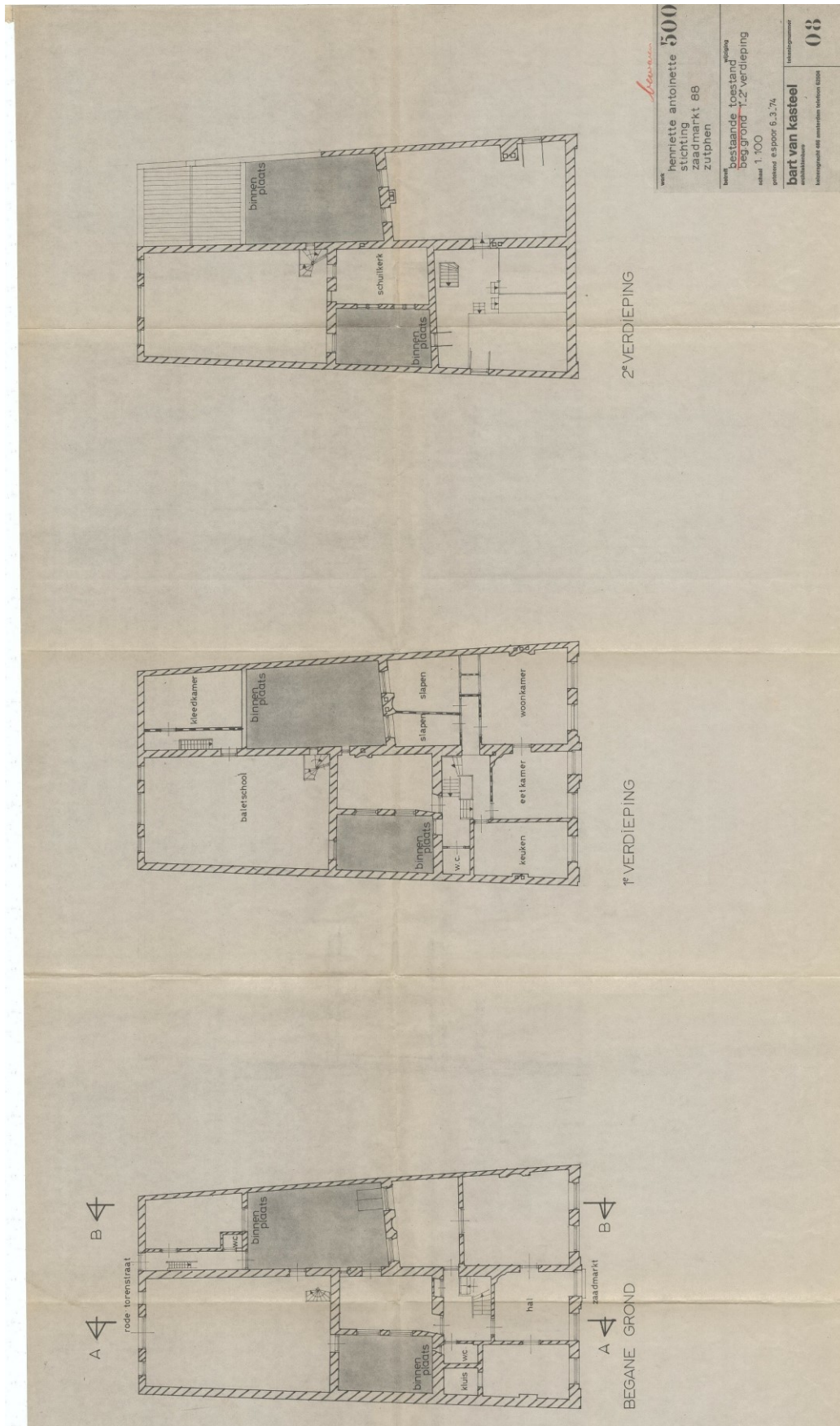
Afbeelding B 2.5 'Zutphen, Rode Torenstraat 23. Opmeting', 1961.

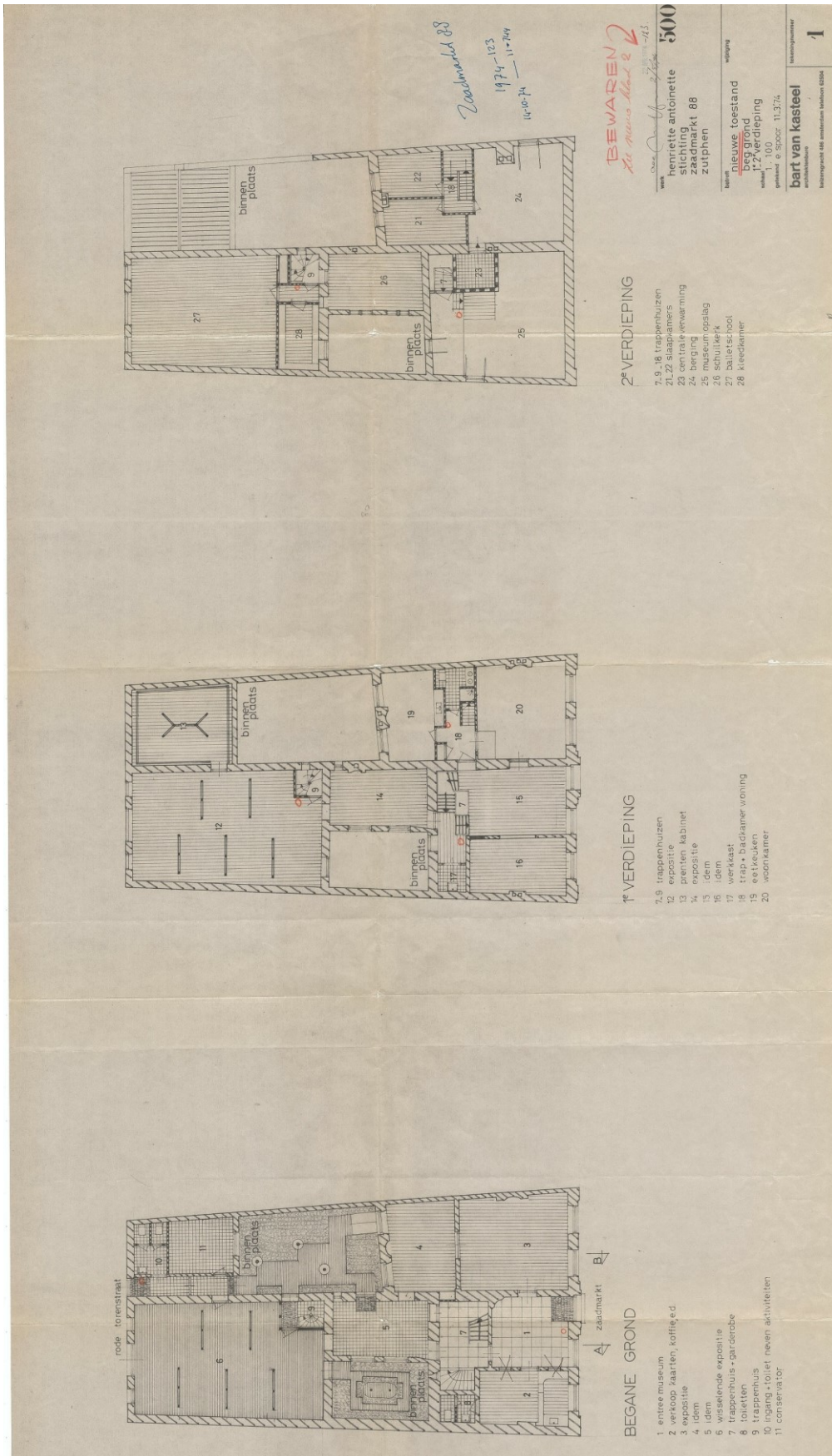
Afbeelding B 2.7 'Henriette Antoinette Stichting Zaadmarkt 88 Zutphen. Bestaande toestand kelder zolder dak', 1974.

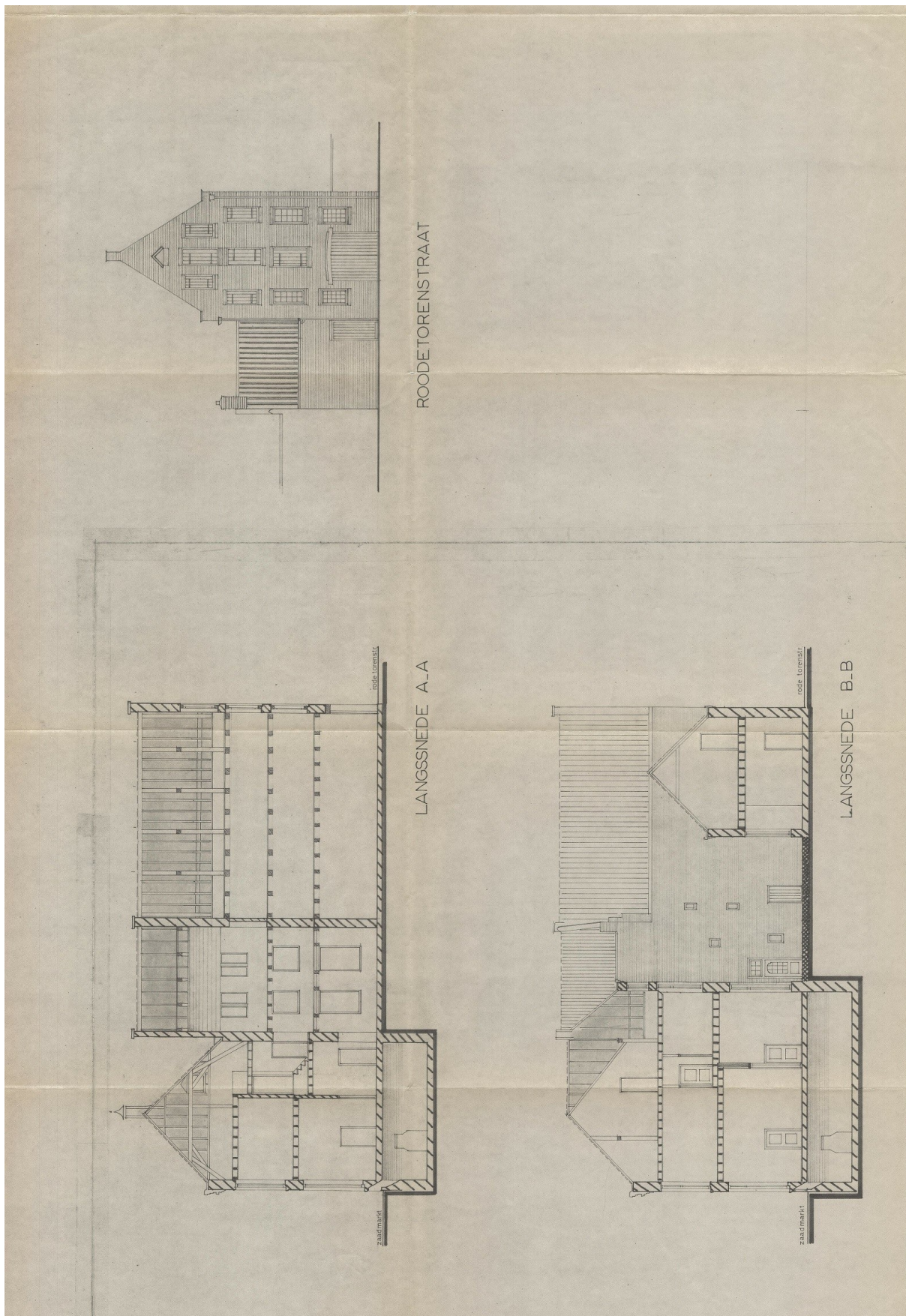
Afbeelding B 2.8 'Henriette Antoinette Stichting Zaadmarkt 88 Zutphen. Nieuwe toestand kelder zolder dak', 1974.

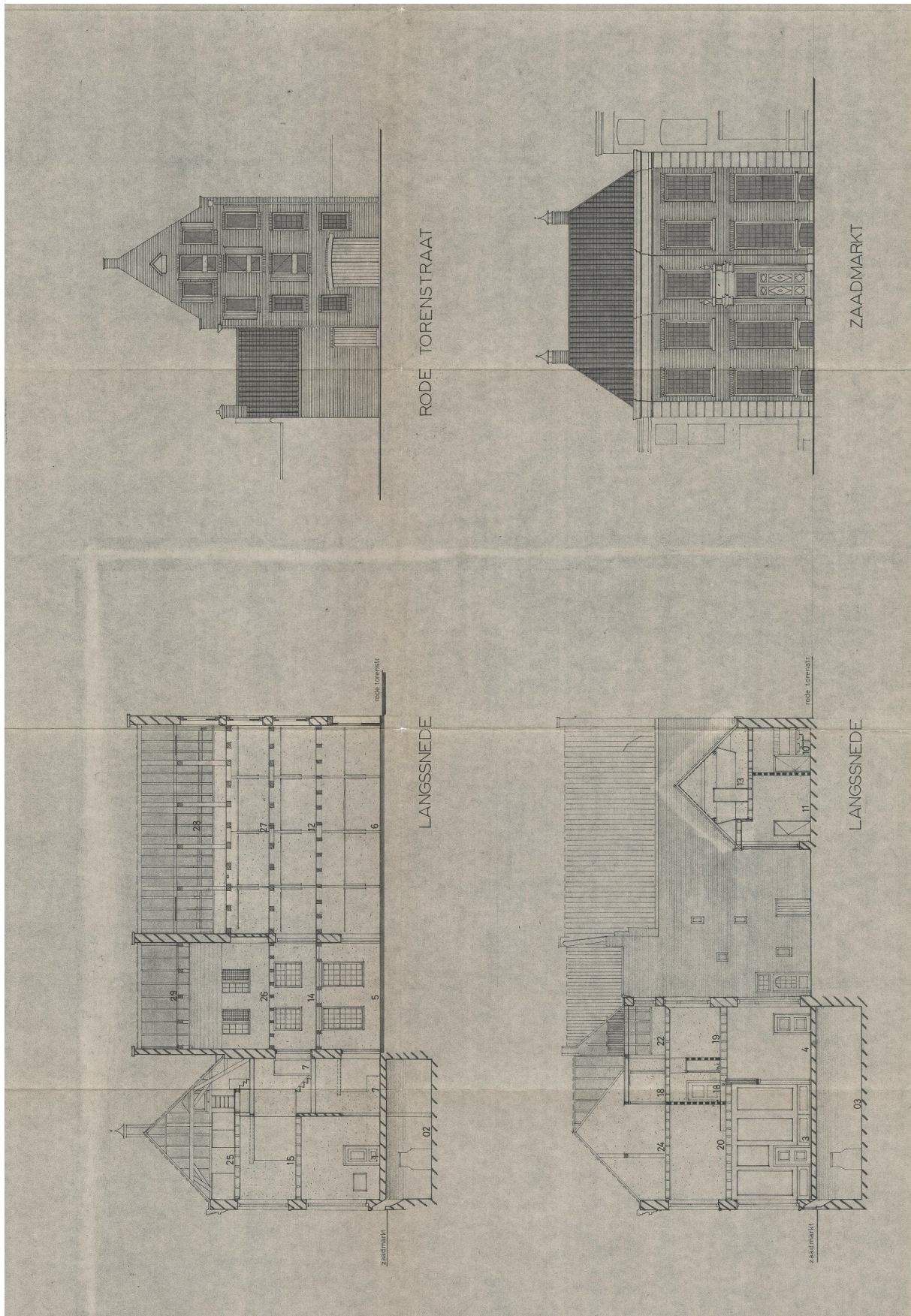
Afbeelding B 2.9 'Henriette Antoinette Stichting Zaadmarkt 88 Zutphen. Bestaande toestand beg. grond 1e 2e verdieping', 1974.

Afbeelding B 2.10 'Henriette Antoinette Stichting Zaadmunt 88 Zutphen. Nieuwe toestand beg. grond 1e 2e verdieping', 1974.

Afbeelding B 2.11 'Henriette Antoinette Stichting Zaadmarkt 88 Zutphen. Bestaande toestand langssnede A-A B-B gevels', 1974.

Afbeelding B 2.12 'Henriette Antoinette Stichting Zaadmarkt 88 Zutphen. Nieuwe toestand langssnede A-A B-B gevels', 1974.

Bijlage 3

Vergelijking van kelderlichten in de binnenstad van Zutphen

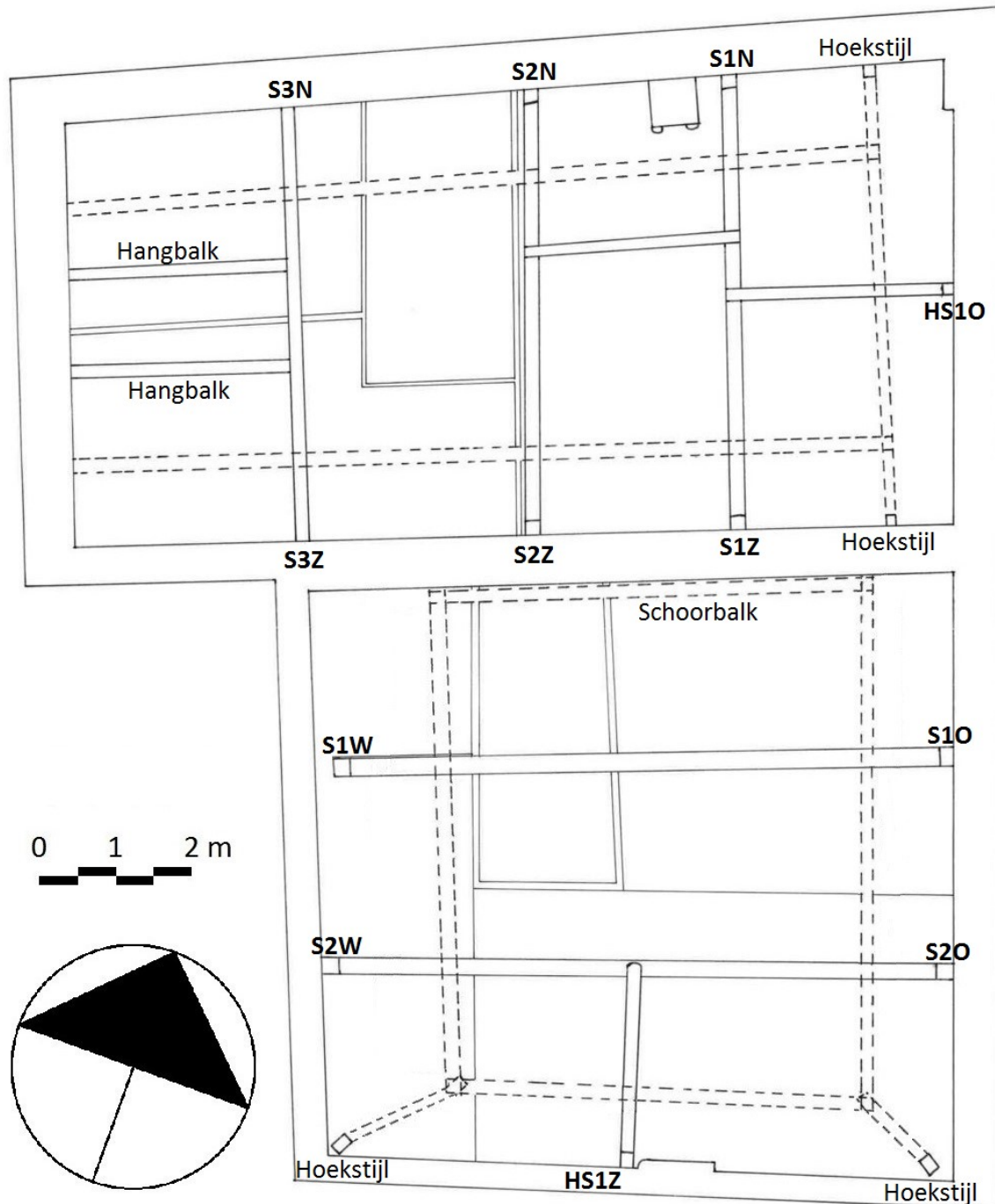
Kelderlichten vergelijkbaar met die van Zaadmarkt 88

Nog bestaande hoge kelderlichten, met segmentboogvormige afsluiting, vergelijkbaar met die in de voorgevel van Zaadmarkt 88:

- Beukerstraat 54-56
- Groenmarkt 26
- Houtmarkt 79
- Korte Hofstraat 1a
- Kuiperstraat 54
- Lange Hofstraat 9, 15 en 31; 14
- Oudewand 25; 100
- Schupstoel 5
- Spiegelstraat 1
- Waterstraat 45
- Zaadmarkt 85, 87, 89, 93, 95, 97 en 99; 76, 78, 80, 86, 94, 96 (dichtgezet), 100 en 102

Bijlage 4

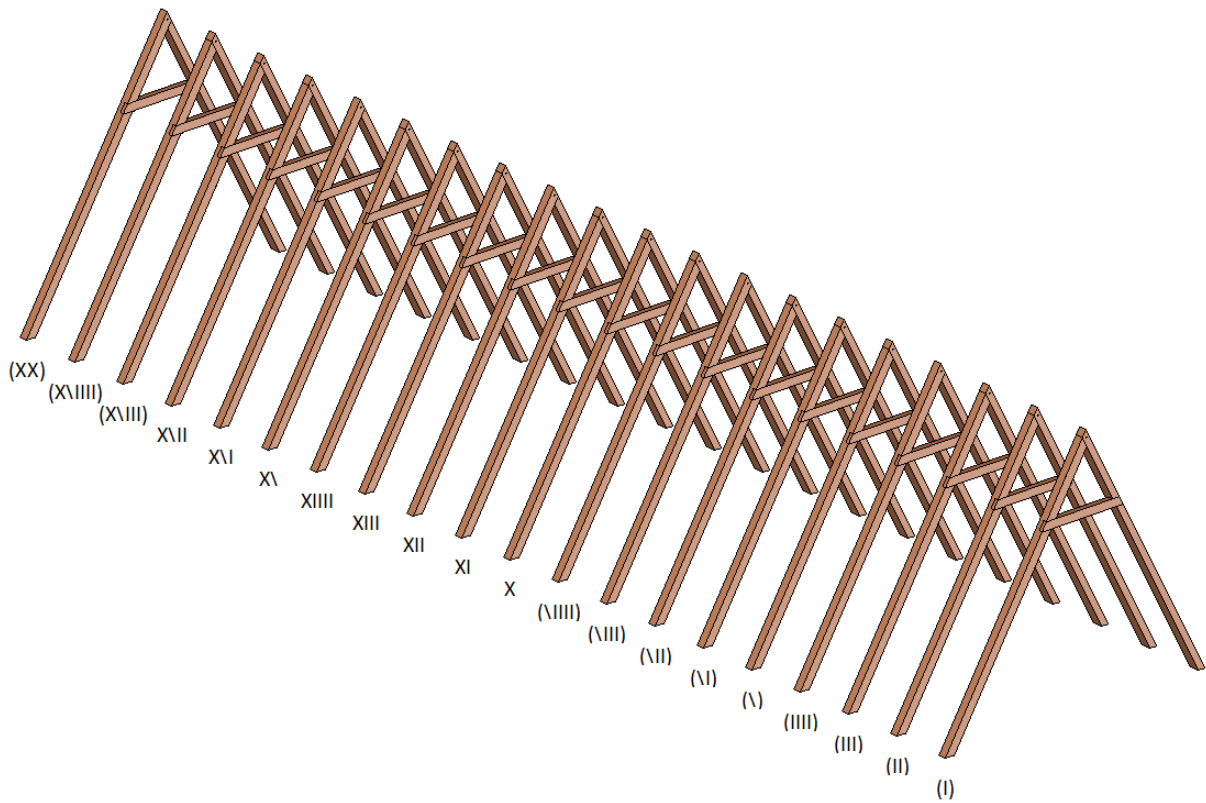
Spanten, hoekstijlen en hangbalken in de kappen van het voorhuis

Afbeelding B 4.1 Plattegrond van de beide zolders in het voorhuis, met de positie van de spanten (S), halve spanten (HS) en hangbalken, de door de auteur gecodeerde spantbenen en in onderbroken lijnen de flieringen, de schoorbalk en de overhelling van de hoekstijlen.

Bijlage 6

Reconstructie van de sporenkap in het noordelijk voorhuis tot 1804

Afbeelding B 6.1 *Hypothetische reconstructie van de daksporen met verbindingen en de telmerken op de sporen en de hanenbalken, zoals ze tot in 1804 bestonden. Tussen haken de verdwenen telmerken en/of sporen.*